

KULTTUURI VIENTITUOTTEENA

**Kulttuuriviennin merkitykset ja tavoitteet opetus- ja kulttuuriministeriön ohjelma-
teksteissä 2000-luvun alussa**

Jutta Virolainen
Pro gradu -tutkielma
Valtio-oppi /
Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2012

KULTTUURI VIENTITUOTTEENA

Kulttuuriviennin merkitykset ja tavoitteet opetus- ja kulttuuriministeriön ohjelmateksteissä 2000-luvun alussa

Jutta Virolainen
Valtio-oppi / Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaajat: Marja Keränen ja Anita Kangas
Kevät 2012
116 sivua

Tutkielmassa tarkastellaan suomalaista kulttuurivientiä osana opetus- ja kulttuuriministeriön toimintaa 2000-luvun alussa. Tutkielma on aineistolähtöinen tutkimus opetus- ja kulttuuriministeriön, ulkoasiainministeriön ja kauppa- ja teollisuusministeriön käynnistämän kulttuurivienti-hankkeen loppuraportista (2004) ja sitä seuranneesta esityksestä Suomen kulttuuriviennin kehittämisohjelmaksi 2007–2011 (2007).

Määrittelen opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamat julkiset asiakirjat poliittisiksi ohjelmiksi. Tulkitsen niiden ilmaisevan keskeisesti ministeriön harjoittamaa virallista kulttuuripolitiikan linjaa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten kulttuuriviennin käsite määritellään opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisemissa ohjelmateksteissä ja mitä merkityksiä ja tavoitteita kulttuuriviennille niissä annetaan. Tähän liittyy keskeisesti kysymys siitä, millaisia merkityksiä kulttuurin toimijat ja toiminnan olosuhteet ohjelmateksteissä saavat. Tutkielmassa tekemäni analyysi on siten kulttuuriviennin käsitteen kulttuuripoliittista luentaa.

Tutkielman metodologisena lähestymistapana käytän sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuvia teorioita kielen poliittisesta ja aktiivisesta todellisuutta rakentavasta luonteesta. Analysoin kulttuurivientiä politologisesta näkökulmasta retorisen lähestymistavan keinoin. Tarkastelen ohjelmatekstejä Hilikka Summan määritelmän mukaisesti suunnitteluretorikana. Luen esiin ohjelmatekstien poliittisuutta Kari Palosen politiikan aspektien, Chaïm Perelmanin argumentaatioteorian käsitteistön ja Sakari Hännisen esittelemän ehdollistamisen retoriikan metakriittisen lukutavan avulla. Analysoin lisäksi teksteistä nousevaa poliitikoivaa syvärakennetta Jukka Törrösen määrittelemän pysäytetyn kertomuksen käsitteen avulla.

Kulttuuriviennin keskeisiksi toimijoiksi nousevat ohjelmateksteissä taiteilijat ja kulttuurin toimialat, joiden saamia merkityksiä analysoin aineistosta nousevien teemojen kautta. Aineiston analyysi osoittaa, että kulttuuriviennin ohjelmatekstit edustavat välineellistäväää kulttuuripoliittikkaa, jossa kulttuurin kansantaloudellinen merkitys korostuu. Analyysistä hahmottuu kulttuuripolitiikan kohtaama muutospainetta, joka ilmenee kulttuurin julkisen tuen perustelujen ja valtiollisen ohjauksen uudelleen hahmottumisena. Samalla kyse on kulttuurin keskeisten toimijoiden roolien uudelleenmäärittelystä.

Avainsanat: kulttuurivienti, kulttuuripoliittikka, opetus- ja kulttuuriministeriö, poliittinen ohjelma, retoriikka

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Tausta ja tutkielman rakenne.....	1
1.2 Opetus- ja kulttuuriministeriön kansainvälinen toimintarooli.....	8
1.3 Kulttuurivienti-hanke ja kulttuuriviennin kehittämisohjelma.....	11
1.4 Aineisto ja tutkimusongelma.....	16
1.5 Tutkimusmenetelmä ja tutkielman tarkoitus.....	20
2. POLIITTINEN OHJELMA TUTKIMUSKOHTEENA.....	26
2.1 Poliittikan aspektit.....	26
2.2 Suunnitteluretoriikka.....	27
2.3 Ehdollistamisen retoriikka ja pysäytetty kertomus.....	32
3. KULTTUURIVIENNIN POLITIIKKA.....	36
3.1 Kilpailutalouden kulttuuripolitiikka.....	36
3.2 Kulttuuriviennin käsitteen politisoituminen.....	42
4. TAITEILIJAT JA KULTTUURIN TOIMIALAT KULTTUURIVIENNISSÄ.....	52
4.1 Luovuuden tuotteistaminen.....	52
4.2 Kulttuuriviennin edistäjien yhteishallinta.....	66
4.3 Luova hyvinvointiyhteiskunta ja kansallinen kilpailukyky.....	77
5. POLITIKOIVA TAUSTAKERTOMUS: KUINKA VIEDÄ KULTTUURIA?.....	86
6. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	91
LÄHTEET.....	99
Aineistot.....	99
Tutkimuskirjallisuus ja artikkelit.....	99
Hallitusohjelmat ja ministeriöiden julkaisut.....	109
Elektroniset lähteet.....	114

1. JOHDANTO

1.1 Tausta ja tutkielman rakenne

Tässä tutkielmassa tarkastellaan suomalaista kulttuurivientiä osana opetus- ja kulttuuriministeriön toimintaa. Kulttuurivienti ilmiönä ei sinänsä ole uusi, ja kansallista kulttuurivien- nin tehostamista käsitteleviä mietintöjä on tehty aina 1940-luvulta lähtien (Elovainio 1990, 6). Kiinnostus kulttuurivientiä kohtaan heräsi uudelleen 2000-luvun alussa, kun opetus- ja kulttuuriministeriön¹, ulkoasiainministeriön ja kaupp- ja teollisuusministeriön yhteinen Kulttuurivienti-hanke käynnistettiin vuonna 2003.

Kulttuurivienti-hanke toimi ajalla 1.9.2003–31.5.2004. Hankkeen päätteeksi opetus- ja kulttuuriministeriö julkaisi selvitysmiehenä toimineen Hannele Koivusen raportin *Onko kulttuurilla vientiä?*² Loppuraportissa kartoitettiin Suomen kulttuuriviennin nykytilaa ja kehitysnäkökulmia ja sen päämääränä oli etsiä toimenpiteitä kulttuuriviennin edistämiseksi. Raportissa kulttuurivienti määriteltiin kuuluvaksi opetus- ja kulttuuriministeriön, ulko- asianministeriön sekä kaupp- ja teollisuusministeriön ja sen konserniin kuuluvien Fin- pron³, Finnveran⁴, Tekesin⁵ ja Matkailun edistämiskeskuksen (MEK) sekä Suomen Teolli- suussijoituksen⁶ toimialaan.

Raportissa esitettyjen toimenpide-ehdotusten mukaisesti käynnistettiin kulttuuriviennin kehittämisohjelman laatiminen. Kulttuuriministeri Tanja Saarela asetti 28.10.2005 kulttuu- riviennin poikkihallinnollisen kehittämistyöryhmän, jossa olivat edustettuina opetus- ja kulttuuriministeriö, kaupp- ja teollisuusministeriö, ulkoasianministeriö, valtionvarainmi- nisteriö sekä kaupp- ja teollisuusministeriön konserniin kuuluvat virastot, MEK ja Finpro sekä Tekes. Lisäksi työryhmää täydennettiin työministeriön, sisäasianministeriön, Taiteen keskustoimikunnan ja Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituuttien edustajilla. Kehittämistyö-

¹ Opetusministeriön nimi muutettiin vuonna 2010 opetus- ja kulttuuriministeriöksi. Koulutus-, tiede-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan toimiala ja tehtävät säilyivät ennallaan. Selkeyden vuoksi nimitän läpi tutkielman opetusministeriötä opetus- ja kulttuuriministeriöksi.

² Koivunen, Hannele (2004): *Onko kulttuurilla vientiä? Opetusministeriön, ulkoasiainministeriön ja kaupp- ja teollisuusministeriön Kulttuurivienti-hanke. Selvitysmiehen raportti*. Opetusministeriön julkaisuja 2004:22. Viitataan julkaisuun jatkossa ”Koivunen 2004”.

³ Finpro on suomalaisten yritysten kansainvälistymistä edistävä organisaatio.

⁴ Finnvera on valtion omistama erityisrahoittaja ja virallinen vientitakuulaitos Export Credit Agency (ECA).

⁵ Tekes on teknologian ja innovaatioiden tutkimiskeskus.

⁶ Suomen Teollisuussijoitus Oy on valtion pääomasijoitusyhtiö, jonka tavoitteena on edistää suomalaista yritystoimintaa, työllisyyttä ja kasvua.

ryhmä pyysi taiteenalojen tiedotuskeskuksia, Suomen elokuvasäätiötä, Neogamesia / Teknologikeskus Hermiaa sekä Museoliittoa laatimaan omien alojensa vientistrategiat. Kehittämistyöryhmä valmisteli esityksen Suomen kulttuuriviennin kehittämisohjelmaksi. *Onko kulttuurilla vientiä? ON! Esitys Suomen kulttuuriviennin kehittämisohjelmaksi 2007–2011*⁷ luovutettiin opetus- ja kulttuuriministeriölle 1.3.2007 työryhmän toimesta. Työryhmän keskeisenä tavoitteena oli työryhmän osapuolten välisen yhteistyön avulla tukea kulttuurin toimialan kehittymistä tasa-arvoiseksi vientialaksi muiden vientialojen joukkoon sekä edistää toimialan työpaikkojen lisääntymistä ja liiketoiminnan ja -vaihdon vahvistumista.

Kulttuurivienti-hankkeessa kulttuurivienti määriteltiin ”uusista” lähtökohdista käsin pyrkimyksenä tehdä ero aiempiin käsityksiin. Kulttuuriviennin kehittämisohjelmassa kulttuuriviennille esitettiin visio vuodelle 2011. Se toimi samalla kulttuuriviennin kehittämisohjelman tavoitteena.

Kulttuurivienti on kasvanut tunnustetuksi osaksi suomalaista vientitoimintaa. Kulttuuriviennin arvo on kolminkertaistunut ja luovat toimialat ovat monipuolistaneet maamme elinkeinorakennetta ja vahvistaneet työllisyyttä. Kulttuuri on nykyistä selkeästi vahvempi osa Suomi-kuvaa ja -brändiä. Kulttuurin kentässä toimivien yksilöiden ja ryhmien taloudellinen hyvinvointi on parantunut vientitoiminnan ansiosta. (Kehittämisohjelma 2007.)

Kulttuuriviennin visio ja työryhmissä edustettuina olleet tahot ilmentävät sitä, että kulttuuriviennin edistämiseksi asetettiin monenlaisia päämääriä. Mukana olleilla kolmella ministeriöllä oli erilaiset roolit. Opetus- ja kulttuuriministeriön tehtävänä oli vastata taiteen ja kulttuurin koulutuksesta, tutkimuksesta sekä luovan toiminnan edellytyksistä. Kauppa- ja teollisuusministeriön tavoitteena oli kulttuuriviennin tuotekehitys sekä markkinoinnin ja viennin edistäminen. Ulkoasianministeriön intresseissä oli edistää ja tukea taiteen ja kulttuurin tiedotusta ja verkottumista osana julkisuusdiplomatiaa.

Myös kulttuuriviennin päämäärät olivat erilaiset eri ministeriöillä. Opetus- ja kulttuuriministeriön päämääränä kulttuuriviennin edistämiseksi oli taiteilijoiden työllistymisen parantaminen ja kulttuurin aseman vahvistaminen Suomessa. Tämä piti sisällään sekä kaupallisen viennin että ei-kaupallisen kulttuurivaihdon. Opetus- ja kulttuuriministeriö pyrki saa-

⁷ *Onko kulttuurilla vientiä? ON! Esitys Suomen kulttuuriviennin kehittämisohjelmaksi 2007–2011.* Opetusministeriön julkaisu ja 2007:9. Viitataan julkaisuun jatkossa ”Kehittämisohjelma 2007”.

vuttamaan päämäärät panostamalla ansaintalogiikkojen, markkinoinnin, myynnin ja tuoteistamisen osaamiseen. Kauppa- ja teollisuusministeriön ja sen konserniin kuuluvien viennin- ja liiketoiminnan organisaatioiden tavoitteena oli nostaa kulttuurivienti tasavertaiseksi osaksi suomalaista teollisuutta ja parantaa siten työllisyyttä. Keinoksi nähtiin yritys-toiminta-ajattelun ja -mallien tuominen osaksi kulttuurin toimialoja sekä toimialojen yritysten kansainvälistymisen ja kasvun tukeminen. Ulkoasianministeriön intresseissä oli puolestaan kohottaa Suomen kansainvälistä arvostusta vahvistamalla kulttuurin merkitystä osana Suomen maabrändiä. Taiteen tiedotuskeskusten ja vastaavien toimialajärjestöjen, Suomen elokuvasäätiön, Neogamesin / Teknologiakeskus Hermian ja Museoliitto ry:n, lisäksi Suomen edustustoverkko sekä kulttuuri- ja tiedeinstituutit kytkettiin tiivistä mukaan kulttuuriviennin edistämiseen. Kulttuurivienti-hankkeessa ja kulttuuriviennin kehittämisselmissä yhdistyivät siten sekä julkisen, yksityisen että kolmannen sektorin toimijat ja intressit.

Kulttuuriviennin tarkastelu perustuu tässä tutkielmassa opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamiin kulttuurivientiä käsitteleviin asiakirjoihin. Kulttuuriviennin asiakirjojen analysoinnissa lähtökohtana on ymmärrys siitä, että asiakirjoissa on teksteinä kysymys politiikasta, jota ilmaistaan kirjoittamalla ja lukemalla (Palonen 1997, 22). Määrittelen asiakirjat poliittisiksi ohjelmiksi, joiden tulkitsen ilmentävän keskeisesti opetus- ja kulttuuriministeriön poliittista linjausta ja sen harjoittamaa politiikkaa. Asiakirjat eivät siten pelkästään kerro kulttuuriviennistä, vaan sitä myös rakennetaan niiden kautta. Ne tuottavat taidetta ja kulttuuria, muokkaavat kulttuurin kenttää ja toimijoita sekä toiminnan olosuhteita. Näin ollen tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten kulttuuriviennin käsite määritellään opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisemissa asiakirjoissa ja mitä merkityksiä ja tavoitteita kulttuuriviennille ministeriön teksteissä annetaan. Tähän liittyy keskeisesti kysymys siitä, millaisia merkityksiä kulttuurin toimijat ja toiminnan olosuhteet kulttuuriviennin ohjelmateksteissä saavat eli millaista kulttuuripoliittista puhuntaa ohjelmateksteissä toteutetaan. Puhunnalla tarkoitan toteamusten, väitteiden ja vastaväitteiden tarkastelemista diskursiivisesti, järjestelmänä, joka ”puhuttaa” ihmisiä tietyllä rajatulla tavalla (Summa 1989b, 3). Olen yhdistänyt selvitysmiehen raportin (Koivunen 2004) ja esityksen kulttuuriviennin kehittämisselmissä 2007–2011 (Kehittämisselmissä 2007) yhdeksi aineistoksi.

Suomalaista kulttuurivientiä on tutkittu niukasti. Pirkko Keskitalo (1988) on tarkastellut kulttuuriviennin esteitä Suomen ohjelmaviennin osalta Helsingin kauppakorkeakoulun ECOCULT-projektissa (Keskitalo 1988). Pienen televisio-ohjelmaviejämaan esteiksi tutkimuksessa nähdään muun muassa epätasapainoinen kilpailun rakenne pienten ja maailman suuryhtiöiden välillä. Kirjoittajan mukaan esteeksi nähdään myös vaikeudet päästä esille suurissa kansainvälisissä ostotapahtumissa ja jakeluteissä. Varsinaista kulttuurivientihanketta ja kulttuuriviennin kehittämistä käsitteleviä opinnäytteitä on ilmestynyt 2000-luvun alussa muutamia. Suomalaista kulttuurivientiä on tarkasteltu osana ulkomaanedustustojen toimintaa (Kirjonen 2004) ja julkisuusdiplomatiaa (Karumo 2010). Jenni Helenius (2011) on puolestaan analysoinut kulttuurin roolia kansainvälisissä suhteissa pro gradu -tutkielmassaan, joka käsittelee Ranskan ja Suomen kulttuuridiplomatiaa maiden kulttuurinstituuttien toiminnassa (Helenius 2011). Kulttuuriviennin kehittämisen vaikutusta yksittäiseen taiteenalaan, kuten suomalaisen näytelmäkirjallisuuden vientiin, on myös tutkittu (Garoff 2010).

Varsinaista kulttuuriviennin käsitteen tarkastelua on tehty Paula Rannen (2008) pro gradu -tutkielmassa *Kulttuurin uudet markkinat: Kulttuurivienti-käsitteen ja kulttuuriviennin edellytysten tarkastelua teorian ja empiirisen aineiston valossa*. Ranne keskittyy vertailemaan kulttuuriviennin käsitettä ja edellytyksiä suomalaisten ja norjalaisten kulttuuritoimijoiden henkilöhaastatteluiden kautta. Kirjoittaja päätyy tutkielmassaan siihen, että kulttuurivienti näyttäytyy hyvin monimuotoisena ilmiönä. Rannen mukaan suomalainen kulttuurivienti näyttäytyy vahvasti valtiollisena hankkeena, kun taas norjalaista kulttuurivientiä kuvastaa elinkeinoelämän ja kulttuurin alojen lisääntyvä yhteistyö. (Ranne 2008.) Opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamat asiakirjat kulttuuriviennistä edustavat tutkielmassa pikemminkin teoriaa kuin analysoitavaa aineistoa. Tutkielma sivuuttaa siten ministeriön asiakirjojen ja kulttuuriviennin käsitteeseen liittyvän poliittisuuden. Aikaisemmat tutkielmat kulttuuriviennistä näyttävätkin päättyvän siihen, missä ne politologin näkökulmasta muuttuvat kiinnostaviksi (Hänninen & Palonen 2004, 7). Opinnäytteiden lisäksi suomalaisen kulttuuriviennin edistämistä 2000-luvulla on tarkasteltu musiikin viennin näkökulmasta (Mäkelä 2008) ja Näyttelyvaihtokeskus Framen tilaamassa selvityksessä (Karo 2007).

Tutkielman metodologisena lähestymistapana käytän sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuvia teorioita kielen poliittisesta ja aktiivisesta todellisuutta rakentavasta luonteesta.

Analysoin kulttuurivientiä politologisesta näkökulmasta retorisen lähestymistavan keinoin. Tällöin asiakirjojen voidaan tulkita ilmaisevan kamppailua kulttuuriviennin merkityksistä ja tavoitteista. Kysymys on sen erittelemisestä, miten kielellisten valintojen ja käytäntöjen kautta synnytetään poliittista todellisuutta, rajataan ratkaisuvaihtoehtoja ja luodaan sitoutumista tiettyihin ajatusmalleihin (Summa 1989a, 160). Asiakirjojen retorinen luenta muodostaakin tutkimuksen keskeisen tavoitteen. Pyrkimyksenä on osoittaa asiakirjojen poliittinen luonne ja lukea asiakirjoista *esiin* politiikkaa. Asiakirjoja tutkimalla on mahdollista saada käsitys siitä, mistä kulttuuriviennissä oikeastaan on kyse. Tämä näkökulma ja kysymyksenasettelu tuovat siten uuden näkökulman aiempaan kulttuuriviennin tutkimukseen.

Tutkielmani rakentuu siten, että tässä luvussa tarkastelen opetus- ja kulttuuriministeriön kansainvälistä toimintaroolia taustana kulttuuriviennin tarkastelulle. Sen jälkeen esittelen kulttuurivienti-hankkeen ja kehittämisohjelman taustan ja niissä mukana olleet toimijat. Luvussa kaksi ”Poliittinen ohjelma tutkimuskohteena” esittelen tutkimusmenetelmäni. Ensimmäisessä alaluvussa avaan politiikan ja poliittisen toiminnan käsitteitä Kari Palosen määrittelemien politiikan aspektien mukaisesti. Palosen näkemyksessä millä tahansa ilmiöllä on tai voi olla poliittinen aspektinsa (Palonen 1988, 19). Tätä näkökulmaa hyväksikäyttäen analysoin tutkielmassani asiakirjoja poliittisena toimintana. Aineistoa voidaan lukea poliittisena ohjelmalla, kirjallisena genrenä, joka ilmaisee poliittista puolueellisuutta. Poliittisia ohjelmia voidaan tarkastella Hilka Summan (1989a, 1989b) mukaan suunnitteluretoriikkana. Summan näkemyksessä valtion hallintokoneiston omaksumilla retorisilla käytännöillä ja argumentaation tavoilla nähdään olevan merkitystä valtiollisten politiikkojen synnylle ja muotoutumiselle (Summa 1989a, 160).

Kulttuuriviennin asiakirjojen tyyliä luonnehtii pyrkimys neutraalisuuteen ja tieteellisyyteen. Tämä voidaan tulkita retoriseksi ehdollistamiseksi, jossa kulttuuriviennistä pyritään tekemään vakiintunut näkemys epäpolitisoidun retoriikan avulla. Tarkastelen puhunnan ehdollistumista kommunikatiivisen konstruktion näkökulmasta. Tällöin ajatuksena on, että asiakirjojen tuottamaa käsitystä ”kulttuurivientipolitiikasta” voidaan tarkastella puhumana, joka jäsentyy aina jossakin määrättyssä sosiaalisessa tilanteessa tapahtuvassa kommunikatiivisessa. Keskeistä on, että puhunta perustuu aina jonkinlaiseen oletukseen yleisöstä ja tämän yleisön kanssa yhteisesti ymmärretyistä merkityksistä. Lukiessani politiikkaa ”esiin” neutraaliuteen pyrkivistä ohjelmateksteistä tarkastelen retorista ehdollistamista Sakari Hänni-

sen (1996) esittelemän metakriittisen näkökulman kautta. Avaan poliittisten ohjelmatekstien suunnitteluretoriikkaa lisäksi Chaïm Perelmanin (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, Perelman 1996) argumentaatioteorian keskeisten käsitteiden avulla. Käsitän rakentamani teoreettisen kehyksen tutkielmaa rajaavaksi ja sitä määrittäväksi metodiksi.

Aineiston käsittely on jaettu tutkielmassa kolmeen osaan, joista kaksi viimeistä muodostavat tutkielman varsinaiset analyysiluvut. Varsinaisen analyysin taustaksi hahmotan luvussa kolme ”Kulttuuriviennin politiikka” kulttuuriviennin käsitteen politisoitumista. Alaluvussa ”Kilpailutalouden kulttuuripolitiikka” tarkastelen kansallisen kulttuuripolitiikan kehitystä kulttuurin käsitteelle annettujen merkityksien muutoksina. Erityisen hyödylliseksi tässä tarkastelussa muodostuu Pertti Alasuutarin (1996) nimeämät talouden eri vaiheet, joiden avulla voi hahmottaa sotien jälkeisen suomalaisen kulttuuripolitiikan puhutavan vaihdoksia, mutta myös osittaisia siirtymiä kokonaisvaltaisessa kulttuurisessa systeemissä. Liitän kulttuuriviennin politisoitumisen osaksi laajempaa kulttuuripolitiikan muutosta kohti kilpailutalouden kulttuuripolitiikkaa. Tarkastelen kulttuuriviennin käsitteen politisoitumista erityisesti Elina Palolan, Taina Rintalan ja Annikki Savion (2010) esittelemän kumppanuusvaltion käsitteen näkökulmasta.

Luvun kolme toisessa alaluvussa ”Kulttuuriviennin käsitteen politisoituminen” tarkastelen kulttuuriviennin käsitteen politisoitumista kansainvälisten kulttuurisuhteiden näkökulmasta ja jäsennän sitä kulttuuridiplomatian ja julkisuusdiplomatian käsitteiden avulla. Huomioni kiinnittyy erityisesti siihen, millaisia merkityksiä kulttuurivienti on saanut aiemmin ja miten se on määritelty aineistona olevissa asiakirjoissa. Kyse on osin historiallisesta näkökulmasta kulttuuriviennin käsitteen saamiin merkityksiin. Tutkielman tavoitteena ei ole kuitenkaan tehdä käsittehistoriallista tutkimusta. Kalervo Siikalan (1976) ja Olli Jalosen (1985) tutkimukset Suomen kansainvälisistä suhteista ja kulttuurituonnista ovat hyödyksi Suomen kulttuuriviennin historiallisen merkityksen kartoittamisessa. Kokonaisuudessaan luku kolme on luonteeltaan varsinaisena analyysikohteena olevan kulttuuriviennin suunnittelupuhunnan ”ympäristön” kartoittamista kulttuuripolitiikan näkökulmasta. Pyrin siinä luomaan kulttuuriviennin ohjelmateksteille laajemman yhteiskunnallisen kontekstin, jonka avulla kulttuuriviennin käsitteen ja sen saamien merkityksen ja tavoitteiden analysointi aineistosta mahdollistuu. Luku kolme muodostaa siten tutkielman teoreettisen viitekehyksen.

Luku neljä ”Taiteilijat ja kulttuurin toimialat kulttuuriviennissä” muodostaa tutkielman ensimmäisen varsinaisen analyysiluvun. Taiteilijat ja kulttuurin toimialat nousevat aineistossa keskeisiksi kohteiksi, joihin kulttuuriviennin ohjelmateksteillä pyritään vaikuttamaan. Samalla ne myös määritellään teksteissä uudelleen esitettyihin toimenpiteisiin suotuisalla tavalla. Nämä määritelmät ja kuvaukset muodostavat perustan harjoitettavalle kulttuuripolitiikalle. Luvussa tarkastellaan taiteilijoiden ja kulttuurin toimialojen määrittymistä ohjelmateksteistä nousevien kolmen temaattisen näkökulman kautta. Yhtäältä taiteilijoiden toiminta näyttäytyy luovuuspääomana, jota kulttuuriviennissä pyritään tuotteistamaan. Toisaalta ohjelmateksteistä nousee näkemys viennin edistämisestä yhteishallintana kulttuurin kentän, markkinoiden ja valtion välillä. Kolmanneksi kulttuuriviennin edistäminen sidotaan osaksi vallitsevaa yhteiskuntaa. Tarkastelen edellä mainittujen näkökulmien rajaamisessa luvuissa aineistosta ilmeneviä argumentatiivisia rakenteita ja ehdollistavaa retoriikkaa. Yksityiskohtaisen retorisen lukutavan avulla on mahdollista osoittaa toisin lukemisen ja ymmärtämisen tapoja. Tarkastelemalla kulttuuriviennin ohjelmatekstien määritelmiä ja kuvauksia taiteilijoista ja kulttuurin toimialoista voidaan muodostaa käsitys siitä, millaista politiikkaa ohjelmateksteillä pyritään harjoittamaan.

Viidennessä luvussa ”Politikoiva taustakertomus: Miten viedä kulttuuria?” käänän katseeni lopulta siihen, mikä nousee aineiston varsinaiseksi kätkeytyksi, poliittiseksi kannanotoksi. Pyrin tutkielmassani osoittamaan, että hallinnon tuottaman näennäisesti neutraalin ja yksimielisen tekstin takaa on mahdollista löytää poliittisia kiistoja. Politikoiva taustateksti hahmottuu poliittiseksi taustakertomukseksi, jonka tarkastelussa hyödynnän pysäytetyn kertomuksen käsitettä. Luvun tavoitteena on hahmottaa sitä, millaista kulttuuriviennin mallia tai tarinaa ohjelmatekstien syvärakenteesta on mahdollista lukea esiin, eli kuinka tekstit ohjaavat kulttuuriviennin suuntaa ja tapaa.

Luvussa kuusi ”Johtopäätökset” tarkastelen esittämieni tutkimuskysymysten ja tutkielman analyysista tehtyjen päätelmien suhdetta toisiinsa. Kokoan kulttuuriviennin ohjelmatekstien suunnitteluretoriiikan analyysistä esiin nousseet huomiot ja rakennan synteessin siitä, mitä kulttuuriviennille annetut merkitykset ja tavoitteet tarkoittavat kansallisen kulttuuripolitiikan näkökulmasta. Tarkastelen lisäksi valitun tutkimusmenetelmän soveltuvuutta tutkimusongelmaan sekä omaa tutkijapositioniani.

1.2 Opetus- ja kulttuuriministeriön kansainvälinen toimintarooli

Opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa osana valtioneuvostoa koulutus-, tiede-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan kehittämisestä ja kansainvälisestä yhteistyöstä. Taiteen ja kulttuurin edistämiseen ja kehittämiseen liittyvistä tehtävistä vastaa ministeriössä kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto. Osasto jakautuu edelleen taideyksikköön, kulttuuriyksikköön, liikuntayksikköön, nuorisoyksikköön sekä kehittämyksikköön. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011a.)

Ministeriön toimintaa ohjaavat paitsi yleinen lainsäädäntö myös hallituksen tavoitteet muun muassa hallitusohjelman, hallituksen hanketoiminnan ja muun hallinnonalaa koskevan kehittämis- ja suunnittelutyön kautta (Kangas, Heiskanen & Hirvonen 2002, 39). Toiminnan keskeisiä keinoja ovat strategiset linjaukset, budjettivarojen jako sekä toimialan tulos- ja informaatio-ohjaus sekä lainsäädäntö. Strategioissa ja linjauksissa esitettyjä tavoitteita toteutetaan mm. erilaisin toimenpideohjelmin ja hankkein. Hankkeita ja ohjelmia valmistellaan toimikunnissa, neuvottelukunnissa ja työryhmissä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011b.)

Kansainväliseen yhteistyöhön liittyviä strategisia tavoitteita toteutetaan muun muassa erilaisin ohjelmin ja aloittein. Perinteiset valtionhallinnon välineet, erityisesti komitea- ja toimikuntatyö, ovat edelleen tärkeitä instrumentteja tässä suunnittelutyössä. Toisaalta jo koko 1990-luvun ajan käytettiin niiden sijasta entistä enemmän suppeampaa ja kohdenneumpaa työryhmätyötä ja ”yhden miehen komiteoita” eli selvitysmiehiä. Samoin on asteittain siirrytty pois yksittäisten ongelmien ratkaisusta ja pyritty luomaan laajempia suunnitteludokumentteja, aluekohtaisia ohjelmia ja kehittämisen suuntaviivoja, joita sitten voidaan tukea valtioneuvoston periaatepäätöksillä. (Kangas ym. 2002, 39–40.)

Aiemmin Suomen kantojen valmistelu kansainvälisiin kysymyksiin oli valtion kulttuurihallinnossa keskitetty opetus- ja kulttuuriministeriön kansainvälisten asioiden osastolle. Kun Suomi alkoi valmistautua Euroopan unionin (EU) jäsenyyteen, kansainvälinen yhteistyö tuli osaksi koko ministeriön toimintaa. (Ristimäki 2002, 98.) EU:n linjaukset heijastuvat kansalliseen kulttuuripolitiikkaan, vaikka EU:lla ei olekaan jäsenmaita sitovaa yhteistä

politiikkaa tässä asiassa (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011c). Euroopan unionin jäsenenä Suomella tulee olla kuitenkin kanta EU:n toimielimissä päätettäviksi tuleviin asioihin. Unionin jäsenyyden myötä kotimaisen kulttuuripolitiikan toiminta-areena on laajentunut siten, että mukaan on tullut joukko uusia päätöksenteon, valmistelutyön ja rahoituksen käytäntöjä (Ristimäki 2002, 98).

Kulttuuria koskevien EU-asioiden seurannasta, valmistelusta ja Suomen kannanottojen määrittelystä vastaa opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuri-, liikunta-, ja nuorisopolitiikan osasto. Ministeriön kansainvälisten asioiden sihteeristössä toimiva EU-deski hoitaa asioiden yleistä seurantaa ja yhteensovittamista. (Ristimäki 2002, 98.) Rakennerahastoryhmä vastaa EU:n alue- ja rakennepolitiikkaan liittyvien asioiden hoidosta ministeriön toimialan kannalta. Brysselissä Suomen pysyvässä edustustossa EU:ssa työskentelee kaksi ministeriön hallinnonalan erityisasiantuntijaa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011d.)

Suomen kantojen määrittelemisessä ministeriön apuna toimii Kulttuuri- ja av-palveluiden jaosto, joka on yksi EU-asioiden komitean alaisista jaostoista. Opetus- ja kulttuuriministeriö on lisäksi edustettuna muiden ministeriöiden johtamissa jaostoissa, joissa käsitellään sen toimialaa sivuavia kysymyksiä. Tarvittaessa asioita voidaan valmistella kansallisesti myös kaikkien ministeriöiden kansliapäälliköistä koostuvassa EU-asioiden komiteassa ja ministeritasolla hallituksen EU-ministerivaliokunnassa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011d.)

Euroopan unionin rakennerahasto-ohjelmista on muodostunut keskeinen kulttuuripolitiikan väline taide- ja kulttuuritoimintojen edistämiseksi (Kangas & Hirvonen 2000, 5). Unioni tukee alueiden kilpailukykyä ja työllisyyttä rakennerahastovaroin osarahoitetuilla ohjelmilla (Manner-Suomen ESR-ohjelma 2009, 3). Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialan kannalta keskeisiä EU:n rakennerahastoja ovat Euroopan sosiaalirahasto (ESR) ja Euroopan aluekehitysrahasto (EAKR) (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011e). ESR:n tavoite on tukea työllisyyttä ja työllistymisedellytyksiä osaamista ja palvelurakenteita kehittämällä (Manner-Suomen ESR-ohjelma 2009, 3). EAKR:stä tuetaan hankkeita, jotka kehittävät yrityksiä, innovaatioiden syntymistä, verkottumista, osaamista ja alueiden saavutettavuutta (Työ- ja elinkeinoministeriö 2011).

Rakenerahasto-ohjelmista tuetaan pääsääntöisesti paikallisia ja alueellisia hankkeita. Tässä suhteessa ne eroavat siis varsinaisista kulttuurin tukiohjelmista, joihin osallistumisen edellytyksenä on useamman jäsenmaan välinen yhteistyö. (Ristimäki 2002, 120.) Sen sijaan unionin tukiohjelmien muut leimalliset piirteet, eli kumppanuus, yhteistyö ja täydentävyys, kuuluvat oleellisena osana myös rakenerahastotoimintaa. EU-tuki edellyttää aina lisäksi kansallista rahoitusta. Kansallisesta rahoituksesta huolehtivat eri ministeriöt, kunnat, yritykset ja muut yksityiset tahot. (Ristimäki 2002, 121.) Valtion talousarviossa kansalliset rahoitusosuudet on budjetoitu niille ministeriöille, joiden toimialaan toimenpiteiden toteuttaminen kuuluu. Samoin EU-tuki osoitetaan rakenerahastojen vastuuministeriöistä näille ministeriöille, kulttuurihankkeiden osalta pääsääntöisesti opetus- ja kulttuuriministeriölle. (Ristimäki 2002, 121.) Opetus- ja kulttuuriministeriössä aluekehittämiseen ja EU:n rakenerahastoihin liittyvät tehtävät on integroitu osaksi substanssiyksiköitä, joita ovat taideyksikkö, nuorisoyksikkö ja talousyksikkö (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011f).

Opetus- ja kulttuuriministeriön kansainväliseen toimintaan kuuluu myös osallistuminen toimialan merkittävien kansainvälisten järjestöjen ja alueneuvostojen toimintaan sekä kulttuuriyhteistyön tukeminen. Ministeriö osallistuu muun muassa YK:n ja sen järjestöjen toimintaan. Merkittävät alueelliset yhteistyöjärjestöt ovat OECD ja Euroopan neuvosto. Pohjoismaiden ministerineuvosto koordinoi pohjoismaista yhteistyötä koulutukseen, tutkimukseen ja kulttuuriin liittyvissä asioissa. Lisäksi ministeriö osallistuu Itämeren maiden ja Barentsin alueen yhteistyöhön alueneuvostoissa. Ministeriö edistää ja tukee kulttuuri- ja koulutusyhteistyötä ja myöntää avustuksia kansainvälisiin hankkeisiin. Yhteistyöstä on sovittu myös maiden välisissä kulttuurisopimuksissa ja -ohjelmissa (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011g). Suomella on lisäksi eri maissa kulttuuri- ja tiedeinstituutteja, joiden tavoitteena on muun muassa tehdä suomalaista kulttuuria, taidetta ja tiedettä tunnetuksi kohdemaissaan erityisesti asiantuntijayleisölle sekä edistää maiden kulttuurivaihtoa ja -yhteistyötä (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011h).

Opetus- ja kulttuuriministeriön rooli kansallisen kulttuuripolitiikan talouden ja toimintojen suunnittelussa, toimintastrategioiden kehittäjänä ja hyväksytyn politiikan toteuttajana on ilmeinen (Kangas ym. 2002, 37). Vuonna 2003 julkaistussa *Opetusministeriön strategiassa 2015* (2003, 17) mainitaan muuttuvan toimintaympäristön yhteydessä kuitenkin, että ”kansainvälinen riippuvuus ja monenkeskisen yhteistyön merkitys kasvaa: koulutuksen ja kult-

tuurin merkittäviä asioita käsitellään muillakin kuin ns. perinteisillä foorumeilla, esimerkiksi kansainvälisen kauppapolitiikan yhteydessä”. Kulttuuripolitiikka onkin siirtymässä entistä selvemmin koko valtioneuvostoa ja useampia sen ministeriöitä koskevaksi yleispolitiikaksi. Tämä kehitys on siirtänyt aivan uutta yleispoliittista vastuuta ja paineita opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripoliittiselle osastolle (Kangas ym. 2002, 36). Ministeriöistä erityisesti valtiovarainministeriön ote on luja kulttuuripolitiikan alueella. Toisaalta esimerkiksi EU:n rakennerahastojen kautta rahoitetut ohjelmat ja niiden edellyttämä suomalainen vastarahoitus ovat irrottaneet ”kulttuuripoliittisesti relevanttia” rahaa valtiovarainministeriön tiukasta säätelystä. (Kangas ym. 2002, 36.)

1.3 Kulttuurivienti-hanke ja kulttuuriviennin kehittämisohjelma

Kulttuuriministeri Tanja Karpela, ulkomaankauppa- ja kehitysministeri Paula Lehtomäki sekä kauppa- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarinen käynnistivät opetus- ja kulttuuriministeriön, ulkoasiainministeriön ja kauppa- ja teollisuusministeriön yhteisen Kulttuurivienti-hankkeen eduskunnassa pidetyssä tiedotustilaisuudessa 5.9.2003. Kulttuuriministeri määräsi Kulttuurivienti-hankkeen selvitysmieheksi ajalle 1.9.2003–31.5.2004 kulttuuriasianneuvos Hannele Koivusen opetus- ja kulttuuriministeriöstä. Selvitysmiehen raportin oli määrä selvittää Suomen kulttuuriviennin nykytilanne, esteet ja uhkat, menestystekijät ja mahdollisuudet sekä tunnistaa edistämistoimenpiteitä vaativat alueet. (Koivunen 2004, 11.)

Ulkomaankauppa- ja kehitysministeri Paula Lehtomäki asetti hankkeen tueksi työryhmän, jonka puheenjohtajana toimi ulkoasianministeriön viestintä- ja kulttuuriosaston osastopäällikkö Yrjö Länsipuro ja sihteerinä toimistosihteerä Eija Pouttu. Työryhmän jäsenet edustivat seuraavia tahoja: Avarte, BMG, Creative Industries Management Ltd CIM, Frame, HorizontalC, M-cult, Musex, Tero Saarinen Company, Suomen elokuvasäätiö, Taiteen keskustoimikunta, kauppa- ja teollisuusministeriö, ulkoasianministeriö ja ÄKT. Lisäksi työryhmään kuului yksittäinen taiteilija, Marita Liulia. (Koivunen 2004, 12.)

Koivusen mukaan (2004, 12) hankkeen lähtökohtana oli kentän kulttuurivientitoimijoiden kokemusten kartoittaminen ja kokoaminen. Kulttuurivientitoimijoiden verkostoon ilmoitettiin mukaan noin 250 toimijaa, jotka selvitysmies tapasi henkilökohtaisissa keskusteluisissa ja kokouksissa. Taiteen tiedotuskeskukset järjestivät lisäksi Kulttuurivientiverkostot-

seminaarin, johon osallistui noin kaksisataa kulttuuriviennin toimijaa. (Koivunen 2004, 12.)

Opetus- ja kulttuuriministeriössä, ulkoasiainministeriössä ja kauppa- ja teollisuusministeriössä jatkettiin kulttuuriviennin kehittämistoimia, jotta hankeraportissa esitellyt ehdotukset voitaisiin panna toimeen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työjärjestysasetuksen muutoksella kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osastolle perustettiin kulttuurivientiyksikkö, jonka toiminta käynnistyi 1.9.2005⁸. Sen tehtäväksi tuli käsitellä asiat, jotka koskevat kulttuurivientiä, kulttuuri-instituutteja, Venäjän ja Itä-Euroopan instituuttia, kulttuurimatkailua, taiteen tiedotuskeskuksia sekä ulkosuomalaistoiminnan kulttuuriyhteistyöhön ja sukukansaohjelman toimeenpanoon liittyviä asioita. Kulttuurivientiyksikön päälliköksi nimitettiin neuvotteleva virkamies Paula Tuomikoski. (Opetusministeriö 2005.) Kulttuurivientiyksikkö valmisteli syyskauden aikana kulttuuriviennin kehittämistoimenpidesuunnitelmat, jotka otettiin osaksi opetus- ja kulttuuriministeriön vuoden 2006 tulossuunnitelmaa. Yksikkö jakoi myös valtion vuoden 2005 talousarviossa kulttuurivientiin osoitetut määrärahat. (Leikola & Leroux 2006, 12.)

Selvitysmiehen raporttiin pohjautuvat kulttuuriviennin edistämistoimet jatkuivat kulttuuriministeri Tanja Saarelan asetettua 28.10.2005 kulttuuriviennin kehittämistyöryhmän. Työryhmän tehtäväksi tuli toimia ministeriöiden asiantuntijana kulttuurivientihankkeiden tukipäätöksiä tehtäessä, tehdä esitys kulttuuriviennin ohjaus- ja rahoitusperustaksi sekä valmistella kulttuuriviennin kansainvälisen vienninedistämisen ohjelma esiteltäväksi vuonna 2006 kauppa- ja teollisuusministeriön vientifoorumilla. (Leikola & Leroux 2006, 12.)

Kulttuuriviennin kehittämistyöryhmän puheenjohtajaksi kutsuttiin osastopäällikkö Petri Tuomi-Nikula ulkoasianministeriöstä ja jäseniksi neuvotteleva virkamies Raila Kehälinna kauppa- ja teollisuusministeriöstä, apulaisosastopäällikkö Jari Gustafsson ulkoasiainministeriöstä, finanssineuvos Carita Putkonen ja budjettineuvos Arto Merimaa valtiovarainministeriöstä, neuvotteleva virkamies Paula Tuomikoski ja neuvotteleva virkamies Hannele Koivunen opetus- ja kulttuuriministeriöstä, viestintäpäällikkö Eeva Artimo Finprosta, teknologiajohtaja Eero Silvennoinen Tekesistä ja ylijohdaja Jaakko Lehtonen Matkailun edis-

⁸ Kulttuurivientiyksikkö sulautettiin myöhemmin opetus- ja kulttuuriministeriön taideyksikköön kulttuuriviennin ja -vaihdon tulosalueeksi.

tämiskeskuksesta. Tämän lisäksi työryhmään kutsuttiin jäseniksi erityisavustajat Satu Mäki, Jyri Järvihaavisto ja Seija Turtiainen. Kehittämistyöryhmän sihteerinä toimi opetus- ja kulttuuriministeriön neuvotteleva virkamies Kimmo Aulake. (Kehittämishjelma 2007.)

Työryhmää täydennettiin ja sen jäseniä vaihdettiin 2.3.2006 siten, että erityisavustaja Folke Sundman ulkoasiainministeriöstä kutsuttiin työryhmän jäseneksi ja teknologia-asiantuntija Mari Isbom Tekesistä nimettiin työryhmän jäseneksi teknologiajohtaja Eero Silvennoisen tilalle. Neuvotteleva virkamies Hannele Kerola valtiovarainministeriöstä nimitettiin työryhmän jäseneksi finanssineuvos Carita Putkosen virkavapauden ajaksi. (Kehittämishjelma 2007.)

Työryhmää täydennettiin edelleen 3.10.2006 siten, että sen jäseniksi nimettiin neuvotteleva virkamies Marja Taskinen sisäasiainministeriöstä, viestintäpäällikkö Helinä Tuominen työministeriöstä, puheenjohtaja Hannu Saha Taiteen keskustoimikunnasta ja asiamies Ann Sandelin Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituutit ry:stä. Yksikön päällikkö Timo Heino ulkoasiainministeriöstä nimettiin työryhmän toiseksi pääsihteeriksi. Jyri Järvihaaviston, Seija Turtiaisen ja Jari Gustafssonin siirryttyä muihin tehtäviin työryhmän työhön osallistui heidän seuraajansa erityisavustajat Riina Nevämäki ja Markus Ojakoski sekä lähetystöneuvos Matti Heimonen. Raila Kehälinnan virkavapauden ajan työryhmän työhön osallistui ylitarkastaja Petra Tarjanne kauppa- ja teollisuusministeriöstä. Työryhmän asiantuntijoina toimivat neuvotteleva virkamies Anne Päckilä, kulttuuriasiainneuvos Eva Paajanen opetus- ja kulttuuriministeriöstä ja lähetystöneuvos Outi Hakanen ulkoasianministeriöstä. (Kehittämishjelma 2007.)

Työryhmä kokoontui yksitoista kertaa. Lisäksi työryhmä järjesti neljä kokousta taiteen tiedotuskeskusten ja vastaavien toimialajärjestöjen kanssa. Nämä laativat omat toimialakohtaiset vientistrategiansa, joiden tiivistelmät liitettiin kehittämishjelmaan. (Kehittämishjelma 2007.)

Kehittämishjelmassa (2007, 8) tuodaan esiin, että ohjelman taustalla on pyrkimys Lissabonin strategian kilpailukykytavoitteiden täytäntöönpanoon. Lisäksi ohjelma liittyy osaksi pääministeri Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen globalisaatiostrategiaa sekä luovan talouden kehittämisstrategioita ja ohjelmia kuten hallituksen luovuusstrategiaa, luovien

toimialojen yrittäjyyden kehittämisohjelmaa, EU:n rakennerahasto-ohjelmien kehittämis-työtä ja kulttuurin toimialojen tietoperustan vahvistamista. (Kehittämisohjelma 2007, 8.)

Kulttuuriviennin edistäminen liittyy myös osaksi laajempia vienninedistämistoimia Suomessa. Viennin ja kansainvälistymisen edistämistä vuonna 2001 arvioinut Christoffer Taxellin johtama toimikunta esitti, että yhteistyöfoorumi viennin ja kansainvälistymisen edistämistä koskevan toiminnan edelleen kehittämiseksi kutsuttaisiin koolle. Kauppa- ja teollisuusministeriö nimitti suosituksen mukaan 11.2.2002 Vientifoorumin koordinoimaan viennin ja kansainvälistymisen edistämistä koskevaa kehittämistä. Foorumin keskeiseksi tehtäväksi määriteltiin viennin ja kansainvälistymisen edistämisen kansallisen strategian luominen. Strategia julkaistiin vuonna 2004⁹. Ulkoasiainministeriö julkisti puolestaan oman strategiansa yritysten viennin ja kansainvälistymisen edistämiseksi vuonna 2005¹⁰. Strategia pohjautui Vientifoorumin laatimaan kansalliseen strategiaan. Kansallista strategiaa päivitettiin vuonna 2007. Päivitetyssä strategiassa mainitaan mm. Suomi-brändin hyödyntäminen osana viennin ja kansainvälistymisen edistämistä. Kulttuuriviennin kehittämisohjelmassa kulttuuriviennin ohjausryhmä velvoitetaan raportoimaan kulttuuriviennin toimeenpanosta Vientifoorumia, jonka tehtävänä nähdään toimia viranomaisten, järjestöjen ja yritysten yhteistyöfoorumina (Kehittämisohjelma 2007, 23).

Kulttuuriviennin kehittämisohjelman toimeenpanoa varten opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 5.9.2007 kulttuuriviennin ohjaus- ja valmisteluryhmät. Ohjausryhmän puheenjohtajana toimi kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallin ja jäseninä elinkeinoministeri Mauri Pekkarinen, ulkomaankauppa- ja kehitysministeri Paavo Väyrynen, ulkoasianministeri Alexander Stubb ja oikeusministeri Tuija Brax sekä valtionvarainministeriön valtiosihteeri Velipekka Nummikoski. (Kulttuurivienti näkyy, uudistaa ja vaikuttaa 2011.) Valmisteluryhmän puheenjohtajaksi valittiin teatterinjohtaja Johan Storgård (Svenska Teatern) ja opetus- ja kulttuuriministeriön ja ulkoasianministeriön virkamiesten lisäksi edustajat Taiteen keskustoimikunta, Finland Festivals -organisaatiosta, Neogamesista, Suomalaisen musiikin tiedotuskeskus Fimicistä, Museoliitosta ja Tanssin tiedotuskeskuksesta. Valmisteluryhmän pääsihteereinä ja sihteereinä toimivat virkamiehet ulkoasianministeriöstä, kauppa- ja tealli-

⁹ *Viennin ja kansainvälistymisen edistämisen (vke) kansallinen strategia* (2004).

¹⁰ *Ulkoasiainhallinnon strategia viennin ja kansainvälistymisen edistämiseksi. Lähtökohdat, painopisteet, toteutus* (2005).

suusministeriöstä ja opetus- ja kulttuuriministeriöstä. (Kulttuurivienti näky, uudistaa ja vaikuttaa 2011.)

Kehittämishjelman rahoituksessa ratkaisevaan asemaan tulivat EU:n rakennerahastojen ESR- ja EAKR-ohjelmien toimeenpanosta vastaavat tahot, kuten opetus- ja kulttuuriministeriö ja kauppa- ja teollisuusministeriö sekä MEK. Myös ulkoasianministeriö sekä viennin ja liiketoiminnan edistämisen organisaatiot, kuten Tekes, olivat vastuutahoina kehittämishjelman rahoituksessa. (Kehittämishjelma 2007, 19.) Kehittämishjelman myötä kulttuuriviennin edistämiseksi luotiin hallituksen toimesta uusi budjettimomentti (29.80.56.) vuoden 2008 valtiontalousarvioon opetus- ja kulttuuriministeriön määrärahoihin. Määrärahan suuruus oli 800 000 euroa. (Valtion talousarvioesitys 2008 2007.) Kokonaisuutena kehittämishjelman toimeenpanoon arvioitiin kanavoitavan vuosina 2007–2011 yhteensä noin 228 miljoonaa euroa (Kehittämishjelma 2007, 9).

Ministeriöiden myöntämä hankerahoitus on ollut merkittävässä roolissa kulttuuriviennin kehittämishjelman toimeenpanossa. Työ- ja elinkeinoministeriö¹¹ on myöntänyt kansainvälistymisavustuksia yritysten yhteishankkeisiin. Ulkoasianministeriö mukaan lukien edustustot on järjestänyt kulttuurialan vierailuja. (Kulttuurivienti näky, uudistaa ja vaikuttaa 2011, 20.) Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämä kulttuuriviennin kärkihanketuki oli yksittäinen merkittävä hankerahoitus, jota ministeriö myönsi ensimmäisen kerran vuonna 2005. Vuonna 2009 ministeriö asetti kulttuuriviennin hankkeiden valtionavustushakemusten käsittelyä varten arviointiryhmän (Näin suomalaista kulttuuria viedään 2010, 9). Ryhmään pyydettiin työ- ja elinkeinoministeriön toimialalta asiantuntijoita tuomaan hankkeiden arviointiin liiketoiminnan osaamista. Työ- ja elinkeinoministeriön nimittämät jäsenet olivat ministeriöstä, Tekesistä ja elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista (ELY). Lisäksi ryhmän jäseniksi kutsuttiin ulkoasiainministeriön edustaja sekä kolme taiteen keskus toimikunnan nimeämää taiteen vertaisarvioinnin asiantuntijaa. (Näin suomalaista kulttuuria viedään 2010, 9.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta luotiin vuonna 2007 kulttuuriviennin kotisivu www.kulttuurivienti.fi, jota ylläpitää Kulttuuri- ja tiedeinstituutit yhdessä opetus- ja

¹¹ Kauppa- ja teollisuusministeriö ja työministeriö yhdistettiin työ- ja elinkeinoministeriöksi vuonna 2008. Selkeyden vuoksi nimitän kauppa- ja teollisuusministeriötä tästä eteenpäin työ- ja elinkeinoministeriöksi.

kulttuuriministeriön taideyksikön kanssa. Kulttuuriviennin edistymistä seurattiin vuosittain raportein¹², joissa esitellään yksityiskohtaisesti kulttuurivientiohjelman toteutuneet toimenpiteet vuosina 2007, 2008 ja 2009. Vuonna 2009 julkaistussa *Kulttuuripolitiikan strategiassa 2020* kulttuurivienti on nimetty yhdeksi opetus- ja kulttuuriministeriön harjoittaman kulttuuripolitiikan politiikka-alueeksi (Kulttuuripolitiikan strategia 2020 2009). Kulttuuriviennin kehittämisohjelman loppuraportti julkaistiin vuonna 2011¹³.

1.4 Aineisto ja tutkimusongelma

Tutkielmani on aineistolähtöinen tutkimus, millä tarkoitan sitä, että olennaiset teoreettiset jäsennykset rakentuvat tutkielmassa aineiston analyysiin tuloksena. Laadullisen tutkimuksen aineiston muodostavat julkisen hallinnon tuottamat asiakirjat. Analysoin aineistoa retorisen tilanteen näkökulmasta, jolloin asiakirjat voi nähdä toimintaa tuottavana puhuntana, jota rakennetaan ja joka tapahtuu tietyssä sosiaalisessa tilanteessa. Asiakirjojen otsikot muodostavat retoristen kysymyksen dialogin. Selvitysmiehen raportissa kysytään ”Onko kulttuurilla vientiä?” johon kehittämisohjelmassa vastataan myöntävästi ”ON!”. Olen analyysissa yhdistänyt selvitysmiehen raportin ja esityksen kulttuuriviennin kehittämisohjelmaksi yhdeksi aineistoksi, koska katson niiden olleen keskeisesti tuottamassa käsitystä kulttuuriviennistä. Tämä myös perustelee sen, että olen rajannut tutkielman varsinaisesta aineistosta ulkopuolelle kulttuuriviennin kehittämisohjelman toimeenpanoa raportoineet kulttuurivientiraportit vuosilta 2007–2009 (Näin suomalaista kulttuuria viedään 2008, 2009, 2010) sekä hankkeen loppuraportin (Kulttuurivienti näkyy, uudistaa ja vaikuttaa 2011). Analysoin ohjelmatekstejä viittaamalla kuitenkin tarvittaessa muihin hallinnon asiakirjoihin. Ohjelmatekstien analyysin yhdistäminen muihin asiakirjoihin ja tutkimuskirjallisuuteen muodostaa analyysille kontekstin, jonka avulla tekstien poliittisuus voidaan tunnistaa sekä avata teksteihin sisältyvät poliittiset valinnat ja merkitykset (Aarnio 2004, 159).

Tutkielman tutkimusongelmaksi muodostuu kysymys siitä, *miten kulttuurivienti määritellään kulttuuriviennin ohjelmateksteissä ja millaisia merkityksiä ja tavoitteita sille annetaan*

¹² Näin suomalaista kulttuuria viedään; *Kulttuurivientiraportti 2007* (2008), *2008* (2009) ja *2009* (2010).

¹³ *Kulttuurivienti näkyy, uudistaa ja vaikuttaa; Suomen kulttuuriviennin kehittämisohjelman 2007–2011 loppuraportti* (2011).

niissä. Tähän liittyy keskeisesti kysymys siitä, millaisia merkityksiä kulttuurin toimijat ja toiminnan olosuhteet kulttuuriviennin ohjelmateksteissä saavat eli millaista kulttuuripoliittista puhuntaa ohjelmateksteissä toteutetaan. Peilaan siis kulttuuriviennin saamia merkityksiä laajempaan kulttuuripoliittiseen kontekstiin eli siihen, minkälaisia merkityksiä kulttuuri saa ministeriön harjoittamassa politiikassa. Tutkielmassa tekemäni analyysi on siten kulttuuriviennin käsitteen kulttuuripoliittista luentaa.

Kulttuurivientiä tarkasteltaessa on tarpeen lähteä kulttuurin käsitteen määrittelystä. Kulttuurin käsitteestä puhuttaessa voidaan viitata joko sen suppeaan tai laajaan merkitykseen. Kulttuurin suppea merkitys tarkastelee kulttuuria taiteen näkökulmasta. Taidetta voidaan yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkastella taidekenttänä, jossa eri yhteiskunnalliset toimijat kuten taiteilijat, taiteilijajärjestöt ja valtiolliset instituutiot käyttävät valtaa määritellössään sitä, mikä on taidetta ja kenet hyväksytään taiteilijaksi (Bourdieu 1985). Näkemys taiteesta onkin ajan mittaan muuttunut. Kulttuurin laaja näkökulma puolestaan viittaa antropologisempaan, ns. elämäntavalliseen lähestymistapaan. Bennett (1999, 13) määrittää kulttuurin edustavan kaikkia niitä tärkeitä tekijöitä, jotka konstituivat elämisen kokemuksen. Länsimaisissa demokratioissa julkista ohjausta ja lainsäädäntöä on käytetty hyvin varoen ohjaamaan taiteellista luovaa työtä tai kulttuurin laajassa merkityksessä, suhdetta ihmisten omaan arkipäivän kulttuuriin (Heiskanen 2002, 21–22).

Näiden määritelmien välimaastossa voidaan nähdä kolmas lähestymistapa kulttuurin käsitteeseen. Tekijänoikeuskysymykset on mahdollista nähdä saranakohdaksi, josta voidaan siirtyä suppean kulttuurin määritelmästä kulttuurin laajempaan määritelmään, jossa kulttuurin sisällytetään kulttuurin tuotanto ja markkinat. Kulttuuriviennin kehittämisohjelman katsotaan kattavan ”koko kulttuurin toimialan” (Kehittämisohjelma 2007, 9). *Kulttuuritoimialan* määritellään sisältävän ”perinteisen taiteen ja kulttuurin kentän ulottuen yksittäisestä luovasta tapahtumasta sen jakeluun saakka” (Kehittämisohjelma 2007, 11). Kehittämisohjelmassa tuodaan esiin, että kulttuuritoimialan ”rinnakkaisena käsitteenä on yleistynyt keskustelu luovista toimialoista, jolloin on lähestytty tekijänoikeusteollisuuden perusajatuksia” (Kehittämisohjelma 2007, 11)¹⁴. Kulttuuritoimialan määritelmässä voidaan nähdä

¹⁴ Kulttuurin toimialat jaetaan kehittämisohjelmassa opetusministeriön (2006a) toimialojen toimialaluokituksen mukaisesti neljään pääryhmään: taide ja kulttuuriperintö, joukkoviestintä, muotoilu ja mainonta sekä viihde (Kulttuurin arvo? 2006, 35). Luovien toimialojen käsite otettiin käyttöön ensimmäisenä pääministeri Tony Blairin kauden alkaessa 1990-luvun lopulla Iso-Britanniassa (Kulttuurin arvo? 2006, 17).

yhteys kulttuuriteollisuuden kehittämistä pohtineen työryhmän määritelmään kulttuuriteollisuudesta¹⁵, jolloin sen nähdään sisältävän taiteilijan luova työ, sen kehittäminen ja tuoteistaminen teokseksi sekä sen esittäminen, jakelu ja vastaanotto (Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa 1999, 15).

Tekijänoikeusteollisuuden käsite saattaa kulttuuriteollisuuden ja joukkoviestinnän käsitteet yhteen. Molempien perustana on *perusluovuus*. Luovuuden lähteitä ovat taiteellinen ja kirjallinen työ, tieteellisen tutkimuksen tulokset, teknologian, tekniikan ja työelämän keksinnöt, teolliset mallit, tietokantajärjestelmät ja tietokoneohjelmat, mediaformaatit sekä mainonnan ja journalismin ilmaisut ja mielikuvat. (Heiskanen 2002, 142.) Tekijänoikeusteollisuuden käsite laajentaa tarkastelun taiteellisen työn ydinalueiden ulkopuolelle, populaarikulttuurin piiriin, jolloin mukaan tarkasteluun tulee koko kulttuurinen tekijänoikeusteollisuus sen perustana olevan luovan työn laadusta riippumatta (Heiskanen 2002, 21).

Kansalliseksi kulttuuripolitiikaksi voidaan nimittää niitä keinoja, joilla valtio pyrkii puuttamaan kulttuuriin vaikuttaakseen siihen jollakin tapaa (Throsby 2001, 16). Tutkielmani asettuu osaksi näiden väliintulojen keinojen tarkastelua. Kulttuuripoliittista tutkimusta tehtäessä voidaan kulttuuripolitiikkaa tarkastella joko hallinnonalana tai jatkuvana käsitteen määrittelynä, jota eri toimijat käyvät. Tutkielmassani yhdistyvät molemmat näkökulmat. Yhtäältä näen opetus- ja kulttuuriministeriön harjoittaman kulttuuripolitiikan institutionaalisenä asiantuntija- ja toimijakompleksina, jota voidaan nimittää viralliseksi kulttuuripolitiikaksi (Pirnes 2008, 26). Tällöin tulkitsem kulttuuriviennin ohjelmatestit poliittishallinnollisesti keskeisen, määrittely- ja toimenpidevaltaa omaavan toimijatahon tuotoksiksi. Toisaalta ohjelmateksteissä on myös kyse siitä, miten virallinen kulttuuripolitiikka määritellään eli minkälaisia sisältöjä ja merkityksiä se saa samalla, kun ohjelmateksteissä luodaan ja tehdään merkitykselliseksi kansallisen kulttuuriviennin linjaa.

Kulttuuripoliittisessa tarkastelussa kulttuuriin liittyy aina arvottava määre (Kangas 2001,19). Kulttuuri voidaan käsittää autonomiseksi, jolloin kulttuurin itseisarvo perustele sen olemassaolon. Taideteoksen arvon on pitkään nähty perustuvan teoksen itseisarvoisiin esteettisiin eli taiteellisiin ominaisuuksiin tai laajempaan kulttuuriseen hyötyyn. Tällöin

¹⁵ Kulttuuriteollisuuden käsitettä käytettiin alkuaan 1940-luvulla kriittisessä merkityksessä: sen avulla pyrittiin erottamaan kaupallinen massakulttuuri aidosta yksilölliseen luovuuteen perustuvasta taiteesta (Heiskanen 2002, 141).

painottuu kulttuurin ja kulttuuriesineiden universaalit, objektiiviset ja rajoittamattomat ominaisuudet. (Throsby 2001, 27.)

Normatiivisessa kulttuurikäsitteessä korostuu kulttuurien välinen hierarkia. Käsitteen mukaan on olemassa yksi kulttuurin muoto, johon muut pitää sivistää. Relativistisessa kulttuurikäsitteessä puolestaan korostuu kulttuurien välinen tasa-arvo. (Häyrynen 2006, 105–106.) Häyrysen (2006, 118–119) mukaan normatiivisen ja relativistisen kulttuurikäsitteen ristiriidasta on siirrytty kohti instrumentaalisempaa kulttuurikäsitteä. Siinä perinteinen jako korkea-, perinne-, populaari-, ja massakulttuuriin muuttuu merkityksettömäksi. Instrumentaalisessa kulttuurikäsitteessä kulttuurilla nähdään olevan välinearvoa. Kulttuuria arvotetaan siten sen poliittisen, taloudellisen, sosiaalisen tai muun käyttöarvon mukaan. (Häyrynen 2006, 105–106.) Vestheimin (1994, 65) mukaan se, mikä määrittelee kulttuuripolitiikan välineelliseksi, ei ole päämäärissä, joita kulttuuri voisi oletettavasti saavuttaa, vaan niissä välineellisissä aspekteissa, jotka painottavat kulttuuria ensisijaisesti keinona eikä päämääränä itsessään.

Tarkasteltaessa kulttuuriviennin määritelmää ja sille annettuja merkityksiä ja tavoitteita osana kansallista kulttuuripolitiikkaa ei ole tarkoituksenmukaista sitoutua aluksi yhteen näkökulmaan kulttuurista, sillä kulttuuri saa aineistossa useampia merkityksiä. Kun kulttuuria tarkastellaan vientituotteena, esimerkiksi taideteoksena, voidaan kulttuurista puhua suppeassa merkityksessä. Toisaalta kulttuuriviennin elinkeinorakennetta ja työllisyyttä käsittelevässä puhunnassa ollaan tekemisissä perinteisen suppean ja laajan määritelmän väliin jäävän näkökulman kanssa, kun kulttuurista puhutaan kulttuuriteollisuutena tai tekijänoikeusteollisuutena. Kulttuurin voi katsoa saavan aineistossa myös elämäntavallisia merkityksiä, kun kulttuuri nähdään Suomi-brändin rakennusaineeksi. Silloin kulttuuri saa merkityksenä ”suomalaisen” elämäntavan ja identiteetin markkinoinnissa.

Tutkielmani näkökulman kannalta keskeisiä tutkimuksia kulttuuripolitiikan alalta ovat Raija-Leena Loisan väitöskirja *The Polysemous Contemporary Concept: The Rhetoric of the Cultural Industry* (2003) ja Esa Pirneksen väitöskirja *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka: Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna* (2008). Loisa tarkastelee tutkimuksessaan kulttuuriteollisuuden käsitteessä historiallisesti tapahtuneita muutoksia retorisen analyysin kautta. Osana tutkimustaan Loisa (2003) analysoi suomalaista kulttuu-

riteollisuusretoriikkaa ja -politiikkaa. Pirnes (2008) tarkastelee puolestaan laajaa kulttuurin käsitettä kulttuuripolitiikan perusteluna kansainvälisten ja suomalaisen kulttuuripolitiikan ohjelmatekstien kautta.

1.5 Tutkimusmenetelmä ja tutkielman tarkoitus

Kulttuuripoliittisia asiakirjoja voidaan tarkastella usein eri tutkimusmenetelmin. Tässä tutkielmassa käytän retorista lähestymistapaa politologisen tekstianalyysin välineenä, koska näen retoriikan avaimeksi politiikan erityisluonteen ymmärtämiseen. Näkemykseni mukaan asiakirjoihin sisältyvistä merkityksistä käydään kamppailua, joka voidaan lukea esiin ja joka ilmenee poliittisuutena. Ymmärrän tutkielmassa politiikan käsitteen toiminnan näkökulmasta (political). Näkemys pohjautuu Kari Palosen (esim. 1988 ja 2003) politiikan käsitteen määritelmään. Tutkielmassa retoriikasta tulee luennan formaalinen instrumentti, joka etsii tekstistä poliittisuutta yleensä, eikä tue tai vastusta tiettyä politiikkaa (Palonen 1997, 25). En ole siten kiinnostunut politiikasta jonakin erityisenä todellisuuden sektorina (poliitikot, puolueet, vaalit, eduskunta jne.), vaan politiikasta kielen välityksellä tapahtuvana prosessina. Näin kieli ja sanat eivät ole vain tapahtumien kuvaamisen välineitä, vaan itse osa tapahtumia. (Pekonen 1995, 51–52.)

Vaikka kulttuuriviennin käsitteen analyysi ohjelmateksteistä on työssäni keskeisessä asemassa, tutkimukseni tarkoitus ei ole käsiteanalyysi sinänsä, vaan kulttuuriviennin käsitteeseen nojaavan opetus- ja kulttuuriministeriön harjoittaman kulttuuripolitiikan analyysi. Tutkielman keskeiseksi päämääräksi muodostuu politiikan *esiin lukeminen* ohjelmateksteistä. Kaikella politiikalla ajatellaan olevan oma tekstuaalinen referenssinsä, jonka tunnistaminen on politiikan ilmiöiden tunnistamisen perusedellytys. (Hänninen & Palonen 2004, 5–7.) Tarkastelen kulttuuriviennin asiakirjoja poliittisena ohjelmatekstinä, puolueellisena poliittisena ohjelmana. Lähestymistapa perustuu siihen näkemykseen, että asiakirjoja voidaan lukea kirjallisena genrenä, jolloin niiden poliittisuuden esiin lukeminen mahdollistuu (Palonen 1997; ks. myös Fischer 2003). Kulttuuripoliittisia asiakirjoja ohjelmateksteinä ovat tarkastelleet pro gradu -tutkielmissaan muun muassa Raija-Leena Luoma (1997), Kaisu Kumpulainen (2006) ja Terhi Pennanen (2002).

Retoriselle lukutavalle on ominaista eräänlainen ”etäisyydenotto” tutkittavaan ilmiöön ajan, tilan ja kielen suhteen. Tällöin ilmiön katkoksellisuus ja historiallisuus korostuu. (Hänninen & Palonen 2004, 9.) Tätä näkökulmaa voidaan havainnollistaa sosiaalisen konstruktion käsitteellä. Berger ja Luckmann (1995) esittävät kaiken todellisuuden olevan sosiaalisesti rakentunutta. Sosiaalinen konstruktivismi voidaan ymmärtää teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi erilaisille metodisille orientaatioille (Palola 2007, 48). Tutkittaessa ohjelmatekstien retoriikkaa on tällöin kyse siitä, miten ohjelmien valmisteluun osallistuvat toimijat rakentavat, jäsentävät ja institutionalisoivat sosiaalista todellisuutta kielen avulla. Kieli ymmärretään toiminnallisena aspektina, jolloin eroa sanojen ja tekojen välille ei voi tehdä. Sosiaalisen konstruktion näkökulma kyseenalaistaa itsestään selvän käsityksen kulttuuriviennistä *per se* tuomalla sen rinnalle näkemyksen kulttuuriviennistä ideana, joka implikoituu poliittisessa kamppailussa (vrt. Palola 2007, 49).

Retoriikan lähestymistavalle on ominaista, että se tarkastelee tekstuaalisia tuotteita tekoina, maailmaa muuttavina tarkoituksellisina tuotteina, joiden aikaan saamiseksi on ollut tarpeen tehdä valintoja (Summa 1989b, 99). Argumentaation tähtäimessä on usein toiminta tai ainakin toiminta-alttiuden luominen (Perelman 1996, 19). Argumentti sisältää aina väitteen, väitteelle esitetyt perustelut sekä väitteen taustaoletukset. Väite on puolestaan se, mitä jonkun halutaan uskovan. Argumentin tehtävänä on siis antaa tukea väitteelle. (Kakkuri-Knuuttila & Halonen 2002, 63.) Toiminta ilmenee teksteissä siten muun muassa näkökulmien valintana ja kamppailuna tulkinnoista (Aarnio 2004, 156). Nimet, käsitteet ja luokitukset ovat toiminnan keskeisiä kohteita, joilla politiikan toimintatilaa luodaan ja tehdään ”pelattavaksi”, politikoinnin kohteeksi. Käsitteille annetuista merkityksistä käydään kamppailua ja ne muodostuvat poliittisen kielen solmukohdiksi (Hyvärinen, Kurunmäki, Palonen, Pulkkinen & Stenius 2003, 9). Kyse on samalla vallasta sen suhteen, että minkälaiset puhetaivat ovat ”sallittuja”, ymmärrettäviä ja merkitseviä. Tähän liittyy se, että minkälainen asema ja merkitys todellisuuksille, joita näillä kielillä ja puhetavoilla konstruoidaan, annetaan yhteiskunnallisissa käytännöissä, eli kenellä on viime kädessä oikeus määritellä todellisuus. (Pekonen 1995, 52.) Tekstien argumentit ovat siten jo osa sitä politiikkaa, jota ohjelmateksteillä tehdään (Palonen 1997, 24).

Kulttuuriviennin ohjelmateksteissä ’kulttuurivienti’ politisoidaan määrittelemällä se uudelleen. Tällä pyritään avaamaan tilaa politikoinnille, jonka pyrkimyksenä on tavoitella halut-

tuja päämääriä. Kulttuurivientiyksikön perustaminen ministeriön työjärjestyksenmuutoksella ja kulttuuriviennin uusi budjettimomentti olivat konkreettisia seurauksia kulttuurivienti-hankkeesta. Aineiston analyysissä huomioni kiinnittyy kuitenkin näitä seurauksia enemmän kulttuuriviennin ohjelmatekstien kieleen ja siihen, miten kulttuurivientiä konstruoidaan olemassa olevaksi ilmiöksi kielen avulla. Valittu tutkimusmenetelmä ei siten pyri eikä anna mahdollisuuksia arvioida toteutuneen ”kulttuurivientipolitiikan” tai kulttuurivientipoliittisen suunnittelun onnistuneisuutta suhteessa ”reaalimaailmaan”, kuten kansalliseen kilpailukykyyn, taiteilijoiden työllistymiseen tai viennin kasvuun. En myöskään pyri tutkielmassa analysoimaan yksittäisen taiteen- tai kulttuurialan ”vientiä” enkä ottamaan kantaa siihen, miten kulttuurivientiä tulisi harjoittaa.

Tutkielman retorisisessa lähestymistavassa sovellan aineistoon Hilikka Summan (1989) esittelemää suunnitteluretoriikan käsitettä, Chaïm Perelmanin (1971, 1996) argumentaatioteorian käsitteistöä sekä Sakari Hännisen (1996) esittelemää ehdollistamisen retoriikan meta-kriittistä lukutapaa. Analysoin aineistoa lisäksi Jukka Törrösen (1997) määrittelemän pysäytetyn kertomuksen käsitteen avulla. Käsitän rakentamani teoreettisen kehyksen tutkielmaa rajaavaksi ja sitä määrittäväksi metodiksi. Perustan lähestymistapani näkemykseen, jonka mukaan liikkuminen eri näkökulmien välillä voidaan nähdä edellytykseksi politiikan tutkimukselle. Näkökulmien yhdisteleminen pluralistisesti mahdollistaa rajojen koettelemisen, jotta politiikka voitaisiin lukea esiin. (Hänninen & Palonen 2004, 5–6.)

Ymmärrän suunnittelun tässä tutkielmassa hallinnon jokapäiväisiksi käytännöiksi, suunnittelutyöksi ja sen tuotteiksi. Tällä tavoin rajattuna käytäntönä suunnittelu on merkittävä keskushallinnon toimintamuoto, jo yksinomaan työmäärän vuoksi. Suunnittelun tutkimusta on pidetty vanhentuneena käsitejärjestelmänä hallinnon tutkimuksessa ja kehittämisessä. Julkista hallintoa ja yhteiskunnan ohjausta koskeva keskustelu on jossain määrin siirtynyt suunnittelun ympärille rakentuneesta käsitteistöstä palvelun ympärille rakentuneeseen käsitteistöön. (Summa 1989b, 2–4.) Keskushallinnon suunnittelukäytännöt voi kuitenkin nähdä suodattimeksi, jonka läpi valtiolliset politiikat joutuvat kulkemaan. Nämä käytännöt ovat (osa)selitys sille, miten politiikat syntyvät. (Summa 1989b, 4.)

Summan (1989b, 18) mukaan suunnittelutekstejä voidaan tässä kontekstissa tarkastella kahdella tavalla. Ensimmäisessä tavassa suunnittelutekstit nähdään todellisuutta ja toimintaa

määrittelevinä merkitysvarastoina. Tekstit ovat tällöin autonomisoituneen diskurssin tuottamia merkitysvarastoja, jolloin niiden tarkastelussa pyritään purkamaan niihin kasautuneita merkityksiä. Toisessa tavassa tekstien tuottamisen ja vaihdon tarkastelu nähdään argumentaatioprosessina, jossa merkitysten muodostamista ja jo muodostuneita merkityksiä käytetään kommunikaatiovälineinä. Retoriikan lähestymistapa, joka käsittää kielen käytön sosiaalisena prosessina, tarjoaa nämä näkökulmat yhdistävän lähestymistavan, joka ottaa huomioon sekä kielen autonomisuuden tunnustamisen että toiminnan näkökulman hyväksymisestä aiheutuvat vaatimukset. (Summa 1989b, 18–19.) Tällä tavoin rajattuna ja määriteltynä näen suunnittelun käsitteen perusteltuna lähestymistapana opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamiin asiakirjoihin.

Tulkitsemalla suunnittelutekstien ilmaisevan suunnitteluretoriikkaa katson teksteillä olevan erilaisia intentioita ja pyrkimyksiä, joilla vaikutetaan kohdeyleisöön. Merkitykset rakentuvat siinä, miten asiat esitetään ja viestitetään. Näkökulmaksi voidaan tällöin määritellä intentioista merkitysten kautta rakenteisiin (Summa 1989b, 18). Aineiston tarkastelussa erittelen ja analysoin näitä teksteistä esiin nousevia intentioita ja pyrkimyksiä. Yhdistän analyysiin Perelmanin argumentaatioteorian pääkohtien – yleisön, esisopimuksien ja argumentaation tekniikoiden – tarkastelua aineistosta tavoitteenani pyrkiä kuvaamaan lähemmin sitä tapaa, jolla kieli toimii todellisuuden muokkaamisen tai vahvistamisen välineenä.

Kulttuuriviennin suunnittelutekstejä luonnehtii ristiriitaisuuksia häivyttävä ja neutraaliuuden pyrkivä tyyli. Tätä voidaan kuvata Hännisen (1996) mukaan ehdollistamisen retorikaksi. Retoriikka ymmärretään tässä näkökulmassa yhtäältä puhunnan ehdollistamisen taitona ja toisaalta puhunta-analyysinä, puhunnan ehdollistamisen kriittisenä erittelynä (Hänninen 1998, 165). Ehdollistavan retoriikan pyrkimyksenä on luoda kulttuuriviennistä objektiiviselta vaikuttava, epäpoliittinen kuvaus. Puhunnan ehdollistamisen kriittinen erittely, metakriittinen lukutapa, tarjoaa kuitenkin välineitä lukea esiin tekstin poliittisuus. Tällöin lähtökohtana on, että ohjelmateksteistä voidaan löytää politiikkaa sieltäkin, missä kirjoittajat joko kieltävät sen tai eivät näe tekevänsä poliittisia valintoja (Palonen 1997, 29).

Metakriittinen lukutapa tarkastelee ehdollistamisen retoriikkaa kommunikatiivisena konstruktiona, joka viittaa siihen, että tekstit, keskustelut tai väittelyt jäsentyvät aina jossakin

tietyssä sosiaalisessa tilanteessa tapahtuvassa kommunikaatiossa. Puhunta perustuu siten aina jonkinlaiseen oletukseen yleisöstä ja tämän yleisön kanssa yhteisesti ymmärretyistä merkityksistä. Kommunikatiivisesta konstruktiosta on mahdollista erottaa ulottuvuuksia, jotka jaksottavat samalla puhunnan ehdollistumista. Ulottuvuuksia voidaan hahmottaa neljä: yleisö-, muisti-, topiikka- ja kompositiokonstruktio. Ehdollistamisen astetta voidaan myös tarkastella joko vahvana tai heikkona depolitisaationa. Analysoin ehdollistumisen retoriikkaa aineistosta näiden ulottuvuuksien ja vaiheiden kautta.

Kommunikatiivisen konstruktion ulottuvuuksien ja depolitisaation vaiheiden erittelyn kautta on mahdollista lukea esiin tekstien varsinainen kannanotto, kätkeyty politikoiva taustateksti. Taustatekstiä voidaan hahmottaa tarkastelemalla politikoinnin lähtökohtaa, esiin tuotuja toimijoita, käytettyjä perusteluita sekä lopulta tekstin ytimeistä löytyvää sanomaa (Hänninen 1998, 173). Jäsennän tätä politikoivaa syvärakennetta pysäytetyn kertomuksen ja politiikan aspektien tarkastelun kautta.

Pysäytetty kertomus on suostuttelevan retoriikan muoto, jonka pyrkimyksenä on vaikuttaa siihen, miten asiat tulisi nähdä ja miten niiden mukaisesti olisi toimittava (Törrönen 1997, 221). Kertomuksellisuuden kautta on mahdollista tarkastella kulttuuriviennin ohjelmatekstejä suostuttelevana retoriikan muotona, jonka keskiössä on subjektin motivoiminen ja toimintaan valmistaminen. Suostuttelevan kertomuksen funktiona on saada kohdeyleisö vakuuttuneeksi valitun suunnan oikeellisuudesta ja muokata sen identiteetti halutuille poliittisille päämäärille suotuisaksi. Politikoivan taustakertomuksen tarkastelu tuo uuden tason aineiston analyysille, sillä se mahdollistaa synteessin siitä, millaista kulttuuripoliittista todellisuutta kulttuuriviennin ohjelmateksteillä rakennetaan. Sen avulla voidaan tuoda selkeästi esiin se, ettei ohjelmateksteissä esitetty kulttuurivienti ole automaattinen tai satunnainen tuote opetus- ja kulttuuriministeriön politiikasta, vaan tietoisesti tuotettu konstruktio. Samalla kulttuuriviennin saamien merkitysten ja tavoitteiden esiin lukeminen teksteistä mahdollistuu.

Tutkielman yhteiskunnallinen merkitys nousee kulttuuriviennin ajankohtaisuudesta sekä sen näkökulmasta kulttuurivientiin. Vaikka selvitysmiehen raportti julkaistiin vuonna 2004 ja kulttuuriviennin kehittämisohjelma toimi vuosina 2007–2011, on kulttuurivienti edelleen ajankohtainen aihe. Kulttuurivienti sisältyy nykyiseen hallitusohjelmaan: *Kulttuurivientiä*

ja luovien alojen markkinointiosaamista edistetään (Hallitusohjelma 2011, 36). Tutkielman kysymyksenasettelun yhteiskunnallinen kiinnostavuus liittyy siihen, että kulttuuri-
viennin asiakirjojen voi nähdä vaikuttavan tuotettuun kulttuuriin, kulttuurin kentän toimintaan ja toimijoihin. Kun ohjelmateksteissä kulttuurivienti määritellään uudelleen, muok-
kaantuvat myös ongelmiksi koetut asiat ja tavoitellut päämäärät. Retorinen analyysi mahdollistaa toisinlukemisen tavat ja tekee poliittiset valinnat näkyväksi.

2. POLIITTINEN OHJELMA TUTKIMUSKOHTEENA

2.1 Poliitiikan aspektit

Retoriikka sisältää sellaisenaan jo tietyn perspektiivin politiikkaan, ts. poliittisuus on jokin mikä on aina läsnä kun puhutaan retoriikasta (Palonen 1997, 75). Poliittikkaa ilmaistaan poliittisissa ohjelmissa lukemalla ja kirjoittamalla. Poliittinen ohjelma ei ole niinkään puolueen ohjelma, vaan teksti puolueiden poliittisesta kontekstista. Ohjelmien poliittisuuden eräs aspekti on siinä, että ne ovat puolueellisia, toisin sanoen ne samalla suuntautuvat joi-takin kilpailevia tekstejä vastaan sekä siinä, että niihin sisältyy perspektiivi muutokseen. (Palonen 1997, 21.) Palosen politiikan määritelmän lähtökohtana on Max Weberin (ks. Weber 2009) politiikan käsitteen tulkinta. Määritelmässä poliittikkaa ei voi ymmärtää ilman vallan käsitettä. Valta nähdään ajallisena mahdollisuus-käsitteenä (*Chance*). Se ei siten ole ominaisuus, vaan politiikan medium, joka koostuu mahdollisuuksista tai tilaisuuksista. Valta ilmaisee politiikan kontingenttia – sattumanvaraista ja ennustamatonta – luonnetta. Se näyttäytyy keinona toimia poliittisesti, ja politiikka puolestaan määritellään ”tavoittelemiseksi” tai muutospyrkimykseksi, jota toteutetaan vallan kautta (Palonen 1997, 60). Jokainen mahdollisuus on lisäksi ajallinen: se syntyy tietyistä tilanteesta ja on olemassa vain tietyn aikaa (Palonen 2003, 173).

Palonen jakaa politiikkakäsitteen neljään eri näkökulmaan: *policy*, *politikointi*, *polity*, ja *politisointi*. *Policy* viittaa tilanteeseen, jossa monista jotakin tiettyä kysymystä koskevista vaihtoehdoista on valittava jokin yhteinen linja. *Policy*lla on siten tulevaisuutta kohti suuntaava orientaatio, joka nähdään ensisijaiseksi verrattuna tämänhetkiseen asioidentilaan ja toimintaan itsessään. Tämän lisäksi *policy*lla on normatiivinen luonne tulevaisuutta koskevien valintojen mittana. (Palonen 2003, 175–176.) *Politikoinnissa* taas poliittisuus ilmenee toimijoiden välisenä kamppailuna, joka kohoo sen tulosten yläpuolelle. *Politikointi* viittaa politiikan performatiiviseen aspektiin (Palonen 2003, 177–178.)

Polity viittaa metaforiseen, tiettyjen mahdollisuuksien ja rajoitusten tilaan (Palonen 2003, 179–181). *Polity* kuvaa tilanteita, joissa poliittisuus ilmenee vakiintuneiden toimintatapojen, normien ja rakenteiden merkityskenttänä. *Politisointi* merkitsee puolestaan jonkin asian uudelleentulkintaa poliittisesta näkökulmasta. Sitä voidaan tarkastella ”pelitilan” (*Spiel-*

raum) avaamisena asialle, asian asettamista ”pelattavaksi”. (Palonen 1993, 11.) Poliitiikka ei ole olemassa ”ennen” politisointia, ja politikointi on mahdollista vain silloin kun ”aika-pelitila” (*Spielzeitraum*) on avattu politisoimalla jonkin asia (Palonen 2003, 182).

Politisointi pelivaran osoittamisena ja merkitsemisenä sekä politikointi pelivaralla operoivina ovat ne keskeisimmät analyttiset käsitteet, joilla eksplikoin ja tulkitsen kulttuurivienin käsitteen saamia merkityksiä ja tavoitteita aineistosta. Politisointi ja politikointi voidaan erottaa tarkastelemalla niiden luonnetta toimintana. Ymmärrettäessä peli metaforana politikointi ilmenee peleissä, jotka on jo tunnistettu poliittisiksi, kun taas politisointi uudelleen tulkitsee tilannetta siten, että siitä löytyy jotain pelattavaa ja siten avaa tilanteita politikoinnin pelikentiksi. (Palonen 1993, 11.) Politisointi viittaa kontingenssin uusien aspektien avaamiseen tilanteessa ja siten poliittisen läsnäolon laajentamista siinä. Politikointi voidaan määritellä puolestaan kontingenssilla pelaamisen taidoksi käyttämällä sitä sekä vetoamiseen tilanteen väistämättömyydestä, joka tulee ottaa huomioon joka asiassa, että instrumenttina vastustajiin, jotka eivät pysty yhtä hyvin sietämään tai hyödyntämään tämänhetkisyyden kontingenssia. (Palonen 1993, 12–13.) Policy voidaan käsittää politikoinnin ja polity politisoinnin raja-arvoiksi, jotka sitovat ja vakauttavat poliitiikkaa toimintana (Palonen & Summa 1998, 12–13). Polity ja policy viittaavat siten pyrkimykseen rajoittaa ja hallita politiikan kontingenttia luonnetta.

2.2 Suunnitteluretoriikka

Poliittisten ohjelmien tuottamisen voi Summan (1989) mukaan nähdä hallinnon tuottamiksi suunnitteluteksteiksi – suunnitteluretoriikaksi, jota tuotetaan valtion keskushallinnossa päivittäin. Suunnittelulla tarkoitetaan tässä yhteydessä niitä valtion keskushallinnon toistuvia käytäntöjä, jotka erottuvat muista käytännöistä siinä, että niiden tuloksena syntyy suunnitelmia. Nämä käytännöt ovat osa sitä valtiollisten politiikkojen valmistelua, joka on keskushallinnon nimenomainen tehtävä. (Summa 1989b, 4.)

Valtion keskushallinnon suunnittelutyö – valtiontalouden suunnitelmien sekä lakisäateisten sektorisuunnitelmien tuottaminen ja käsitteleminen – on olemassa monella tasolla. Se on ensinnäkin olemassa ihmisten työnä. Se on olemassa myös dokumentoituna hallinnon todellisuutena, virallisen statuksen ja joskus lain voiman omaavina suunnitteluasiakirjoina

sekä hallinnon itseymmärryksenä suunnittelua käsittelevissä komiteamietinnöissä ja valmistelemissa asiakirjoissa. Se on lisäksi olemassa suunnittelun vaikutuksina, niinä muutoksina ja parannuksina harjoitetussa politiikassa ja politiikan kohteina olevissa yhteiskunnan ilmiöissä, jotka aiheutuvat siitä, että suunnittelua harjoitetaan. Se on myös olemassa suunnittelukeskusteluna ja sen yhtenä osana, suunnittelukritiikkinä, jota tässäkin tutkimuksessa harjoitetaan. (Summa 1989b, 4.)

Summan (1989b, 95) mukaan keskushallinnon suunnittelu on luonteeltaan retorinen prosessi, jossa esitetään argumentteja ja vasta-argumentteja, vaikka suunnittelutekstien argumentatiivisuus onkin yleensä hyvin peiteltyä ja matalaprofiilisuudessaan korostetusti referentiaalisuudessa pitäytyvää. Modernille hallinnollista ohjausta koskevalle ajattelulle on tyypillistä pyrkimys monologisiin, lineaarisesti eteneviin ohjausprosesseihin. ”Osallistuminen” tai vuorovaikutteisuus on tuotu niihin korkeintaan jonkinlaisena tehokkuutta tai demokraattisuutta parantavan lisäkkeenä. (Summa 1989b, 95.)

Miller & Rose (1989) kuvaavat suunnittelua hallinnan käsitteellä. Se kuvaa tapaa, jolla tavoitellaan yhteiskunnallisia ja poliittisia päämääriä vaikuttamalla suunnitellusti väestön muodostavien yksilöiden voimiin, toimiin ja suhteisiin. Kielellä on keskeinen rooli hallinnassa. Sen avulla hallinnallisia toiminta-alueita voidaan ”panna kokoon” tekemällä niiden tarkastelu ja hallinta mahdolliseksi. Hallinnan kohteiksi saatettavat tapahtumat ja ilmiöt on muokattava informaatioksi – kirjallisiksi raporteiksi, piirroksiksi, kaavakuviksi, numeroiksi, taulukoiksi ja tilastoiksi. Lisäksi tämän informaation tulee olla tietyn muotoista: stabiilia, paljonpuhuvaa, yhdistettävissä ja verrattavissa olevaa. (Miller & Rose 1989, 145–147.)

Suunnittelutyötä tekevät virkamiehet paitsi tuottavat myös jakavat ja kuluttavat politiikan kieltä. Linjaukset sekä kansalliselta että kansainväliseltä tasolta, kuten EU:sta, ohjaavat suunnittelutyötä. Kyse onkin sekä translaatiosta eli kansainvälisten vaikutteiden ja ”uusiin” oppien käännoistyöstä että tuottamisesta (Julkunen 2001, 107). Raporteilla on myös jälkikäteinen funktio: niihin voidaan viitata ja siten tukeutua, kun perustellaan harjoitettua politiikkaa, sen välttämättömyyttä ja toimenpiteitä.

Aineistossa näkyy pyrkimys neutraaliin, objektiiviseen ja etäännyttävään puhetapaan, joka on ominaista talouspoliittiselle retoriikalle ja yleensä asiantuntijoiden käyttämälle tyylille

(Heinonen, Mykkänen, Pantzar & Roponen 1996, 68). Selvitysmiehen raportissa pyrkimys tieteenomaisuuteen korostuu erityisesti. Tekstin tieteenomaisuus ilmenee lukuisina lähdeviittauksina toisiin ”asiantuntijoihin” ja tutkimuksiin. Selvitysmiehen sanoman vakuuttavuutta korostetaan esimerkiksi viittaamalla häneen toisaalta kulttuurihallinnon edustajana ”kulttuuriasianneuvoksena”, mutta myös akateemisella nimikkeellä ”dosentti”, joka yhdessä lukuisten viitteiden kanssa tuo tekstiin tutkimuksellisen otteen. Molemmissa asiakirjoissa esitellään työtä tukenut työryhmä, joiden jäsenet on esitelty heidän asemansa ja edustamiensa tahojen mukaan. Tämä luo kuvan ”asiantuntijoiden” joukosta, mikä vahvistaa ohjelmatekstien objektiivisuutta. Tieteellisen tekstin kirjoittajat käyttävät kuitenkin samoja retorisia suostuttelun välineitä kuin muutkin kirjoittajat. Omalla erityisellä tavallaan tieteellisen tekstin suostuttelevuus perustuu kuitenkin siihen, että se osaa peittää retorisen rakenteeseensa ja esiintyä neutraalina ja läpinäkyvänä. Tavoitteena on esittää ”asia” ikään kuin kielen, ja siten poliittisuuden, ulkopuoliseksi käytännöksi. (Keränen 1998, 112.)

Aineistossa korostuu myös kvantitatiivinen ja tekninen kieli. Ohjelmissa viitataan esimerkiksi *kasvuun, arvoon, kysyntään, kilpailuun* sekä *panoksiin ja tuotoksiin*. Fischerin (2003, 4) mukaan poliittisia selvityksiä leimaavat täsmälliset kvantitatiiviset analyysit, faktojen ja arvojen puolueeton erottelu ja yleistävien tulosten tavoittelu ovat seurausta talouden yhteiskuntapolitiikkaa hallitsevasta asemasta ja sen positivistisista tieteellisistä metodologioista. Positivistien näkemyksessä tosiasia-arvostelmille voidaan kokeiden ja todentamisen keinoin hankkia kaikkien hyväksyntä, kun taas kiistanalaisten arvoasetelmien objektiivisuudelle ei nähdä perustetta (Perelman 1996, 34). McCloskey (1986) kyseenalaistaa tämän taloustieteellisen käsityksen tiedon luonteesta ja näkee myös taloustieteet retoriseksi teiksi.

Retorinen näkemys kommunikaatiosta lähtee siitä, että teksti tai puhe syntyy aina jossain sosiaalisessa kontekstissa, jossa kirjoittajan/puhujan ja kuulijan roolit ovat tavalla tai toisella osoitettavissa. Kirjoittajan/puhujan ei tekstin tulkinnan kannalta tarvitse tarkoittaa konkreettista yksilöä, vaan pikemminkin ’juridiselle henkilölle’ analogista käsitettä, jonka ”tiliin” teksti voidaan lukea (Palonen 1988, 78). Argumentaatioissa pyritään hankkimaan yleisön hyväksyntä tai vahvistamaan sitä tai yritetään saada kannatusta esitetyille väitteille sen sijaan, että oma tahto yritettäisiin toteuttaa pakon tai painostuksen avulla (Perelman 1996, 16–18). Jos viestin toivotaan olevan uskottava, sen on perustuttava kirjoittajan ja

yleisön yhteisiin peruskokemuksiin. Viesti on aina suunnattu tietylle yleisölle. (Keränen 1998, 113.)

Vaikka tämän tutkimuksen aineisto koostuu julkisista asiakirjoista, ei yleisönä voida kuitenkaan pitää kaikkia niitä, jotka voivat käytännössä lukea niitä. Sen sijaan yleisöön voidaan määritellä kuuluvaksi kaikki ne, joihin puhuja haluaa argumentaatiollaan vaikuttaa (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 19). Argumentaation yleisökonstruktio voi olla luonteeltaan joko erityinen tai universaali. Kun argumentointi tähdätään erityisyleisölle, kyse on suostuttelusta, ja kun vedotaan universaaliyleisöön, on kyse vakuuttamisesta. (Perelman 1996, 25.) Perelmanin mallia retorin ja yleisön suhteesta voidaan kritisoida yksipuoliseksi sen perusteella, että asetelma rajaa yleisön politiikan ainoastaan retorin esittämän argumentin hyväksymiseen tai hylkäämiseen, kun sen sijaan vasta-argumentointi, jossa yleisö puolestaan muuttuu retoriksi ja retori yleisöksi, jää Perelmanin tarkastelun ulkopuolelle (Palonen 1997, 81). Tarkasteltaessa ohjelmatekstien suunnitteluretoriikkaa politiikan aspektien valossa Perelmanin käsitys retorin ja yleisön suhteesta on kuitenkin käyttökelpoinen.

Argumentaatioissa ei pyritä ”todistamaan” johtopäätöksiä, vaan siirtämään premisseille osoitettu hyväksyntä koskemaan myös johtopäätöksiä. Hyväksynnän siirto edellyttää tietyn sidoksen luomista premissien ja hyväksyttäviksi tarjottujen väitteiden välille. (Perelman 1996, 28.) *Esisopimukset* voidaan nähdä yksimielisyyden alueiksi siitä, mitä voidaan pitää asioiden todeksi, oletuksiksi, mahdolliseksi tai todennäköiseksi arvioimisen perusteina. Useimmiten esisopimukset toimivat argumentaation aloituksena. Esisopimukset liittyvät siihen, mitä pidetään normaalina tai todennäköisenä. Kyse on myös siitä, miten jokin argumentti voi nousta faktan asemaan ja toisaalta toisena hetkenä joutua kyseenalaiseksi. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 67–74.)

Perelman ja Olbrechts-Tyteca (1971, 83–85) viittaavat *lokuksen* käsitteellä ”paremmaksi arvioimisen” perusteena oleviin yleisiin premisseihin. *Kvalitatiiviset ja kvantitatiiviset lokukset* ovat näiden premissien peruskategoriat, joiden erittelyyn suunnitteluteksteistä keskityn. Kvalitatiivisella lokuksella viitataan argumentoinnin sisäänrakennettuun taipumukseen vedota laadullisiin perusteisiin, kun argumentoinnissa esitetään perusteluja arvoja koskeville argumenteille. Kvantitatiivisessa lokuksessa jonkin asiantilan paremmuus suh-

teessa toiseen perustellaan viittaamalla suurempaan määrään. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 85–89.)

Erittelen aineistosta myös erilaisia argumentaation tekniikoita. Ne ovat rakenteellisia periaatteita, joita noudattaen argumentaatio etenee. Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan (1971, 187–190) erottamat päätyypit ovat assosiatiiviset ja dissosiatiiviset prosessit. *Assosiatiiviselle argumentaatiolle* on ominaista eteneminen kytkemällä yhteen erillisiä elementtejä, jolloin niitä voidaan arvioida toistensa avulla. Argumenttien esittäminen sidosmuotoisina mahdollistaa premisesestä koskevan hyväksynnän siirtämisen koskemaan myös johtopäätöksiä. Assosiatiivisen argumentaation kulku voi olla perusrakenteeltaan *kvasilooginen, todellisuuden rakenteeseen vetoava* tai *todellisuuden rakennetta määrittelevä* (Perelman 1996, 58–59.)

Dissosiatiivinen argumentaatio taas erottaa toisiinsa yhteenkietoutuneita käsitteitä tai ilmiöitä, jotka kieli tai vakiintunut perinne sitoo yhteen (Perelman 1996, 58). Argumentaatio pyrkii silloin todellisuuden uudelleenahmottumiseen. Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan (1971, 415–417) mukaan käsitteellinen dissosiaatio etenee tyypillisesti aina jonkin filosofisen parin avulla, mikä tarkoittaa *ilmenemismuodon* ja *todellisuuden* vastakkainasettelua. Ilmenemismuodolla tarkoitetaan sitä, mikä voidaan välittömästi havaita. Vastakkainasettelu on välttämätöntä siksi, että useimmissa tilanteissa voidaan osoittaa joitakin ristiriitaisuuksia erilaisten ”ilmenemisen tason” elementtien välillä. Tässä dissosiatiivisessa argumentaatiotekniikassa ”todellisuuden” alue irrotetaan pois ”pelkkien ilmenemismuotojen” yhteydestä. Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan (1971, 416) mukaan kaikki filosofiset parit voidaan yleisesti esittää kuvion 1 muodossa.

$$\frac{\text{termi I}}{\text{termi II}}$$

KUVIO 1. Käsitteellisen dissosiaation yleinen kaava (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 416).

Kuviossa termi I merkitsee ”ilmenemismuotoa” ja termi II ”todellisuutta”. Termi II voidaan ymmärtää vain suhteessa termi I:een, se on termi I:tä koskevan dissosiaation tulos. Suhteessa termiin I termi II on sekä selittävä että normatiivinen. Se ei ole vain tosiseikka,

vaan *konstruktio*, joka muodostaa standardin, jonka avulla on mahdollista arvioida ja asettaa keskinäiseen arvojärjestykseen erilaisia termien sisältyviä puolia. Tällaisen asetelman avulla etenevän dissosiativisen argumentaation idea on se, että siinä jokin elementti asetetaan II-termin takaamaan ”absoluuttiseen” asemaan suhteuttamalla se johonkin toiseen elementtiin, joka siten suhteellistuu ja jonka merkitys samalla vähenee. Käsitteellistä dissosiaatiota tarkastelemalla on mahdollista erotella asemaltaan ristiriitaisten ilmiöiden joukosta yhtäältä pelkkää ilmeisyyttä ja toisaalta todellisuutta edustavat. (Perelman 1996, 143.) Poliittis-hallinnollisen argumentoinnin alueella käsitteelliset parit *tavoite-keino* ja *syy-seuraus* ovat vastaavanlaisten arvotransformaatioiden jatkuvasti käytössä oleva väline (Summa 1989b, 110).

2.3 Ehdollistamisen retoriikka ja pysäytetty kertomus

Puhunnan ehdollistaminen viittaa yrityksiin edetä ja menestyä hypoteettisten ikään kuin -otaksumien avulla. Puhujan tavoitteena on saavuttaa etulyöntiasema ja pitää keskustelun ohjat käsissään panematta itseään henkilökohtaisesti peliin. Retorinen ehdollistaminen muokkaa puhuntaa siten, että totuudenmukaisiksi ja vakuuttaviksi tarkoitettuja väitteitä on puhunnan luonteesta johtuen vaikea arvostella. Retorinen ehdollistaminen välttää siis ottamasta kantaa, mikä on luonteenomaista hallinnon asiakirjoille. (Hänninen 1998, 162–167.) Pyrkinessäni tuomaan esille aineistossa ilmenevää retoriikkaa puhunnan ehdollistamisen näkökulmasta sovellan aineistoon Sakari Hännisen esittelemää *metakriittistä* lukutapaa. Tavoitteena on hahmottaa sitä, kuinka retoriikan avulla voidaan käyttää valtaa eli vaikuttaa inhimillisen toiminnan ehtoihin ja mahdollisuuksiin (Hänninen 1998, 161).

Hänninen (1998) viittaa kommunikatiivisen konstruktion käsitteellä siihen, että puhumat (keskustelut, väittelyt, kirjoitukset) jäsenyvät aina jossakin määrättyssä sosiaalisessa tilanteessa tapahtuvassa kommunikaatiossa. Puhuman kommunikatiivisessa konstruktiossa voidaan erottaa ulottuvuuksia tai prosessin vaiheita. (Hänninen 1998, 167–168.) Kommunikatiivisen konstruktion ulottuvuuksien tai vaiheiden erottelu kohdistuu seuraaviin seikkoihin: puhunta suuntautuu tietyille yleisölle, se palauttaa mieleen erityisiä tapahtumia, se etsii argumentteja väitteiden tueksi ja se omaksuu määrätyn tyylin ja muodon, johon johtopäätökset puetaan (Hänninen 1998, 168).

Yleisökonstruktion ehdollistaminen tarkoittaa sitä, että puhunta aloitetaan – tai siihen voidaan osallistua – vain hyväksymällä ikään kuin -otaksuma siitä, että yleisö olisi ideaalinen tai homogeeninen. Muistikonstruktion ehdollistaminen tarkoittaa puolestaan sitä, että puhunta käydään otaksumalla, että mieleen voidaan palauttaa tai nostaa kaikille yhteisiä muistikuvia. Tällöin kyse on ajallisuuden hyödyntämisestä. Topiikkakonstruktion ehdollistaminen merkitsee sitä, että puhuntaa jatketaan hyväksymällä otaksuma, jonka mukaan kaikille osanottajille voidaan osoittaa yhteisiä argumenttien lähteitä. Kompositiokonstruktion ehdollistamisella taas viitataan siihen, että puhunnan lopetus perustuu olettamukseen, että voidaan löytää yksikäsitteisiä ja totuudenmukaisia kuvauksia, jotka toimivat silti monimielisesti. (Hänninen 1998, 168.)

Hännisen (1998, 168) mukaan toimintaan kehottavan retoriikan voi tulkita kiistankäynnin ja riidanratkaisun intellektuaaliseksi väliintuloksi. Tämä prosessi on avoin, jatkuva ja päätymätön. Retorinen väliintulo riidankäyntiprosessiin voi toimia monella tavalla ja sillä voidaan tavoitella eri asioita. Tavoitteena ei aina ole riidan tai kiistan paljastaminen, näkemuserojen tai vastakkainasettelujen selventäminen tai kannanoton esittäminen. (Hänninen 1998, 169.) Pyrkimyksenä voi olla toimia ikään kuin mistään erimielisyydestä ei olisi tietoaakaan. Ehdollistamista voi pitää depolitisoivana retoriikkana. (Hänninen 1998, 169.) Kyse on tällöin politikoinnista, jossa pyritään uuvuttamaan tai heikentämään kiinnostusta toimintaa kohtaan. Depolitisaatio tässä merkityksessä ei tarkoita toiminnan horisontin sulkeamista, vaan sitä, että se pyritään esittämään vähäpätöisenä, merkityksettömänä tai vanhentuneena. (Palonen 1993, 12.) Ehdollistaminen rajaa siten kielellä pelaamista eli poliittista pelitilaa.

Ehdollistamisen depolitisaation aste vaihtelee. Poliittisesta puhunnasta voidaan erottaa vahvaa tai heikkoa depolitisaatiota. Hänninen kuvaa depolitisaatiota nelivaiheisena. Vahvan depolitisaation vaiheet ovat seuraavat:

- 1) Annetaan ymmärtää, että ikään kuin tilanteessa ei itse asiassa olisikaan mitään erimielisyyttä, riitaa tai kiistaa.
- 2) Jos tilanne kuitenkin riitautuu, toimitaan ikään kuin määrättyllä ulkopuolisella taholla, voimalla, erotuomarilla olisi ylivoimainen viisaus ratkaista näin syntynyt ”ongelma”.

- 3) Käyttäytyään niin kuin kaikille osapuolille löytyisi yhteinen ja ymmärrettävä (meta)kieli, jolla ongelmaksi käännetty kiista voidaan tyhjentävästi muotoilla.
- 4) Lopuksi uskotaan tai uskotellaan, että on löydettävissä jokin (yksi)käsitteinen toisuudenmukainen kertomus tai kuvaus, jolla ongelman ratkaisu voidaan esittää ja julkistaa.

Vahvan ehdollistamisen siirtojen tarkoituksena on hallita tilannetta politisoimatta sitä: kaikki asianosaiset eivät saa tilaisuutta ottaa kantaa. Heikon ehdollistamisen siirrot ovat puolestaan seuraavat:

- 1) Annetaan ymmärtää, että esiin nousseet erimielisyydet ovat ikään kuin vahinko, jotka voidaan ratkaista ja jatkossa välttää.
- 2) Erimielisyyksien tai kiistan ratkaisemisessa kannattaa kääntyä asiantuntijoiden puoleen, koska heidän tietämykseensä ja kokemukseensa voi parhaiten luottaa.
- 3) Sitten toimitaan ikään kuin ongelmaksi käännetyn kiistan osapuolten omat ”kielet tai murteet” olisi mahdollista muotoilla ja tulkita asiantuntijoiden teknisellä kielellä.
- 4) Hyväksytään tai hyväksytetään ajatus siitä, että olisi määrätty puhuma, jossa ongelman ratkaisu ja johtopäätökset ovat esitettävissä asiantuntijoiden vuoropuhelun tuloksena.

Metakriittisen avulla on mahdollista lukea teksteistä esiin niissä esiintyviä ehdollistamisen ulottuvuuksia ja depolitisaation vaiheita. Ehdollistavan ja depolitisoivan tekstiaineiston – siis ristiriitaisuuksia häivyttävän ja neutraalisuuteen pyrkivän hallinnontekstin – takaa on löydettävissä politikoiva taustateksti. Juuri sitä voi pitää ohjelmatekstien varsinaisena, joskin kätkeytyneenä kannanottona. (Hänninen 1998, 172.)

Politikoivaa taustatekstiä voidaan hahmotella *pysäytetyn kertomuksen* käsitteen avulla. Pysäytetty kertomus on semioottinen makrorakenne, jonka avulla sosiaalista toimintaa jäsennetään kontekstisidonnaisesti ja intersubjektiivisesti, tarinarakenteeseen tukeutuen (Törönen 1997, 224). Pysäytetylle kertomukselle on ominaista, että se rakentuu ns. valmistavan tarinan varaan, jolloin subjektin toimintaa kuvaavaa päätarinaa tai arvioivaa tarinaa ei kuulla lainkaan. Tarinan pysäyttäminen on keino tehdä ongelmien ja uhkien täyttämä tule-

vaisuus hallittavaksi. Tarinassa siirretään huomio tulevaisuuden ennustamattomuudesta sen ennustettavuuteen (Törrönen 1997, 234). Tämä voidaan ymmärtää politikointina pyrki- myksenä saavuttaa toiminnalle normatiivinen päämäärä ja suunta, policy, hyödyntämällä vallan kontingenttia luonnetta. Selvitysmiehen raportissa johtopäätökset ja kehittämisoh- jelmassa kulttuuriviennin visio tuodaan molemmat lukijan tietoisuuteen jo heti tekstien alussa. Tämä voidaan tulkita siten, että ne asettavat niissä konstruoidun todellisuuden ylei- sön todellisuuden päälle. Tällä tavoitellaan sitä, että tekstin todellisuus ja lukijan todelli- suus sulautuisivat toisiinsa niin, että tekstien asettama toimintaohjelma siirtyisi tärkeäksi tiennäyttäjäksi vastaanottajan todellisuuteen (Törrönen 1997, 237).

Kertomuksessa toimintaan valmistautumisen käynnistää jonkin epäkohdan tai ristiriidan ilmaantuminen, ja samalla esiin astuu toimija, kertoja, joka tekee tilanearvion uhkan pois- tamiseksi. Keskeistä kertomuksessa on pyrkiä osoittamaan, kuinka uhkaava tilanne voi- daan kääntää kaikkien eduksi, kunhan vain ymmärretään toimia ehdotetulla tavalla. Kertoja tunnistaa jännitteen, osoittaa toiminnan suunnan ja keinot ja oikeuttaa lopuksi tehtävän yhtenä ja ainoana vaihtoehtona. Pysäytetty kertomus valmistaa päähenkilöitä toimimaan ja luo samalla yleisölle valmiuksia osallistua tarinan tapahtumiin. Toimijoille osoitetaan iden- titeetti ja toimintavalmiudet. Ohjelmateksteillä rakennetaan yhteistä tulevaisuutta, ja toimi- jat on saatava aktivoitua muutostyöhön. (Törrönen 1997, 224–225.) Tavoitteena on, että yleisö asettuisi subjektiksi subjektin paikalle ja lähtisi viemään tarinaa eteenpäin (Törrönen 1997, 237).

3. KULTTUURIVIENNIN POLITIIKKA

Tässä luvussa tarkastelen kulttuuripolitiikan kehitystä ja sille annettujen merkitysten muutosta osana laajempaa yhteiskunnallista kehitystaustaa. Huomioni kiinnittyy etenkin muutoksiin niissä arvolähtökohdissa, joilla valtion tukea ja ohjausta kulttuurille perustellaan. Käsittelen siis sitä, miten kulttuurin käsitettä on politisoitu ja miten sillä on politikoitu eri aikakausina kansallisessa kulttuuripolitiikassa. Sitten siirryn tarkastelemaan kulttuuriviennin käsitteen politisoitumista kansainvälisten kulttuurisuhteiden näkökulmasta ja jäsennä sitä kulttuuridiplomatian ja julkisuusdiplomatian käsitteiden avulla. Tarkastelen myös sitä, miten kulttuuriviennin käsite määritellään kulttuuriviennin ohjelmateksteissä. Tämä luku muodostaa kokonaisuudessaan laajemman yhteiskunnallisen kontekstin aineiston analyysille.

3.1 Kilpailutalouden kulttuuripolitiikka

Suomalaisen kulttuuripolitiikan kehitystä voidaan hahmottaa kulttuuripolitiikan ”linjojen” tai ”vaiheiden” avulla (mm. Kangas 1988, Ahponen 1991, Alasuutari 1996). Ne voidaan nähdä osin päällekkäisinä, jolloin ne sisältävät ”uutta” ja ”vanhaa”. Uusi hakee niissä paikkaansa aluksi suunnitteluretoriikan ja myöhemmin käytännön toimenpiteissä sekä lopulta sääntelyssäkin. (ks. Kangas 2002, 32.) Samalla kun keskustelun sanasto ja käytetyt käsitteet muuttuvat, muuttuvat myös havaitut ongelmat, asetetut tavoitteet ja potentiaaliset toiminnan kohteet (Summa 1989b, 2).

Pertti Alasuutari (1996, 104) nimeää linjat *talouden* eri kausiksi. Voidaan puhua sodanjälkeisestä *moraalitalouden* kaudesta, sitä seuranneesta *suunnittelutaloudesta* ja viimeisimmästä *kilpailutalouden* kaudesta. Alasuutari mieltää kaudet sekä puhutavan vaihdoksina että osittaisina siirtyminä kokonaisvaltaisessa kulttuurisessa systeemissä, jonka sisällä myös suppeasti ymmärretty talous toimii ja joka myös osallistuu toimijan asemien ja identiteettien konstruktion (Alasuutari 1996, 104–105).

Suomalaisen taidepolitiikan juuret ovat viime vuosisadan lopun kansallisuusaatteessa ja kansanvalistustraditiossa. *Moraalitalouden* aikakaudella taidepolitiikan keskeinen tavoite oli kansallisen yhtenäisyyden muodostaminen ja vahvistaminen. (Alasuutari 1996, 216–

217.) Sotien jälkeiselle aikakaudelle oli ominaista, että yhteiskunnallisessa keskustelussa vedottiin aatteellis-moraalisiin periaatteisiin ja nostettiin ne tietoisien pohdinnan kohteiksi (Alasuutari 1996, 245).

Siirtymä *suunnittelutalouden* aikaan 1960-luvun jälkipuolella merkitsi voimakasta uskoa siihen, että yhteiskunnalliset ongelmat voidaan parhaiten ratkaista ”tieteellisellä” suunnittelulla ja organisoinnilla (Alasuutari 1996, 246). Valtio ja julkinen sektori ottivat vahvemman roolin taiteen ja kulttuuritoiminnan kehittämisessä, ja taidepolitiikka alettiin nähdä ennen kaikkea osana julkisen vallan harjoittamaa demokraattista ”hyvinvointivaltion” yhteiskuntapolitiikkaa. Taidekäsitykset liberalisoituivat siten, että valtiollista tukea nauttivien luovan toiminnan alueita laajennettiin perinteisten taiteenalojen ulkopuolelle. Tähän kulttuurituotteiden laajennettuun alaan alettiin kansainvälisestä keskustelusta saatujen vaikutteiden mukaan viitata termillä ’kulttuuri’. (Alasuutari & Ruuska 2000, 228.)

1970-luvulta lähtien kulttuuri miellettiin Euroopassa yhä enemmän keskeiseksi teollisen tuotannon alueeksi, kulttuuriteollisuudeksi (Heiskanen 2002, 141). Kansallisen kulttuuripolitiikan linjaksi omaksuttiin kansallisen ja ”ei-kaupallisen” taiteen tukeminen. Erityisesti kansainvälistä massakulttuuria pidettiin ongelmana sen kaupallisten motiivien ja standardimuotojen vuoksi. (Alasuutari 1996, 242.) Toisaalta hyvinvointivaltioajattelu nosti esiin kysymyksen taiteilijoiden taloudellisen aseman ja sosiaaliturvan heikkoudesta. Samalla alettiin etsiä uusia tapoja puolustaa näitä ammattiryhmiä. Taiteellinen luovuus ja erinomaisuus eivät enää riittäneet, vaan haluttiin osoittaa, että taiteet ja taiteilijat ovat tärkeitä myös tuotannon ja tuottavuuden sekä työllisyyden hoidon kannalta. (Mitchell 2002, 194.)

Pääministeri Harri Holkerin hallitusohjelmassa (Hallitusohjelma 1987) on kansallisen kulttuurin vahvistaminen kirjattu osaksi hallituksen toiminnan yleisiä lähtökohtia. Hallitusohjelmassa tunnistetaan kulttuurin merkityksen kasvu ”muuttuvassa maailmassa ja arvojen murroksessa” (Hallitusohjelma 1987). Pääministeri Esko Ahon hallitusohjelmassa (Hallitusohjelma 1991) kulttuuri katsotaan yhdeksi hallituksen painopisteeksi ”riippumatta taloudellisista suhdanteista”. Suomalaisen kulttuurin asemaa pyritään vahvistamaan yhdenytyvässä Euroopassa ja sen valmiutta kansainväliseen vuorovaikutukseen pyritään lisäämään.

1990-luvulle tultaessa kulttuuritarjontaa alettiin yhä suuremmassa määrin tarkastella *kilpailutalouden* viitekehyksessä tuotteiden markkinointina, jossa kulutuskysyntä ja kannattavuus määräävät markkinamenestyksen (Alasuutari 1996, 225). Näkemys taiteista talouden tuotannontekijöinä ja taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen vaikuttavana voimana Suomessa syntyi Ritva Mitchellin (2002, 199) mukaan kolmen tekijän tuloksena.

Ensimmäisenä tekijänä voidaan Mitchellin (2002, 199) mukaan pitää lisääntyvää ymmärrystä siitä, miten kulttuuriteollisuudessa tapahtuva nopea teknologinen kehitys oli alkanut vaikuttaa myös luovan työn asemaan ja kulttuurikehitykseen. Ajatus levisi kulttuuripolitiikan kentälle Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman viestintäkulttuuritoimikunnan (1984–1989) työn seurauksena. Siinä taiteiden ja taiteilijoiden asemaa painotettiin myös tuotannontekijänä. (Mitchell 2002, 199.) Sitä seurasivat Kupoli-toimikunnan mietintö (Kupoli1992) ja Hannele Koivusen johtaman poikkihallinnollisen Kulttuuriteollisuusryhmän (1997) julkaisut¹⁶. Mallia otettiin ”eurooppalaisesta” kulttuuripolitiikasta jo 1980-luvulla, mutta enenevässä määrin 1990-luvulla, jolloin kulttuuriteollisuuden käsite nousi osaksi kansallista kulttuuripolitiikkaa (Loisa 2003, 177). Kulttuuriteollisuudella viitataan yleisesti merkityssisältöihin perustuvaan tuotantoon, jossa sisältöjen tuotteistettavuus, kopioitavuus ja levitettävyyys nähdään merkittävänä. Myös kulttuuriyrittäjyyden näkökulmaa korostetaan, eli taiteen ja kulttuurin tuotantoa tarkastellaan yrittäjyytenä ja kauppaa käydään kulttuurisilla sisällöillä ja vaihdettavien tuotteiden arvo perustuu merkityksiin. (Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa 1999, 15.) Kulttuuriteollisuus nähdään kulttuurikehityksen kolmantena pilarina taiteen ja kulttuuripalvelujen rinnalla (Heiskanen 2002, 141). Kulttuuriteollisuusryhmän julkaisut alustivat tietä kulttuurin tuotantoprosessien hallinnan ja taloudellisen hyödyntämisen ajatuksille (Arpo 2004, 147).

Toiseksi tekijäksi muodostui 1990-luvun alun poikkeuksellisen raju taloudellinen lama, joka ravisteli hyvinvointivaltion perusteita (Mitchell 2002, 199). Sen seurauksena kulttuuripolitiikankaan asema ei ollut enää samalla tavalla vakaa kuin sen oli 1970- ja 1980-lukujen vakiinnuttamiskauden jälkeen kuviteltu olevan (Pirnes 2008, 222). Pääministeri Lipposen ensimmäisen hallituksen hallitusohjelmassa (Hallitusohjelma 1995) kulttuuritoiminnan kehittämiseksi korostetaan kulttuuri-, liikunta- ja vapaa-aikatoiminnassa vapaan

¹⁶ Näitä julkaisuja olivat mm. *Kulttuuriteollisuuden kansainväliset suuntaviivat* (1997), *Luotaus kulttuuriteollisuuteen* (1998) ja *Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa* (1999).

kansalaistoiminnan edellytyksiä. Kulttuurin rooli ei ole hallitusohjelmassa keskeinen. Taiteen ja kulttuurin julkisen rahoituksen kasvu pysähtyi (Mitchell 2002, 199). Pienenä hallinnonalana kulttuuripolitiikka oli muita haavoittuvaisempi. Syntyi tarve todistella taiteen ja kulttuurin merkitystä muistakin kuin kansallisen identiteetin tai taiteen ”erinomaisuuden” näkökulmista. (Pirnes 2008, 222.)

Alasuutarin (1996, 75) mukaan kansantalous oli aiemmin nähty jonkinlaisena Suomi Oy:nä, joka tekee tuloksensa ulkomaankaupan avulla. Kansantalouden tulojen katsottiin kuuluvan kaikille kansalaisille, ei vain esimerkiksi vientiteollisuuden parissa, ”avoimella sektorilla”, työskenteleville (Alasuutari 1996, 76–77). Avautuvan julkisen sektorin vaatimus voidaan nähdä osana julkisen sektorin reformia, joka alkoi jo 1980-luvulla, mutta lama antoi oikeutuksen reformin läpikäynnille (Julkunen 2006, 78). Julkisen sektorin reformissa haluttiin vastata 1980- ja 1990-luvun markkinoita, individualismia, yrittäjyyttä ja kansalaisosallistumista korostavaan ajanhenkeen ja hyvinvointivaltion kustannus-, tehotomuus- ja byrokratiakritiikkeihin. Vahva julkinen sektori oli uudesta näkökulmasta katsottuna tehoton, liian suureksi kasvanut ja tuhlaileva. (Kantola 2006b, 267.) Reformin keskeisiä tavoitteita olivat julkisen sektorin kasvun rajoittaminen ja markkinoiden alueen laajentaminen (Julkunen 2006, 77).

Kolmas tekijä syntyi 1990-luvun puolivälissä Suomen liittyttyä Euroopan unioniin. Taiteet ja kulttuuri nähtiin tärkeänä juuri taloudellisen kasvun, kauppapolitiikan ja uusien työpaikkojen luonnin näkökulmasta. (Mitchell 2002, 199.) Unionin alue- ja koheesiopolitiikalla edistetään Lissabonin sopimuksen strategisia tavoitteita (Suomen rakennerahastostrategia 2007,5). Rakennerahastojen ohjelmakaudella 2007–2013 keskeiset tavoitteet ovat alueellisen kilpailukyvyn ja hyvinvoinnin sekä työllisyyden edistäminen. Toimien kohdentaminen osaamiseen, tutkimus- ja innovaatiotoimintaan, yritystoiminnan tukemiseen ja työllisyyteen olivat keskeisiä rakennerahastojen ohjelmatyössä myös kaudella 2000–2006. (Suomen rakennerahastostrategia 2007, 56.) Suomen rakennerahastostrategiassa (2007, 87) EAKR- ja ESR-rahastotoimien välillä yhteisiä rajapintoja nähdään erityisesti olevan *yrittäjätoiminnan kehittämisessä, innovaatiotoiminnan ja verkostoitumisen edistämisessä ja osaamisraenteiden vahvistamisessa sekä osaamiseen, työvoiman, työllisyyden ja yrittäjyyden painotuksissa*.

Manner-Suomessa toimiva ESR-ohjelma on jaettu alueosioihin ja valtakunnalliseen strategisia teemoja edistävään osaan. Yksi valtakunnallisista kehittämisohjelmista on Luovien alojen yritystoiminnan kasvun ja kansainvälistymisen kehittämisohjelma. Manner-Suomen ESR-ohjelman 2007–2013 (2009, 15) mukaan ohjelmassa tuetaan hankkeita, jotka edistävät luovien alojen yritystoiminnan kasvua ja kansainvälistymistä. Tavoitteena on kehittää *tuotekehitys-, innovaatio-, liiketoiminta-, yrittäjyys-, tuottaja- ja manageriosaamista* sekä vahvistaa alan *tietoperustaa ja ennakointia*.

Kulttuurin kasvava merkitys unionin työllisyyspolitiikassa liittyi läheisesti taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen muutosprosessiin, kun palvelusektori valtasi yhä enemmän alaa perinteisiltä tuotantosektoreilta (Ristimäki 2002, 123). Unionin alue- ja koheesiopolitiikassa kulttuurin merkitys alueellisessa kehityksessä on nähty kolmitahoisena. Ensinnäkin, kulttuurisektori katsotaan merkittäväksi työllistäjäksi, jolloin kulttuurituotannon, kulttuuriteollisuuden ja kulttuuriperintöön liittyvän toiminnan nähdään luovan työpaikkoja sekä välittömästi että välillisesti. Toiseksi, kulttuuri nähdään kasvavassa määrin merkitykselliseksi alueelliseksi mielikuva- ja vetovoimatekijäksi. Kolmanneksi, kulttuurin on koettu vaikuttavan myönteisesti sosiaaliseen yhteenkuuluvuuteen. (Ristimäki 2002, 121.) Ristimäen (2002, 121) mukaan rakennerahastot on nähty kulttuurin kokonaisrahoituksen kannalta korvikkeeksi 1990-luvun alun laman aiheuttamiin leikkauksiin.

Pääministeri Paavo Lipposen toisen hallituksen hallitusohjelmassa (1999) kulttuuri sai oman otsikon. Kulttuuri katsotaan ohjelmassa entistä tärkeämmäksi kansallisen ja kansainvälisen kehityksen voimavaraksi. Kulttuuripolitiikan asemaa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa pyritään vahvistamaan. Kankaan ym. (2002, 34) mukaan kulttuuripolitiikka tuli merkittäväksi tekijäksi kansallisiin hallitusohjelmiin tietoyhteiskunta-ajattelun seurauksena ja kun kulttuurin työllistävää vaikutusta alettiin korostaa.

Robert Arpo (2004) on tarkastellut suomalaisten tietoyhteiskuntastrategioiden luomaa kuvaa taiteilijoista ja taiteilijoiden työskentelyedellytyksistä. Arpon (2004, 135) mukaan keskeistä suomalaisten tietoyhteiskuntastrategioiden kulttuuriteollisuuden käsitteen tulkinnoissa on kulttuurin ja talouden kenttien leikkaaminen kulttuurin tuotannon prosesseissa. Kulttuuripolitiikassa tämä on näkynyt muun muassa siinä, että kulttuurin tukeminen on muuttunut enemmän nimenomaisesti kulttuurin tuotannon tukemiseksi (Arpo 2004, 135).

Tämä heijastuu selvästi Lipposen toisen hallituksen ohjelmaan, jossa ”kulttuuri on entistä tärkeämpi kansallisen ja kansainvälisen kehityksen voimavara” (Valtioneuvosto 1999). Useiden ministeriöiden edustajista koottu kulttuuriteollisuustyöryhmä totesi loppuraportissaan vuonna 1999, että suomalaisen kulttuurituotannon kehittämiseksi tulisi käynnistää laajapohjainen Sisältö-Suomi-hanke (Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa 1999).

Sisällöntuotannolla viitataan kulttuurisen aineiston tuottamiseen, sen välittämiseen ja esittämiseen erilaisilla jakeluteillä siten, että syntyy liiketoimintaa. Hankkeen uskottiin parantavan kulttuurialan työllisyyttä ja taloudellista kilpailukykyä. (Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa 1999, 4–5.) Sisältötuotannon käsitteen voidaan tulkita viittaavaan ennen kaikkea teknologiseen näkökulmaan kulttuuriin ja taiteeseen (Arpo 2004, 137). Taiteilijatuon arviointiin ja kehittämiseen vaikutti myös vuonna 2001 asetettu komitea, jonka tehtävänä oli valmistella hallituksen taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma. Taide- ja taiteilijapoliittisen toimikunnan ehdotus *Taide on mahdollisuuksia* valmistui vuonna 2002. Sitä seurasi *Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta* vuonna 2003.

Pirneksen (2008) mukaan kansallisia hallitusohjelmia pyrittiin 1990-luvun puolivälin jälkeen muuttamaan strategisemmiksi ja niissä nimitettiin hallinnonalojen välisiä yhteisiä tavoitteita ja hankkeita. Pääministeri Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen ohjelmaan sisältyi koko maata koskevan luovuusstrategian laatiminen (Hallitusohjelma 2003). Kansainvälisestä kulttuuripoliittisesta keskustelusta omaksuttiin luovuuden taloudellista hyödynnettävyyttä painottava terminologia, kuten *luova talous*, *luovat toimialat* ja *luova tuotanto*. Kulttuurivienti-hanketta voidaan pitää yhtenä luovuusstrategian edistämisen käytännön sovelluksista. Kulttuurivientiä käsiteltiin laajasti luovuusstrategian toisen vaiheen loppuraportissa *Kolme puheenvuoroa luovuuden edistämisestä* (2005). Luovuustyöryhmän loppuraportti *Yksitoista askelta luovaan Suomeen. Luovuusstrategian loppuraportti* julkaistiin vuonna 2006.

Pääministeri Matti Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelmassa (2007) kulttuurivienti ja kulttuuriyrittäjyys nähtiin tärkeinä luovan talouden merkityksen kasvattajina.

Luovaa taloutta vahvistetaan ja kulttuurin kansantaloudellista merkitystä lisätään edistämällä kulttuurivientiä ja -yrittäjyyttä (Hallitusohjelma 2007, 31).

Raimo Väyrysen (2000, 22) mukaan kansainvälisen kaupan laajentuessa vientiteollisuus on saanut yhä enemmän painoarvoa, mikä on näkynyt myös siten, että valtio on muuttunut tuotannon suojelijasta kansainvälistymisen ja viennin edistäjäksi. Valtiovalta toimii mm. aktiivisena globalisaatioon sopeuttajana, markkinaesteiden purkajana, yritysten kumppanina, yritysten riskien takaajana, yksilöiden kannustajana ja aktivoijana. Toisaalta valtiovalta pyrkii käyttäytymään ikään kuin se olisi itsekin yritys tai konserni, joka noudattaa yrity maailmasta lainattua julkisjohtamisen oppia. (Hänninen 2010, 93.)

3.2 Kulttuuriviennin käsitteen politisoituminen

Kansainvälisillä kulttuurisuhteilla tarkoitetaan sitä osaa valtioiden välisestä kanssakäymisestä ja vuorovaikutuksesta, jossa kulttuuria tarkastellaan joko osana ulkopoliittikan ja diplomatian kulttuuria koskevana ja sitä hyväkseen käyttävänä osa-alueena tai kulttuurin kansainvälisenä ulottuvuutena (Siikala 1976, 13). Kulttuuridiplomatiassa kansallisvaltiot pyrkivät edistämään määriteltyjä näkemyksiä ulkomailla käyttäen aineksenaan käsityksiä ja mielipiteitä ja niillä kommunikointia (Haigh 1974, 29). Alun perin kansainväliset kulttuurisuhteet olivat varsin riippumattomia poliittisista ja diplomaattisista pyrkimyksistä, mutta 1900-luvulta lähtien julkishallinto on pyrkinyt vaikuttamaan ja käyttämään niitä poliittisten tarkoitusperien saavuttamiseksi (Siikala 1976, 13).

Ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen valtiollinen ja sotilaallinen kilpailu hyödynsivät kansainvälisiä kulttuurisuhteita poliittisessa propagandassa saadakseen kannatusta pyrkimyksilleen (Haigh 1974, 31–32; Siikala 1976, 26). Kulttuurisuhteet alkoivat saada ulkopoliittista merkitystä (Siikala 1976, 27). Pyrkimys kulttuurisen arvovallan vahvistamiseen sai suurimpien eurooppalaisten maiden hallitukset myös perustamaan kansallisia kulttuurikeskuksia ja -instituutteja ulkomaille (Haigh 1974, 31; Siikala 1976, 27). Ensimmäinen suomalainen tiedeinstituutti perustettiin Roomaan vuonna 1954, mutta suurin osa Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituuteista on perustettu 1990-luvun aikana (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011i).

Toiseen maailmansotaan mennessä kansainväliset kulttuurisuhteet oli jo opittu ottamaan laajasti palvelukseen (Jalonen 1985, 12–13). Sodan jälkeen kehittyivät bilateraaliset ja mo-

nenkeskiset kulttuuridiplomatian muodot (Haigh 1974, 21). Rauhanomaisen kulttuurivaihdon takeeksi rakennettiin Eurooppaan mittavat kulttuurivaihdon järjestelmät, jotka koostuivat kansainvälisten järjestöjen (YK, UNESCO, ETYK, Euroopan neuvosto, EY) toiminnasta ja niiden puitteissa solmituista monenkeskisistä sopimuksista sekä kahdenkeskisistä valtioiden välisistä kulttuurivaihtosopimuksista (Ristimäki 1994, 3). Opetus- ja kulttuuriministeriö toteutti kulttuuriyhteistyötä muun muassa kulttuurisopimusten puitteissa toimivilla kulttuurivaihto-ohjelmilla (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011j)¹⁷.

Hallitukset pyrkivät sitomaan kansainvälisen kulttuuriyhteistyön ensisijassa poliittisiin, ei niinkään kulttuurisiin pyrkimyksiin (Klaic 2007, 26). Tämänkaltaisen kulttuuridiplomatian yhtenä tavoitteena olikin saavuttaa ei-kulttuurisia päämääriä kuten ratkaisuja kansainvälisiin konflikteihin, rauhaa ja lisääntyvää kauppaa maiden välillä (Mangset 1997, 95). Suomen ulkoista kuvaa ja sen edistämiseen tähtäviä toimenpiteitä on selvitetty valtioneuvoston asettamissa komiteoissa 1960-luvulta lähtien (Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta 1990, 7).

Valtioneuvosto asetti ulkoasianministeriön esittelystä vuonna 1961 komitean, jonka tehtävänä oli kehittää ja tehostaa ulkomaille suuntautuvaa tiedotus- ja valistustoimintaa. Komitean mukaan lähtökohtana oli käsitys siitä, että ulkomaille suuntautuvan tiedotustoiminnan harjoittaminen ja osallistuminen kansainväliseen kulttuurivuorovaikutukseen ovat kansallisten, poliittisten, taloudellisten ja sivistyksellisten etujen vaatimia valtiollisia tehtäviä. Maan poliittisen ja taloudellisen aseman katsottiin olevan maan kansainvälisten suhteiden varassa ja tiedotustoimintaa pidettiin merkityksellisenä osatekijänä maan ulkopoliitikassa. (Tiedotustoimintakomitean mietintö 1961, 1.)

Muissa maissa vallitseva yleiskuva asemastamme ja oloistamme sekä taloudellisesta ja sivistyksellisestä tasostamme vaikuttaa usein ratkaisevasti siihen, miten maahamme kauppattavana suhtaudutaan. Sama näkökohta vaikuttaa myös mahdollisuuksiimme saada Suomeen lisää ulkomaisia matkailijoita. Tämän yleiskuvan muotoutumiseen vaikuttaa osaltaan Suomen kulttuurielämän esittely ulkomailla. (Tiedotustoimintakomitean mietintö 1961, 1.)

¹⁷ Kulttuurisopimukset ovat kulttuurisuhteita koskevia valtioiden välisiä virallisia asiakirjoja, jossa sovitaan mm. yhteistyöstä koulutuksen, tieteen ja taiteen, kulttuuriperinnön, kulttuuri-instituuttien, liikunnan ja nuorisotyön alueilla. Suomi sopi ensimmäiset sopimukset 1930-luvulla. Suurin osa sopimuksista on 1970- ja 1980-luvuilta. Uusia sopimuksia ei enää nykyisin laadita, vaan asioista sovitaan yhteistyöpöytäkirjoin ja -muistioin. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011j.)

Tiedotustoiminnan edistämistä pohtinut komitea katsoi, että ulkomaille suuntautuva tiedotustoiminta ja sen rahoittaminen ovat pääasiassa valtion tehtäviä (Tiedotustoimintakomitean mietintö 1961, 2). Näyttelyt, luennot sekä taiteilija- ja tutkijavierailut olivat keskeisimpiä tapoja esitellä ”Suomen kulttuurielämää ja sen saavutuksia” ulkomailla (Tiedotustoimintakomitean mietintö 1961, 6). Mietinnössä ei käytetty varsinaisesti käsitettä ”kulttuurivienti”.

Kulttuurivaihdon- ja viennin välille on perinteisesti tehty erottelu, mikä tulee ilmi kulttuuriviennin tehostamista ja mahdollisen Suomi-instituutin perustamista vuonna 1990 tarkastelleesta selvityksestä (Elovainio 1990)¹⁸. Erottelu on pohjautunut kulttuurivaihdon- ja viennin alueiden jakautumiseen pääasiallisesti kahden eri ministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön ja ulkoasianministeriön, vastuulle. Kulttuurivienti on ymmärretty Suomessa erityisesti ulkoministeriön toimialaan kuuluvaksi, kun taas kulttuurivaihto on ollut pääosin opetus- ja kulttuuriministeriön vastuulla. Käsitteiden erona on pidetty sitä, että kulttuurivaihdossa kyse on alleviivatusti ollut toiminnan kaksisuuntaisuudesta ja varsinaisen valtiollisen ulkopoliittikan tavoiteasettelusta ”vapaampana” tapahtuvasta valtiollisesta vuoro-vaikutussuhteesta. Kulttuurin kansainvälinen tiedottaminen on puolestaan liitetty osaksi kulttuurivientiä, koska sitä on pidetty keskeisenä kulttuuriviennin edistämiskeinona. (Elovainio 1990, 78.)

Kulttuuriviennin kansantaloudellista roolia ei nähty 1970-luvulla Suomessa merkitykselliseksi. ”Suomen kulttuurin vienti ulkomaille ei juuri perustu kaupallisiin näkökohtiin, laajempien markkinoiden ja paremman taloudellisen tuloksen toivoon. Se on etupäässä maineen ja arvovallan hankkimista, Suomi-kuvan rakentamista.” (Siikala 1976, 219–220.) Kulttuurivientiä ei katsottu olevan mahdollista laajentaa edes voimakkain rahoitus- ja järjestelytoimenpitein. Sen katsottiin olevan vain yksi kokonaiskuvan ulottuvuus poliittisten, ulkopoliittisten, yhteiskunnallisten ja taloudellisten ulottuvuuksien rinnalla. (Siikala 1976, 220–221.)

Käsitykset ulkomaisen kulttuurin välittymisestä Suomeen ovat vaihdelleet kulttuuripoliittisessa keskustelussa (Jalonen 1985, 10). Toisen maailmansodan jälkeen pyrkimykset kau-

¹⁸ *Kulttuurivientimme kasva merkitys. Suomi-instituutti – ”viisasten kivi” vaiko ”ojasta allikkoon”* (1990) laadittiin Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunnalle (KANTINE).

pan esteiden poistamiseen koskivat myös kulttuuriomaisuuden kauppaa. Vapaakaupan perusteiden kulttuurin alalla pelättiin hyödyttävän suuria kulttuuripiirejä ja sellaisia maita, jotka kykenevät käyttämään vapaakauppaa tehokkaasti hyväkseen pienten maiden kustannuksella (Siikala 1976, 32). Kaupallisen massakulttuurin tuonnin pelättiin supistavan kotimaisen kulttuurityön taloudellisia edellytyksiä ja markkinoita (Siikala 1976, 219). Sotien jälkeisenä aikana Suomen kulttuurintuonti keskittyi voimakkaasti Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan (Jalonen 1985, 235).

1980-luvun alussa keskustelu ”Suomi-kuvasta” käynnistyi erityisesti suomalaisten yritysten kansainvälistymisen ja Euroopan integraation näkökulmasta (Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta 1990, 7). Vuonna 1987 ulkomaankauppaministeri Pertti Salolaisen aloitteesta perustettiin Suomen kuva -työryhmä, jonka tavoitteena oli selvittää Suomi-kuvaa markkinatalousmaissa sekä analysoida vientiä ja matkailua tukevaa tiedotustoimintaa. Työryhmän toimenpide-ehdotusten seurauksena Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta KANTINE aloitti toimintansa vuonna 1988. (Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta 1990, 8-9.)

KANTINEn loppuraportissa maan ulkoisen kuvan edistämistä pidetään tärkeänä, koska raportin mukaan kansainvälinen yleisö ei tunne maata ja sen oloja riittävän hyvin. Saavutettujen tai tavoiteltavien turvallisuus-, kauppa- tai kulttuurietujen uskottiin olevan tästä syystä vaarassa (Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta 1990, 1.) Loppuraportissa kulttuuriviennin roolin nähdään muuttuvan tulevaisuudessa.

Kansainvälinen kehitys on johtamassa siihen, että valtiot eivät suoraan harjoita kulttuurivientiä. Lisääntyvän kaupallisuuden vaatiman joustavan päätöksenteon edistämiseksi ja valtioon kohdistuvan propagandistisen vaikutelman häivyttämiseksi voimavaroja olisi suunnattava yksityiselle taholle. (Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta 1990, 67.)

KANTINEn pyynnöstä toteutetun Suomen kulttuurivientiä käsittelevän selvityksen mukaan rajankäynti kulttuurivaihdon ja -viennin käsitteiden välillä nähdään hämärtyvän. Teknologisen kehityksen ja viestintäkulttuurin keskeisemmän aseman myötä kulttuuriviennin katsotaan tulevaisuudessa perustuvan yhä selkeämmin kaksisuuntaiseen viestintään. (Elovaainio 1990, 78–79.)

Kulttuuri, talous ja teollisuus ovat kaikki tänään toisella tavalla kytkeytyneet toisiinsa kuin aikaisemmin; niiden intressipiirit leikkaavat toisiansa yhä useammin ja kulttuurin edistäminen tässä mielessä edelleen ”maallistuu” ja ”kaupallistuu” (Elovainio 1990, 89).

Kylmän sodan jälkeen kulttuuridiplomatia sen perinteisessä merkityksessä menetti merkitystään ja kulttuuri-instituuttien toiminta keskittyi enemmän *kulttuurisuhteisiin (cultural relations)* tai *julkisuusdiplomatiaan*, joissa painottuvat pikemminkin keskinäisen ymmärryksen ja yhteistyön ylläpito kuin yksipuolisen hyödyn tavoittelu (Study on Cultural Cooperation in Europe 2003, 56–59).¹⁹ Myös se, keneen kulttuuridiplomatialla pyrittiin vaikuttamaan, muuttui. Kohdeyleisö siirtyi diplomaattisista eliiteistä laajoihin yleisöihin (Study on Cultural Cooperation in Europe 2003, 287). Valtaosa kansainvälisestä yhteistyöstä siirtyi kulttuurivaihto-ohjelmien ulkopuolelle taiteilijoiden ja kulttuuriorganisaatioiden harjoittamaksi, ja hallitukset toimivat pikemmin rahoittajan kuin aloitteentekijän tai järjestäjän roolissa (Klaic 2007, 52). Suomeen perustettiin Suomen Taideakatemian säätiön alainen Näyttelyvaihtokeskus Frame vuonna 1992 edistämään suomalaisen kuvataiteen kansainvälistymistä (Näyttelyvaihtokeskus Frame 2011).

Euroopan unionin vaikutusta jäsenmaiden kansallisten kulttuurien asemaan ennakoitiin jo KANTINENn loppuraportissa. Raportissa Euroopan talousyhteisön pyrkimys yhtenäisen eurooppalaisen kulttuurialueen luomiseen katsottiin lisäävän yhteisömaiden tarvetta oman kulttuuriprofiilinsa nostamiseen tulevaisuudessa, minkä nähtiin merkitsevän kulttuurin aseman vahvistumista valtion imagon rakentamisessa (Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta 1990, 24). Euroopan unionin kulttuurialan toiminta pohjautuu perustamisso-pimuksen artiklaan 167²⁰, jossa Euroopan unionilla voi nähdä olevan kahtalaiset pyrkimykset. Unioni lupaa yhtäältä arvostaa jäsenmaiden kulttuurien kansallista ja alueellista monimuotoisuutta, mutta toisaalta se korostaa niiden yhteistä kulttuuriperintöä ja yhteistyötä kulttuurialan toiminnassa. (Euroopan unioni 2010, 121–122.)

¹⁹ Kulttuuridiplomatian ja julkisuusdiplomatian käsitteitä käytetään usein myös toistensa synonyymeina. Kiinnostus kulttuuridiplomatiaan ja sen merkitykseen kansainvälissä suhteissa lisääntyi mm. Yhdysvalloissa huomattavasti vuonna 2001 Yhdysvaltioihin kohdistuneiden terroristihyökkäysten jälkeen (Grincheva 2010, Cummings 2003). Yhdysvaltalaisessa nykytutkimuksessa kulttuuridiplomatia ymmärretään usein ajatusten, tiedon, arvojen, uskomusten, perinteiden ja muiden kulttuuriin luettavien asioiden vaihdannaksi kansallisvaltioiden kesken tarkoituksena vahvistaa keskinäistä ymmärrystä (Cummings 2003, 1).

²⁰ Aiempi EY-sopimuksen 151 artikla.

Julkisuusdiplomatia tuli virallisesti osaksi ulkoasiainministeriön toimintaa vuonna 2008, kun ministeriön viestintä- ja kulttuuriostasolle perustettiin julkisuusdiplomatian yksikkö (Ulkoasiainministeriön viestintäsuunnitelma 2009). Julkisuusdiplomatia määritellään ministeriössä ”muiden voittamiseksi meidän puolelle” (*Winning others on our side*) (Ulkoasiainministeriö 2011). Ulkoasiainministeriön viestintäsuunnitelmassa (2009, 9) julkisuusdiplomatian nähdään perustuvan yhteiskunnan vahvuuksille (*soft power*) viestintää, kulttuuria ja promootiota hyödyntäen. Soft power voidaan suomentaa pehmeäksi vallankäytöksi erotuksena kovasta vallankäytöstä (*hard power*). Valtion pehmeä valta muodostuu maan kulttuurista ja arvoista sekä sen harjoittamasta politiikasta. (Nye 2008, 94).²¹ Ulkoasiainministeriössä julkisuusdiplomatian harjoittaminen tukeutuu vahvaan maabrändiin (Ulkoasiainministeriön viestintäsuunnitelma 2009).

Kulttuuriviennin ohjelmateksteissä kulttuurivienti määritellään yhteistyötä korostavasta näkökulmasta.

Kulttuuriviennillä tarkoitetaan kulttuurivienti-hankkeen yhteydessä kulttuuripiiristä toiseen tapahtuvaa kulttuuristen merkitysten vaihdantaa (Koivunen 2004, 27).

Uusi määritelmä kattaa globalisoituvassa maailmassa tapahtuvan vuorovaikutuksen tarjoamat mahdollisuudet ja tarpeet. Aiemmin puhtaasti vientiajatuksen perustuva malli on muuttunut eri kulttuurien väliseksi kulttuurikumppanuudeksi, jossa vastavuoroisesti myös tuodaan Suomeen muiden kulttuurien tuotteita ja tuotantoja. (Koivunen 2004, 29.)

Kulttuuriviennin käsitteen uudelleenmäärittely voidaan tulkita tilanteen politisoinniksi, ”pelinavausliikkeeksi”, joka luo uusia mahdollisuuksia performatiiviselle toiminnalle. Yksisuuntaisen, Suomesta muihin maihin suuntautuvan viennin sijaan määritelmässä korostuu vuorovaikutus muiden kulttuurien kanssa. Kulttuuriviennin määritelmään sisältyy siten myös muista maista Suomeen suuntautuva kulttuurituonti. Ymmärrettäessä kulttuurivienti kulttuuristen merkitysten vaihdannaksi määritellään kulttuuri sen laajan määritelmän mu-

²¹ Pehmeän vallankäytön käsitettä itsenäisenä vallankäytön muotona on kritisoitu, koska valtioiden pehmeä vallankäyttö on hyvin riippuvaista niiden kovasta vallankäytöstä. On nähty, että pehmeää vallankäyttöä itsenäisenä vallanmuotona ei ole olemassa, koska minkä tahansa resurssin käyttö voi olla pehmeää kun sitä sovelletaan esimerkiksi humanitaariseen apuun. Pehmeä vallankäyttö voi myös olla tarkoituksenmukaista yhtä valtiota kohtaan, mutta täysin sopimatonta toista kohtaan. (Gilboa 2008, 62).

kaan. Määritelmä haastaa siten normatiivisen kulttuurikäsitteen painottaen relativistisempaa, tasa-arvoista kulttuurikäsitteä.

Kumppanuuden korostumisen voi nähdä viittauksena vahvaan yhteistyöhön muiden maiden kanssa. Palolan, Rintalan ja Savion (2010, 53) mukaan ”kumppanuusajattelu” operoi koko Euroopan unionin laajuisena viitekehyksenä hyvinvointivaltion – ja sen kansalaisten – uudistumisen vaatimuksissa. 1980-luvun puolivälissä alkaneen julkishallinnon uudistusideologian mukaan hallinnon uudistuksissa siirryttiin keskitetystä valtiojohtoisesta hallinnosta yhteishallintaan (*governance*), jossa valtio yhdessä markkinoiden ja kansalaisyhteiskunnan kanssa ohjaa taloutta ja yhteiskunnan toimintajärjestelmiä (Heiskanen, Kangas & Mitchell 2002, 331).

Kumppanuudesta on haluttu keino, jonka avulla unionin toimintaa voidaan muokata kohti aitoa monitasoista hallintaa (*multilevel governance*) sen yhteisten intressien tehokkaaksi toteuttamiseksi läpi erilaisten toimijoiden ja toiminta-alueiden. Kumppanuus lanseerattiin konkreettisenä tapana järjestää toimijoiden välisiä suhteita ja siten uudenaikaisena EU-hallinnon muotona vuoden 1988 rakennerahastouudistuksessa. Kumppanuus perustuu ajatukseen siitä, ettei tiettyjä ongelmia voida ratkaista perinteisten sektoreiden sisäisillä ratkaisuuilla, vaan niiden on omaksuttava muiden sektoreiden organisaatioilta keinoja parantaa ongelmanratkaisukykyään. (Palola ym. 2010, 58–59.) Kumppanuudesta eli yhteistyöstä tuli yksi EU:n rakennepolitiikan pääperiaatteita (Kangas & Hirvonen 2000, 10).

Selvitysmiehen raportissa tuodaan esiin se, että siihen osallistuneilla työryhmän jäsenillä oli kulttuuriviennin käsitteen sisällöstä erilaisia mielipiteitä.

Selvitystä tehtäessä esiin nousi toistuvasti kysymys puhtaan taiteen ja kaupallisen taiteen suhteesta. Näiden alueiden nähtiin jopa kuuluvan kokonaan eri maailmoihin ja todettiin, että kulttuuriviennin pitäisi koskea vain voittoa tuottavaa taidetta ja kulttuuria. (Koivunen 2004, 29.)

Raportti ei siten ole sokea ristiriidoille vaan tuo niitä esille ja suostuttelee yleisöä niiden kautta. Tämän voi nähdä osaksi heikkoa depolitisaatiota, jossa erimielisyydet tuodaan esiin, mutta ne nähdään vahingoiksi, jotka voidaan ratkaista asiantuntijoihin vetoamalla. Koivunen (2004, 29) vetoaa esimerkiksi amerikkalaiseen tiedepolitiikan tutkijaan pyrkien todistamaan, etteivät taiteellinen ja kaupallinen intressi sulje toisiaan pois.

Kulttuuriviennin määritelmää tarkastellaan ohjelmateksteissä myös kansainvälisyyden näkökulmasta.

Viennin määrittely ei nykypäivän kansainvälisessä liiketoiminnassa ole yksioikoista eikä selkeätä. Kulttuurituotannossa on paljon alueita, joilla kansainvälisyys on automaattinen toimintatapa. Toisaalta valtaosa kulttuurista on jo lähtökohtaisesti luonteeltaan sellaista, että sitä ei ole tarkoitettukaan vientiin. (Kehittämishjelma 2007, 11.)

Rakennettaessa kansallista kulttuurivientistrategiaa on kuitenkin tärkeää mitata panoksia ja tuotoksia. ja näin ollen on myös perusteltua puhua rajoitetummin kulttuuriviennistä, silloin kun arvoketjun tuotantoon painottuva alkupää on pääosin Suomessa ja/tai suomalaisessa omistuksessa. (Kehittämishjelman 2007, 11 mukaan Leikola & Leroux 2006, 16.)

Tarkka kulttuuriviennin määritelmä jätetään ohjelmateksteissä kuitenkin jokseenkin avoimeksi viittaamalla siihen, että tärkeämpää on keskittyä itse viennin toimeenpanoon.

Yksityiskohtaista määrittelyä tärkeämpää on käytännössä saada vientikelpoisuuden rakentaminen käyntiin eri klustereilla (Kehittämishjelma 2007, 11).

Tämän voi tulkita poliittisen pelivaran jättämiseksi tilanteeseen, joka synnyttää vastakkaisia mielipiteitä. Suunnitteluretoriikalle ominaisesti tilannetta ei haluta aineistossa politisoida ja siksi painotetaan käytännön toimia.

Kulttuuriviennin ”uuden” määritelmän tarvetta perustellaan ”muuttuneella tilanteella”.

Teknologiseen osaamiseen panostettiin Suomessa oikeaan aikaan, mutta aika on muuttunut eikä teknologia yksinään riitä, vaan siihen on innovaatiojärjestelmässä yhdistettävä muuta luovaa kompetenssia. -- Suomi menestyi hyvin tietoyhteiskunnan teknisen infrastruktuurin kehittämisessä. Nyt teknologia ei enää ole kehityksen tärkein moottori, vaan sisällöt ja sovellukset. Tässä kehityksessä Suomi ei ole enää ollut eturintamassa. (Koivunen 2004, 32.)

Muistikonstruktiossa yleisön mieliin palautetaan hyviä mielikuvia menneisyydestä, jolloin nykyhetki näyttäytyy huonompana. Argumentissa on kyse ajan politisoinnista. Muistikonstruktiossa ehdollistuminen kuvastuu vahvana depolitisaationa, jolloin tekstissä ei kyseen-

alaisteta ”sisältöjen ja sovellusten” merkitystä kehityksessä, vaan annetaan ymmärtää, ettei muita tulkintamahdollisuuksia ole.

Muutoksen haasteisiin vastaaminen ja mahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttää kulttuuri-, elinkeino- ja vientipoliittisia toimia sekä näiden politiikkatoimien uudelleenarviointia kilpailukyvyn turvaamiseksi (Kehittämissuunnitelma 2007, 8–9).

Muutokseen vetoavassa puheessa nykyhetkeen liittyy ongelma tai kysymys, joka tulee ratkaista. Samalla aiempi ”totuus” kulttuuriviennistä tulee kyseenalaistaa. Summa (1989b, 1) puhuu uutuuden viehätyksestä kuvatessaan suomalaista hyvinvointipoliittikkaa ja suunnitteluretoriikkaa. Suunnitteluretoriikassa käsitteitä luodaan, otetaan käyttöön ja ne muuttavat olemassaolollaan todellisuudesta saatavaa kuvaa. Uutuuden kokeminen viehätyksenä merkitsee sitä, että muutos koetaan sinänsä myönteiseksi. Muutos perustelee itse itsensä eikä vaadi erityistä selittämistä. Se on abstrakti käsite, jolla ei ole selvää alku- tai päätepistettä (Kantola 2006a, 161). Muutokseen vetoamisen voi tulkita tilanteella politikoinniksi, jossa käytetään hyväksi aikaa mahdollisuutena (*Chance*). Aineistossa vedotaan muutoksen väistämättömyyteen, jolloin politikointi voidaan nähdä kontingenssilla pelaamisen taidoksi.

Suunnitteluteksteissä määritellään kulttuuriviennin kohdemaat uudelleen. Koivusen (2004, 22) mukaan kulttuuriviennin ”perinteisiä” kohteita ovat olleet Pohjoismaat, Venäjän Federaatio, Saksa, Englanti, Ranska ja Japani.

Tulevaisuudessa strategisesti tärkeiksi markkina-alueiksi nousevat EU:n uudet jäsenmaat, lähialueet, Venäjä, Kiina ja Intia. Myös Etelä-Amerikassa voi avautua mahdollisuuksia vientiin (Koivunen 2004, 22).

Tämä osoittaa myös ajatuksen suunnan: Pohjoismaihin ja Keski-Eurooppaan suuntautuvan viennin sijaan Suomen tulisi suuntautua kulttuuriviennissä entistä voimakkaammin itään, etenkin kohti Aasiaa sekä Etelä-Amerikkaan.

Kulttuuriviennin uudelleenmäärittelyssä otetaan etäisyyttä vanhaan. Summan (1989b, 1) mukaan tämä ei merkitse sitä, että vanhat ongelmat olisi ratkaistu tai aikaisemmat määritelmät todettu virheellisiksi. Vanhat ongelmat yksinkertaisesti jäävät pois ja uudet tulevat tilalle. Siten politisoinnin voi ymmärtää poliittisen potentiaalin havaitsemiseksi tietyistä olemassa olevista muutoksista, siirtymistä tai prosesseista. Siinä tuloksien tai seurauksien

pitkän aikavälin muutoksia, jotka esittävät jotkut väitetyt ”välttämättömyydet” tai ”mahdottomuudet” vanhentuneiksi, analysoidaan ja käytetään uuden ”aikapelitilan” julistamiseksi toimintaan. (Palonen 2003, 182.) Selvitysmiehen raportti luo perustan kulttuuriviennin ”uudelleen” määrittelylle. Raportin olemassaolo myös tukee kehittämisohjelman toimenpide-ehdotusten legitimointia, sillä raportissa esitetty ongelma on nyt ”olemassa” ja siihen voidaan viitata.

Tarkasteltaessa kulttuuriviennin saamia merkityksiä ja tavoitteita osana opetus- ja kulttuuriministeriön harjoittamaa kulttuuripolitiikkaa merkittäväksi nousee se, miten kulttuurin toimijat ja toiminnan olosuhteet nähdään ohjelmateksteissä. Keskeisiksi toimijoiksi ohjelmateksteissä nousevat taiteilijat ja kulttuurin toimialat.

4. TAITEILIJAT JA KULTTUURIN TOIMIALAT KULTTUURIVIENNISSÄ

Taiteilijat ja kulttuurin toimialat voidaan tulkita retorisiksi konstruktioiksi, jotka määritellään ohjelmatekstien poliittisiin päämääriin sopivilla tavoilla. Kiinnostavaksi tuleekin silloin sen tarkastelu, millaisia määreitä kulttuurin toimijat kulttuuriviennin ohjelmateksteissä saavat ja millaiseksi toiminnan olosuhteet nähdään. Tarkastelen tässä luvussa ohjelmatekstien kulttuuripoliittista puhuntaa kolmen aineistosta esiin nousevan keskeisen temaattisen näkökulman kautta.

Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen sitä, millaisina taiteilijat ja kulttuurin toimialat nähdään kulttuuriviennissä. Keskeiseksi muodostuu taiteilijoiden luovuuden tuotteistaminen tekijänoikeuksien korostamisen kautta. Luvussa tarkastelen myös taiteen tiedotuskeskusten ja vastaavien toimijoiden laatimia vientistrategioita retorisen tilanteen toisena osapuolena, toimialojen ”oman” äänen ilmauksina. Strategioista ilmenevät vastakkaiset mielipiteet pyritään depolitisoimaan painottamalla muun muassa epäkaupallisen kulttuurivaihdon roolia osana kulttuurivientiä. Toisessa alaluvussa tarkastelen sitä, miten ohjelmateksteissä vientiä pyritään edistämään ja millaisen roolin kulttuurin toimialat siinä saavat. Aineistosta nousee esiin toimijoiden yhteishallinta, jonka avulla kulttuurivienti pyritään saattamaan tasa-arvoiseksi vientialaksi muiden vientialojen rinnalle. Keskeiseksi tässä pyrkimyksessä tulee kulttuurin saattaminen mitattavaksi alueeksi. Kolmannessa alaluvussa suuntaan huomioni puolestaan kulttuuriviennin saamiin merkityksiin ja tavoitteisiin yhteiskunnan näkökulmasta. Aineistosta nousee esiin kuva luovasta hyvinvointiyhteiskunnasta, jossa kulttuuriviennin edistämällä pyritään kansallisen kilpailukyvyn säilyttämiseen. Kulttuurin vahvistaminen osana Suomen maabrändiä asettuu osaksi tätä tavoitetta.

4.1 Luovuuden tuotteistaminen

Taiteen luoville tekijöille annetaan kulttuuriviennin toimeenpanossa aktiivinen rooli.

Kulttuuriviennin toimijoista tärkeimpiä ovat taiteen luovat tekijät: artistit, taiteilijat, muotoilijat ja suunnittelijat. Monet suomalaiset taiteilijat ovat

avanneet kulttuuriviennin kanavia henkilökohtaisella verkottumisellaan ja kansainvälisillä yhteyksillään. (Koivunen 2004, 30.)

Myös tutkijat lasketaan mukaan luovaan tuotantoon (Koivunen 2004, 21). Ohjelmateksteissä kulttuuriviennin keskiössä nähdään *luovuuspääoma*, jolla viitataan luovan työn tekijöiden muodostamaan ”pääomaan”: osaamiseen, koulutukseen ja tutkimukseen (Koivunen 2004, 17).

Talouden globalisoituminen on siirtynyt vaiheeseen, jossa tärkeimmiksi pääoman muodoiksi ovat muodostuneet sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma sekä luovuus (Koivunen 2004, 31).

Luovuuspääoman kansantaloudellinen merkitys syntyy tekijänoikeudesta.

Luovan työn tuotteiden taloudellinen hyödyntäminen nojaa tekijänoikeuteen (Koivunen 2004, 40).

Kulttuuripalveluiden myynti on jatkossa yhä enemmän oikeuksien myyntiä. Tekijänoikeuksien merkitys kulttuurin talouden perustana vahvistuu entisestään. Riittävä tekijänoikeuksien suoja on ratkaisevan tärkeätä niin koko luovan talouden kehittymiselle kuin yksittäisille taitelijoille. (Kehittämishjelma 2007, 13.)

Tekijänoikeus syntyy automaattisesti, kun teos luodaan. Tekijänoikeus tuottaa tekijälle yksinoikeuksia määrätä luovan työnsä lopputuloksesta, teoksesta. (Waldén 2002, 262.) Tekijänoikeus kuuluu kansallisen lainsäädännön piiriin. Tekijänoikeuksissa on kyse tekijän oikeuksista ja informaation saatavuudesta yhteiskunnassa, mutta myös tuotetun tiedon tuotistamisesta ja korvausten kansantaloudellisesta merkityksestä (Arpo 2004, 146).

Kehittämishjelmassa taiteen luovista tekijöistä on siirrytty puhumaan *taiteilijoista*. Taiteilijoita ei kuitenkaan määritellä tekstissä. Ritva Mitchell (2002, 209) huomauttaa, että taiteilijat ovat keskenään ja sisäisesti hyvinkin erilaisista taiteilija-ammateista koostuva ammattikunta. Taiteilijoiden työmarkkinat voidaan Mitchellin (2002, 195) mukaan jakaa karkeasti kahteen osaan: taidelaitosten kysyntään perustuvaan palkkatyöhön ja vapaiden taiteilijoiden työvoimaan, luovien ajatusten ja taiteellisten töiden markkinoihin. Jälkimmäinen osa jakautuu puolestaan kolmeen lohkoon: laitoksissa työskentelevien esittävien taiteilijoiden sivutoimiseen freelance-toimintaan, muihin freelance-työmarkkinoihin ja vapaiden taiteili-

joiden ”taidemarkkinoihin”. Taidemarkkinat voidaan edelleen jakaa toisaalta varsinaisten uniikkien taideteosten markkinoihin, toisaalta kulttuuriteollisuuden tai laajemmin tekijänoikeusteollisuuden markkinoihin. (Mitchell 2002, 195.)

Taiteilijoiden vastuuta omasta toiminnastaan korostetaan ohjelmateksteissä viittaamalla siihen, että valtio on myöntänyt rahoitusta taiteilijoiden koulutukseen ja nyt on taiteilijoiden vastavuoroisesti aika ottaa vastuu toiminnastaan.

Kulttuurivienti perustuu vahvaan kansalliseen osaamiseen kulttuurin eri toimialoilla. Tähän osaamis pohjaan on investoitu Suomessa merkittäviä voimavaroja. (Kehittämishjelma 2007.)

Julkisille resursseille, joita sijoitetaan taiteilijoihin, on saatava tehokas vastine.

Suomalaisten taiteilijoiden menestys voi tuottaa kansantaloudelle heihin panostettuja koulutusinvestointeja suuremman hyödyn tai (mikäli taiteilija on kirjoilla muualla) imagohyödyn. (Koivunen 2004, 70.)

Kulttuuriviennin visiossa korostetaan ammattimaista yritys- ja vientitoimintaa, jotta taiteilijoilla olisi mahdollisuus menestyä kansainvälisesti. Kulttuurituotannon edellytyksissä kulttuurin kentässä toimivien taiteilijoiden vastuu omasta toiminnastaan korostuu.

Kansainvälinen menestys edellyttää korkeatasoista ja omaleimaista tuotetta tai palvelua sekä korkeatasoista liiketoimintaosaamista ja koko arvoketjun hallintaa (Kehittämishjelma 2007, 15).

Taiteilijoita motivoidaan ohjelmateksteissä kulttuuriviennin harjoittamiseen taloudellisen hyvinvoinnin kohoamisen avulla. Kulttuuriviennin visiossa vuodelle 2011 todetaan seuraavasti:

Kulttuurin kentässä toimivien yksilöiden ja ryhmien taloudellinen hyvinvointi on parantunut vientitoiminnan kautta. (Kehittämishjelma 2007, 15.)

Aineistossa kulttuuriviennin visio muodostaa tulevaisuuteen suuntaavan normatiivisen puhunnan. Siinä tämänhetkisten toimien perustelut haetaan tulevaisuuden kuvauksesta, jossa asiantilojen nähdään jo olevan tietynlaisia. Voidaankin ajatella, että visio muodostaa jonkinasteisen polycyn, sillä siinä tulevaisuutta hahmotetaan varsin normatiivisista lähtö-

kohdista. Siten toimijoiden ”taloudellinen hyvinvointi” muodostuu yhdeksi tekstin topiikkakonstruktioksi, jolla pyritään perustelemaan esitettyjä toimenpiteitä.

Taiteilijoiden tuottama luovuus instrumentalisoidaan kansantalouden hyväksi.

Kulttuurituotannossa ja -viennissä tulovirta syntyy eri taiteen- ja kulttuurin aloilla immateriaalioikeuksien hallinnasta. -- Tärkein vientituote on kuitenkin suomalaisten työn kysyntä. -- Tavoitteena pitääkin olla suomalaisten taiteen ja kulttuurin ammattilaisten työn kysynnän lisääminen. Työ tuo rahaa Suomeen. (Koivunen 2004, 70.)

Taiteilijat asetetaan kulttuuriviennin suunnitteluteksteissä ikään kuin monialaisen yrittäjän rooliin, jossa keskeisestä on taiteilijan luovuuden tuotteistaminen. Yrittäjyyden edistäminen on Mitchellin (2002, 210) mukaan yksi linjaus, koulutuksen ja julkisen kysynnän lisäämisen lisäksi, jolla taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä on pyritty parantamaan. Yrittäjyyden edistäminen on noussut keskusteluun huomion kiinnittyä taiteellisen työn taloudelliseen tärkeyteen ja kansallisen kilpailukyvyn edistämiseen. Kulttuuriviennin ohjelmateksteissä pyritään edistämään taiteellisesta luovuuspääomasta syntyviä taloudellisia hyötyjä. Samalla vastuu viennistä ja koko kansantalouden edistämisestä siirtyy innovatiivisille, luovuutta tuottaville yksilöille. Taiteilija yrittäjänä viittaa näkökulmaan, jossa taidetta ja kulttuuria tarkastellaan hyödykkeenä, jolla on ensisijaisesti taloudellinen arvo.

Ohjelmateksteissä käytetään rinnakkain *kulttuurin toimialojen ja luovien toimialojen* käsitteitä. Toimialojen viennin näkökulmasta ohjelmateksteissä korostuu toimialan *vientikelpoisuuden* muodostaminen.

Lähtökohtana on toimialan identiteetin muodostaminen, jolta pohjalta kärkiyritykset voivat saavuttaa liiketoimintakypsyyden. Tämä lisäksi tarvitaan riittävä markkinatuntemus, jotta jakelutiet kohtaavat ja ansaintalogiikka mahdollistuu. Vasta tältä pohjalta päästään kansainvälistymisen alkuun. -- Eteneminen tällä kehityspolulla on selkeintä aloilla joilla tuotteistus ja jakelu ovat pitkälle digitaalisia. Perinteisemmillä taidemuodoilla sovellutukset ovat mutkikkaampia ja monimuotoisempia, kuten työryhmän strategisten kumppaneiden tekemistä kulttuurivientistrategioista ilmenee. (Kehittämisohjelma 2007, 11.)

Liiketoimintakypsyyden saavuttaminen näyttäytyy ”selkeimpänä” aloilla, joilla digitaali-
tekniikan käyttö luovuuden lopputulosten levityksessä on olennaista. Liiketoimintamallin

voi siten tulkita suosivan helposti tuotteistettavia kulttuurin muotoja, joissa monistettavuus korostuu.

Vientikelpoisuuden kuvauksessa toimialoista puhutaan talouspoliittiselle puheelle tyypillisellä organismi-metaforalla, jossa yksittäinen toimiala nähdään elollisen olion kaltaisena (Heinonen & Kakkuri-Knuutila 2002, 298). Metafora tarkoittaa analogiaa käyttävää retorista kuviota, assosiativista tekniikkaa. Analogiassa todetaan kahden asian samankaltaisuus, jolloin tuntematonta voidaan esimerkiksi esittää tutummalla. (Perelman 1996, 129–133.) Metaforalle ominainen suuri argumentatiivinen voima ei kuitenkaan pohjautu näkyvään kahden ilmiön fuusioimiseen, vaan metaforan erityiseen taipumukseen irrota alkupe-
rästään ja vakiintua kieleen (Summa 1989b, 108–109). Samalla se edustaa todellisuuden rakennetta muokkaavaa argumenttia.

Kulttuuriviennin liiketoimintamallit -selvityksessä²², johon vientikelpoisuuden määritelmä aineistossa perustuu, tarkastellaan toimialan *evoluutiovaiheita* (Leikola & Leroux 2006, 41). Toimialalta vaadittava *kypsyys* saavutetaan oman *identiteetin* muodostamisella, missä puolestaan *riittävä markkinatuntemus* on avuksi. Elollinen organismi -metafora vetoaa ”luontoon”, jolloin argumentti on helppo saada näyttämään vastaansanomattomalta. Luonto-figuurin ympärille rakennetussa retoriikassa oletetaan tietyt seikat annetuiksi ja ikään kuin politiikan pelin yläpuolella oleviksi. (Palonen 1997, 49.) Suunnitteluteksteissä luodaan siten metaforinen mahdollisuuksien ja rajoitusten tila, jonka yhteys kompositiokonstruktioon voidaan todeta. Kulttuurin toimialoille vientikelpoisuuden rakentaminen esitetään ”oikeaksi” poluksi, jota tulee kulkea. Kyse on samalla vahvasta depolitisaatiosta, jossa on mahdollista löytää yksikäsitteinen kuvaus siitä, miten vientikelpoisuutta tulee rakentaa, ja että kaikkien toimialojen tulee pyrkiä toteuttamaan sitä.

Digitaalitekniikan käytön lisääntyminen kaikilla luomisen osa-alueilla ja tekniikan valjastaminen luovuuden lopputulosten levitykseen on nostanut kysymyksen tekijänoikeuksista merkittäväksi (Waldén 2002, 258). Kulttuuriviennin suunnitteluteksteissä korostuu tekijänoikeuksien kehittäminen osana toimialojen kehitystä.

²² Kehittämishjelmassa (2007, 11) viitataan Markus Leikolan ja Päivikki Lerouxin (2006) Tekesille toimittamaan selvitykseen *Kulttuuriviennin liiketoimintamallit*.

Kulttuuriviennin toimintaympäristön kilpailukykyisyys pyritään varmistamaan siten, että toimialojen verotuskohtelu on Suomessa kansainvälisesti tarkastellen kilpailukykyinen. Tekijänoikeudellista ympäristöä pyritään kehittämään siten, että vietävän kulttuurituotteen tai -palvelun tekijänoikeudet pysyvät mahdollisimman pitkälle sen suomalaisilla tekijöillä, jolloin myös tekijänoikeuskorvaukset tulevat Suomeen. (Kehittämisohjelma 2007, 17.)

Kehittämisohjelmassa nähdään tärkeänä myös piratismiin torjuminen. Kehityksen myötä piratismiin haittavaikutuksien ja oikeudenhaltijoiden taloudellisten menetysten on nähty kasvaneen (Waldén 2002, 259). Mitattaessa kulttuuriviennin kansallisia panoksia ja tuoksia taloudellisten menetyksien minimointi nähdään tärkeänä. Ohjelmateksteissä tekijänoikeutta tarkastellaankin erityisesti taloudellisena ilmiönä.

Tekijänoikeustulo voi olla joko pääomatuloa tai ansiotuloa. Viittaamalla kilpailukykyiseen tekijänoikeuskorvausten verotusjärjestelmään tarkoitetaan nähdäkseni pyrkimystä siihen, että tekijänoikeuskorvausten tulovaihteluita tasattaisiin verotuksessa, mikä sisältyi pääministeri Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelmaan (Hallitusohjelma 2007). Opetus- ja kulttuuriministeriön teettämän selvityksen (Tekijänoikeuskorvausten tulovaihtelujen tasaaminen verotuksessa 2009, 8) mukaan tekijänoikeustulon jaksotusongelman voi nähdä liittyvän erityisesti taiteilijan äkilliseen, sattumanvaraiseen menestykseen esimerkiksi niin sanotun hittilevyn myötä, jolloin jonakin vuonna tulot voivat nousta erittäin korkeiksi ja vajota seuraavina vuosina normaalille tasolle.

Kulttuuriviennin ohjelmateksteissä luodaan *kulttuuriviennin arvoketju*, joka koostuu *koulutuksesta, kulttuurin infrastruktuurista, verkostoitumisesta, luovasta tuotannosta ja konseptoinnista, tuotteistuksesta ja pakkaamisesta, tiedotuksesta ja markkinoinnista, promootiosta ja vienninedistämisestä, jakeluinfrastruktuurista sekä käyttäjistä ja asiakkaista*. Arvoketjun ytimen muodostavat *kokonaiskonseptointi, monialaisuus: taide, tiede, elinkeinoelämä, mobiili teknologia, konvergenssi ja poliittinen tahtotila sekä koordinaatio*. (Koivunen 2004, 15.) Tekijänoikeusteollisuuden ajatuksen mukaisesti luovan työn tuotteista rakentuu tuotannon ja jakelun prosesseja, jotka enemmän tai vähemmän yhtenäisiksi organisoituina muodostavat tuotannon ja taloudellisen lisäarvon muodostuksen ketjuja (Heiskanen 2002, 142).

Kulttuuriviennin arvoketjussa ei puhuta kulttuurin yleisöstä, vaan yleisöstä on tullut *käyttäjä* tai kuluttava *asiakas*. Ympyrän muotoisessa arvoketjussa, *arvoympyrässä*, ei tehdä selkoa siitä, onko vietävän tuotteen lähtökohtana lopulta idea vai asiakas. Arvoympyrän voi kuitenkin tulkita painottavan käyttäjien ja asiakkaiden palautetta (Loisa 2003, 203). Asiakkaiden ja käyttäjien ottaminen toiminnan lähtökohdaksi viittaa yleisön roolin muutokseen kulttuurituotannossa. Kilpailussa menestyäkseen on tarjottava laadukasta tuotetta, joka kiinnostaa yleisöä eli asiakasta/kuluttajaa. Siitä, mitä tapahtuu niille taiteilijoille, jotka eivät onnistu markkinoimaan ja myymään tuotteitaan kansainvälisesti eli miellyttämään asiakkaita tuotteilla, ei kulttuuriviennin ohjelmateksteissä puhuta. Arvoketjun keskiön voi puolestaan tulkita viittaavan sekä talouden, teknologian ja kulttuurin kenttien yhtenemiseen *monitieteisyyden*, *monitaiteisuuden* ja *monimenetelmällisyyden* nimissä että valtion vahvaan koordinaatioon kulttuuriviennin edistämässä.

Arvoketjun yhteydessä tarkastellaan kulttuuriviennin *vahvuuksia*, *heikkouksia*, *uhkia* ja *mahdollisuuksia* SWOT-analyysin avulla. Kulttuuriviennin *vahvuudet* sijoittuvat suunnitelutekstien mukaan arvoketjun alkupäähän, joka koostuu *osaamisesta*, *koulutuksesta* ja *tutkimuksesta* sekä *korkealaatuisesta luovasta tuotannosta*. Kulttuuriviennin *heikkoudet* nähdään puolestaan olevan arvoketjun loppupäässä. Heikkouksina nähdään silloin *tiedotus*, *markkinointi*, *promootio* ja *vienninedistäminen* sekä kulttuuriviennin *strategian* ja *koordinaation puute* hallinnossa. Kulttuuriviennin *mahdollisuuksiksi* nähdään laajaan *kansainväliseen kysyntään* vastaaminen. Kulttuurivientiä *uhkaavat tekijät* puolestaan nousevat sekä Suomen ulkopuolelta että maan sisältä. Uhkina nähdään mm. *angloamerikkalainen dominanssi* globalisoituvassa mediassa ja viihdeteollisuudessa, *piratismi* sekä *Kiina-ilmiö*. Uhkat ovat osittain pysyneet samoina kuin suunnittelutalouden ajalla.

Suurimpana uhkana lienee kuitenkin osaamisen yksipuolisuus ja pitäytymisen liian kapea-alaisessa teknologiakonseptissa tilanteessa, jossa luovan talouden laaja konsepti on noussut kansainväliseksi kilpailutekijäksi (Koivunen 2004, 16).

Tämän voi tulkita suostuttelevan niitä taiteilijoita ja kulttuurin toimialoja, jotka ”pitäytyvät menneessä” sellaisessa tilanteessa, jossa katse tulisi suunnata tulevaisuuteen. Myös artistien valuminen ulkomaille kansainvälisiin agentuureihin nähdään uhkaksi.

Kulttuuriviennin arvoketju pyrkii välittämään kuvan kulttuurin *tuotannosta* suunnitelmallisena valmistamisena, jossa tavoitteeksi voi nähdä arvoketjun toimivuuden eli tehokkuuden maksimoinnin. Tuotantoprosessi pyritään kuvaamaan ja mallintamaan kontrolloitavaksi ja muokattavaksi toimenpiteeksi, vaikka kulttuurin toimiala pitää sisällään hyvin erilaisia tapoja ”tuottaa” taidetta ja kulttuuria eivätkä teokset välttämättä palaudu fyysiseen objektiin (Karo 2007, 30). Taiteelliseen luomisprosessiin usein liitettävään vaikeaan kuvattavuuteen ja moniulotteisuuteen ei vedota, koska tämä voisi vaarantaa tuotantoprosessin ennakoitavuuden ja kontrolloitavuuden (Arpo 2004, 136). Tästä syystä taide ja taiteilija perinteisessä merkityksessä jäävät tulkintani mukaan kulttuuriviennin suunnitteluteksteissä marginaaliseen asemaan.

Graafiset esitykset kulttuuriviennin arvoketjusta ja SWOT-analyysistä liittyvät osaksi ohjelmatekstien suunnitteluretoriiikan tieteenomaisuuden tavoittelua. Niiden avulla tekstit pyrkivät osoittamaan ”uuden” kulttuuriviennin olemassa olevaksi ”tosiasiaksi” ja samalla kiistämään sen poliittiseen luonteen. Kulttuuriviennin arvoketju voidaan tulkita esimerkiksi mallintamisen ja abstrahoinnin metaforisuudesta (ks. Keränen 1998, 113). Tekstien graafisissa esityksissä kulttuurivienti esitetään hallittavana ilmiönä, jolle voidaan antaa erilaisia ominaisuuksia, kuten ”vahvuuksia” ja ”heikkouksia”. Samalla kulttuuriviennistä syntyy kuva rationaalisesti käsitteellistettävänä ja hallittavana ilmiönä.

Taiteen tiedotuskeskusten ja vastaavien toimijoiden laatimat toimialakohtaiset vientistrategiat on sijoitettu kehittämisohjelman liitteeksi. Ohjelma sisältää strategiat seuraavilta aloilta: elokuva ja muu audiovisuaalinen ala, kirjallisuus ja sarjakuva, kulttuurimatkailu, kuvataide, muotoilu, museoala, musiikki, peliala, sirkus ja tanssi sekä teatteri (Kehittämisohjelma 2007, Liite 1, 25–35.) Audiovisuaalinen toimiala kattaa elokuvan ja animaatiotuotannot sekä TV- tuotanto-, draamatuotanto-, dokumenttituotanto-, mainoselokuvatuotanto- ja yritysviestintäalat. Kirjallisuuden toimialaan luetaan kuuluvaksi kaunokirjallisuus, tietojen ja oppikirjallisuus, lasten- ja nuorten kirjallisuus sekä sarjakuva. Kulttuurimatkailu määritellään laajasti, jolloin siihen voi lukea jossain määrin mukaan myös ruokakulttuurin (Koivunen 2004, 105). Kuvataiteen toimialaan katsotaan puolestaan kuuluvaksi perinteisempien taidemuotojen rinnalla myös valokuva- ja videotaide sekä taiteen raja-alueille sijoittuva poikkitaiteellinen tuotanto (Koivunen 2004, 79). Selvitysmiehen raportissa mukaan lue-

taan edellä mainittujen lisäksi arkkitehtuuri, radio, kulttuurifestivaalit, nuori kulttuuri, liikunta- ja urheilukulttuuri, ITE-taide ja kirjastot (Koivunen 2004, 72–112).

Kulttuuriviennin kehittämisohjelmassa mukana olevien toimialojen lukumäärä on vähentynyt verrattuna selvitysmiehen raporttiin. Tiettyjen toimialojen mukaan ottamisen kulttuuriviennin kehittämisohjelmaan voi nähdä ilmaukseksi siitä, millaisen kulttuurin vientiä halutaan edistää.

Toimialat ovat määritelleet omat strategiansa ja niiden mukaiset kärkihankkeet ja tunnistaneet toimialansa vientipotentiaalin. (Kehittämisohjelma 2007, 18).

Toimialakohtaiset vientistrategiat ovat ainoa kerta, jolloin aineistosta nousee esiin toimenpiteiden kohteen oma ”ääni”. Vientistrategiat tuovat puhuntaan uusia osapuolia, jotka ilmentävät osin ristiriitaisia näkemyksiä suhteessa kehittämisohjelman päätekstiin. Palolan ym. (2010, 66) mukaan kumppanuusajattelussa ajatus hallittavien ”äänen” esille pääsystä on oleellinen osa valtion uusia interventioita, jossa tavoitteena on vapauttaa heidät alistavista valtasuhteista. Vientistrategiat voi siten tulkita toimialojen äänen ilmauksiksi retorisessa tilanteessa, jolloin ne muodostavat dialogin toisen osapuolen kehittämisohjelman sisällölle. Dialogin voikin tulkita kulttuurin kentän ja valtion väliseksi kamppailuksi siitä, miten kulttuurivienti tulisi ymmärtää ja mitä merkityksiä sille tulisi antaa.

Malliesimerkkinä myönteisestä suhtautumisesta kulttuuriviennin edistämistoimenpiteille esiintyy musiikin ala.

Musiikkitoimialan vientistrategia perustuu voimakkaaseen kasvuodotukseen (Kehittämisohjelma 2007, Liite 1, 32).

Strategian kielestä välittyy myönteisyys liiketoiminnallisiin lähtökohtiin perustuvaan kulttuurivientiin. Musiikin alan strategiassa on tuotu esiin myös tilastollisia lukuja viennistä.

Toimialan viennin arvo vuonna 2005 oli 2 milj. euroa. Toimialan 30 yritystä vastaa 60 prosentista viennin markkina-arvosta. Kaiken kaikkiaan toimialalla on tunnistettu olevan tällä hetkellä 350–400 potentiaalista musiikkiviennin yritystä. (Kehittämisohjelma 2007, Liite 1, 30.)

Kun musiikin toimiala tuo esiin lukuja, jotka kuvaavat *viennin arvoa*, *viennin markkina-arvoa* ja *vientiyritysten lukumäärää*, sen voi tulkita käyttävän samanlaista puhuntaa kuin kehittämisohjelmassa käytetään. Tämän voi tulkita toimialan pyrkimykseksi osoittaa alan vientikypsyys sekä sitoutuminen viennin edistämishankkeeseen. Toinen esimerkki kulttuuriviennin kehittämisen toimenpiteisiin myönteisesti suhtautuvasta toimialasta on peliala.

Pelialan luonteen mukaisesti ala on vahvasti kansainvälistynyt päämarkkinoiden ollessa ulkomailla. Peliala toimii suomalaisen kulttuuri- ja sisältöteollisuuden veturina ja tekijänoikeuspääoman merkittävimpänä kartuttajana. (Kehittämisohjelma 2007, Liite 1, 32.)

Peliala asemoi itsensä suomalaisen kulttuuri- ja sisältöteollisuuden suunnannäyttäjäksi. Peliala muodostaa ohjelmateksteissä siten malliesimerkin alasta, jonka tuotteistus ja jakelu perustuvat digitaalisuuteen ja jonka liiketoimintakypsyyden muodostumiselle ei ole esteitä.

Museoalan suhtautuminen kulttuuriviennin kehittämiseen muodostuu puolestaan kriittiseksi. Vientistrategiassa museoalan tilannetta kuvataan seuraavasti:

Museoalan resurssit vientiin ja kansainvälistymiseen ovat vähäiset ja viennin edellytyksenä lähes aina on ulkopuolinen tuki. Keskeisiä näyttelyviennin rahoittajia ovat mm. opetusministeriö, kauppa- ja teollisuusministeriö, ulkoasiainministeriö sekä maakuntien liitot. Museoalan vienti ei ole kaupallisista lähtökohdista toteutuvaa. (Kehittämisohjelma 2007, Liite 1, 30.)

Strategiassa korostetaan julkisen tuen tärkeyttä ja kulttuuriviennin ei-kaupallisuutta. Myös kuvataiteen alan laatimasta vientistrategiasta kuvastuu kielteinen suhtautuminen kulttuuri-teollisuuden toimintalogiikkaan sekä oman taiteenalan erityisyyden korostaminen. Vientistrategiassa korostetaan myös taiteilijoiden asemaa sekä julkisen tuen taiteen itseisarvoa painottavaa kriteeriä ja vertaisarviointia.

Kuvataiteen liiketoimintaedellytykset eivät ole samat kuin esimerkiksi teollisessa muotoilussa, peli-, musiikki- ja elokuvateollisuudessa, joiden liiketoimintalogiikka perustuu materiaalisten ja immateriaalisten tuotteiden monistettavuuteen. Keskeisenä ongelmana on, että taiteilijoista jopa apurahansajat muodostavat yhteiskunnallisen marginaaliryhmän, jolla ei ole lakisääteistä työttömyys- tai sosiaaliturvaa. (Kehittämisohjelma 2007, Liite 1, 29.)

Kotimainen julkinen rahoitus perustuu taiteen itseisarvoon ja hankkeiden arvioinnista ja tukemisesta päättävät alan ammattimaiset toimijat ja asiantuntit-

jat. (Kehittämishjelma 2007, Liite 1, 29.)

Tämän voi nähdä kritiikkinä sitä kohtaan, että opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuriviennin hankerahoituksessa korostuu virkamiesvaltaisuus siten, että hankkeiden rahoituksesta eivät päättä toiset taiteilijat vaan päätökset tehdään ministeriössä.

Elokuvan ja muun audiovisuaalisen alan vientistrategiassa kulttuuriviennin tarkastelussa painotetaan puolestaan kulttuurivaihdon näkökulmaa.

Koska kulttuurivienti on kaupallisen viennin edellytys, tärkeänä lähtökohtana on, että tärkeimmillä kansainvälisillä festivaaleilla (Cannes, Berliini, Toronto, Venetsia) on suomalaisten elokuvien ensi-iltoja ja suomalaisia elokuvia esitetään muutoinkin sadoissa esityksissä kymmenillä merkittävillä kansainvälisillä elokuvafestivaaleilla. (Kehittämishjelma 2007, Liite 1, 25.)

Tämänkaltaisessa suhtautumisessa voi nähdä pyrkimyksen tarkastella kulttuurivientiä sen ”perinteisessä” merkityksessä hyvän ”kuvan” tai maineen saavuttamisena, jonka jälkeen kaupalliselle viennille voi olla edellytyksiä.

Toimialojen strategioiden suhde kehittämissohjelman päättekstiin ilmentää tekijänoikeusteollisuuden dominoivaa roolia kulttuuriviennin ohjelmatekstien sisällössä. Kehittämissohjelman voi nähdä ikään kuin puhuvan tekijänoikeusteollisuuden äänellä, sillä näillä aloilla, kuten musiikki- ja peliteollisuudella, nähdään olevan kansantaloudellisesti suuri merkitys. Sen sijaan taiteen itseisarvoa tukevat näkemykset jäävät vähemmälle huomiolle. Tämä havainto vahvistuu myös tarkastelemalla selvitysmiehen raportissa mukana olleen työryhmän jäsenten edustamia tahoja. Työryhmän kolmentoista jäsenen edustamiin tahoihin kuuluivat muun muassa musiikinalan vientirengas, yksi maailman suurimmista levy-yhtiöistä, Suomessa toimivien äänitetuottajien kattojärjestö sekä yksityinen sisällöntuotannon rahoitukseen keskittynyt yritys.

Ohjelmateksteissä kulttuuriviennin määritelmään liitetään ei-kaupallisista intresseistä lähtevä kulttuurivienti, joka nähdään kulttuuriyhteistyönä ja -vaihtona.

Kulttuurivientiä kehitetään monialaisesti, se kattaa sekä liiketaloudellisesti toimivan että ei-kaupallisen toiminnan. Kulttuuriyhteistyö ja -vaihto on osa vientitoiminnan kokonaisuutta. (Kehittämissohjelma 2007.)

Ilman liiketaloudellisia tavoitteita toimiva kulttuurivienti nähdään kulttuurin alan kansainvälisen toiminnan lähtökohtana.

Ilman liiketaloudellisia tavoitteita toimiva kulttuuriyhteistyö on osa kulttuurin alan kansainvälisen toiminnan perustaa. Se edistää kansainvälisten kontaktien solmimista ja taiteilijoiden sekä kokoelmien liikkuvuutta. Sillä on merkittävä rooli Suomi-kuvan kehittämisessä. (Kehittämishjelma 2007, 17.)

Suomen maabrändin rakentaminen -toimenpideohjelmassa²³ (Moilanen ja Rainisto 2008, 14) tehdään erottelu maakuvan ja maabrändin välille. Edellinen on pääasiassa suunnitellun, sattumanvaraisesti muodostuva kokonaisuus ja jälkimmäinen tavoitteellisen toiminnan vaikuttamana syntynyt kokonaisuus. Maakuvan voidaan ajatella syntyvän yksittäisten toimijoiden harjoittamasta kulttuurivaihdosta ja -yhteistyöstä, kun taas maabrändäys viittaa van Hamin (2001, 2) mukaan muun maailman käsityksiin ja mielikuviin tietystä maasta, jolloin brändiin sisältyy myös oletus yleisöistä asiakkaina. Moilasan ja Rainiston (2008, 15) mukaan tietoisesti johdetulla toiminnalla maakuvasta voidaan rakentaa maabrändi.

Ei-kaupallinen näkökulma kulttuurivientiin yhdistyy myös ”asiantuntijuuden vientiin”. Kulttuuriviennin näkökulmasta osa kulttuurivaihdon tehtävää on osaamisen monialaisuuden ja tietopohjan vahvistaminen.

Voimakkaasti kasvava kulttuuriviennin alue on asiantuntijuuden vieminen eli ns. ”brain circulation” vastakohtana aivoviennille. Asiantuntijuuden vienti tapahtuu tapaamisissa, seminaareissa, workshoppeissa, taiteilijaresidenssivaihdossa, asiantuntijavaihdossa, kongresseissa ja henkilökohtaisella tasolla. (Koivunen 2004, 29.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan kuuluvat taiteen keskustoimikunta ja Kansainvälisen henkilövaihdon keskus CIMO ovat vastuutahoina taiteilijoiden ja alan opiskelijoiden liikkuvuuden edistämässä kulttuuriviennin kehittämisselmasa (Kehittämisselma 2007, 20). Taiteen keskustoimikunta jakaa matka-avustuksia taiteilijoille ja taiteen asiantuntijoille sekä residenssiavustuksia taiteilijoille ja residenssejä ylläpitäville tahoille.

²³ Toimenpideohjelma oli osa ulkoasianministeriön Finland Promotion Boardin (työ- ja elinkeinoministeriö, MEK, Tekes, Finpro, Invest in Finland, Metsäsäätiö, Finnfacts /TAT, Sitra ja Finnair) käynnistämää Suomen maabrändin luomiseen tähtäävää hanketta syyskaudella 2006.

CIMO puolestaan toimii Euroopan unionin kulttuuriohjelman yhteyspisteenä sekä hallinnoi kahdenvälisen kulttuurisopimusten stipendiaattiohjelmia ja NuoriKulttuuri -apurahoja. CIMOlla on lisäksi kulttuurin liittyviä harjoitteluohjelmia ja sen tehtäviin kuuluu myös Suomen kielen ja kulttuurin opetuksen edistäminen ulkomaisissa yliopistoissa (Kulttuuriviennin tukiverkoston ja palvelurakenteen kehittäminen 2007,16.)

Kulttuurivaihdon ja -yhteistyön näkökulmasta kulttuurivienti kytketään myös kulttuuriperinnön alueeseen.

Kulttuurivaihdon ja -yhteistyön rooli ja merkitys vaihtelee eri toimialoilla ja on erittäin keskeinen muun muassa kulttuuriperinnön alueella. (Kehittämishjelma 2007, 17.)

Muihin maihin verrattuna Suomi on perinteisesti sijoittanut julkisia rahoja suhteellisen vähän kulttuuriperinteen säilyttämiseen. Euroopan unionin ohjelmien, erityisesti rakennerahastohankkeiden, kautta rahoitettujen kulttuurihankkeiden sisällöissä ja tavoitteissa kulttuuriperinnehankkeiden osuus on kuitenkin kasvanut. Kun kulttuuria on tuettu rakennerahastojen kautta, tuen painopisteet ovatkin muuttuneet. Suorasta tukemisesta on siirrytty kulttuuriperinteen ja uudenlaisen kulttuuritoiminnan, kuten yrittäjyyden ja kulttuurimatkailun, tukemiseen (Kangas ym. 2002, 83–84.)

Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituutit kytketään ohjelmateksteissä osaksi kulttuuriviennin edistämistä. Instituuttien itsenäisyyttä valtion intresseistä korostetaan kulttuuriviennissä siitä huolimatta, että itsenäiset, säätiöpohjaiset instituutit kootaan verkostoksi, jonka tavoitteena on toteuttaa kulttuurivientiä.

Kulttuuriviejinä instituutit asettuvat kulttuurivaihdon ja -viennin välille (Koivunen 2004, 52).

Kulttuuriviennin kannalta myös uskottavuus on instituuteille tärkeää. Itsenäisyys koetaan uskottavuuden kannalta usein paremmaksi ratkaisuksi kuin valtiollinen tausta. (Koivunen 2004, 52.)

Suomen ulkomailla toimivat kulttuuri- ja tiedeinstituutit muodostavat verkoston, jonka toimialaan liittyy taiteen ja kulttuurin vienti (Koivunen 2004, 30).

Instituutit voidaankin tulkita kulttuuriviennin näkökulmasta julkisen vallan jatkeiksi, mitä opetus- ja kulttuuriministeriön perusrahoitus ja vahva koordinaatio vahvistavat.

Kulttuurivaihdon- ja yhteistyön näkökulman sisällyttäminen kulttuuriviennin määritelmään voidaan tulkita pyrkimykseksi depolitisoida kulttuurin kenttää edustavien toimialojen näkökulmasta vastakkaiset näkemyserot. Ei-kaupallisen viennin sitomisen kulttuurivientiin voi nähdä siten kulttuurin kaupallisuutta vastustavien suostuttelemiseksi ja sitouttamiseksi hankkeeseen. Puolustaaahan kulttuurivienti-hanke silloin myös heidän näkemyksiään. Tärkeimmäksi tavoitteeksi nouseekin eri toimijoiden suostuttelu yhteisen päämäärän taakse. Tähän pyritään korostamalla sitä, että hankkeen onnistuminen edellyttää toimijoiden yhteistä tahtotilaa.

Kulttuuriviennin ohjelmateksteistä voidaan erottaa kulttuurin kansantaloudellisista hyötyä painottava *metakieli*, joka on osa puhunnan ehdollistamista. Metakielen omaksumisen voi nähdä kuvastavan yhteisten tavoitteiden jakamista. Toimialakohtaisissa vientistrategioissa tämä näkyy siinä, että tekijänoikeusteollisuutta edustavat alat käyttävät tätä teknisyyteen ja määrälliseen informaatioon perustuvaa metakieltä, kun taas esimerkiksi kuvataide ja museoala korostavat kulttuurin itseisarvoa ja epäkaupallista vientiä. Samalla kehittämissuunnitelman päätekstissä puhunnaa pyritään ehdollistamaan ja nämä itseisarvoisuuden ja epäkaupallisuuden ilmaukset tulkitaan heikon depolitisoinnin siirron mukaisesti ikään kuin ”murteiksi”, jotka voidaan tehdä ymmärrettäviksi vetoamalla ei-kaupallisen kulttuurivaihdon tärkeyteen osana kulttuurivientiä. Tällä pyritään siten häivyttämään sitä kielellistä kamppailua, mikä kertoo tilanteen poliittisuudesta.

Taiteilijoiden rooliksi kulttuuriviennin ohjelmateksteissä tulee *yrittäjä*, jonka ensisijaisena tehtävänä on tuottaa kansantaloudelle voittoa ja itselleen taloudellisesta hyötyä. Taiteilijan ideaaliksi voidaan nähdä *homo economicus*, laskelmoiva, *taloudellinen toimija*, joka toiminnallaan tavoittelee hänelle itselleen parhainta mahdollista etua (Ilmonen 2007, 59). Kun taiteilijat nähdään yrittäjinä, toimintayksiköksi muodostuu *yritys*, jonka päämääräksi kiteytyy *tuotteistaa* luovuudesta tuotteita kansainvälisille markkinoille vientikypsyyden nimissä. Toisaalta kulttuuriviennissä on kyse myös taiteilijoiden viennistä, jolloin taiteilija on jo itsessään kansainvälisillä markkinoilla myytävä tuote, *vientituote*. Kulttuuriviennin kehit-

tämistä tuetaan kärkihankkein, joissa yrityksen ansaintalogiikoiden, markkinoinnin, myynnin ja tuotteistuksen kehittäminen nousevat keskeisiksi.

4.2 Kulttuuriviennin edistäjien yhteishallinta

Taiteen tiedotuskeskukset ja vastaavat toimijat asetetaan kulttuuriviennin suunnitteluteksteissä viennin edistäjän rooliin.

Kulttuuriviennin keskeisiä edistäjiä ovat taiteen eri alojen tiedotuskeskukset ja vientiä edistävät organisaatiot ja säätiöt (Koivunen 2004, 30).

Myös yritysten yhteenliittymien muodostamien toimialajärjestöjen kuten esimerkiksi MUSEX, FAVEX, Finnanimation ja Suomen Galleristit ry, lasketaan osaksi viennin edistäjiä (Kehittämishjelma 2007, 9). Korostettaessa viennin edistäjien roolia pyritään vastuu myös ohjelman tuloksista siirtämään heille. Toimijoihin viitataan kehittämissohjelmassa *strategisina kumppaneina*, mikä korostaa ministeriöiden ja taiteen tiedotuskeskusten ja vastaavien toimijoiden yhteistyötä.

Strategisilla kumppaneilla tulee olemaan merkittävä rooli ohjelman toimeenpanossa toimialakohtaisina asiantuntijoina ja -järjestöinä ja omien strategioiden toteuttajina. Niiden vientiosaamista ja toimintakykyä lisätään kehittämissohjelman toimenpitein. (Kehittämishjelma 2007, 9.)

Kumppanit sitoutetaan osaksi ohjelmaa varmistamalla samalla kehittämissohjelman toimenpiteiden vaikuttavuus. Samalla mahdolliset ristiriitaiset näkemykset depolitisoidaan ja ohjelmateksteissä annetaan ymmärtää, että kulttuuriviennin edistämistä on valmisteltu konsensusessa.

Hedelmällisen yhteistyön ansiosta selvityksen tulokset perustuvat kentän kokemukseen (Koivunen 2004, 14).

Esitys Suomen kulttuuriviennin kehittämissohjelmaksi on syntynyt ministeriöiden ja kulttuurikentän toimijoiden yhteistyön tuloksena vuosien 2006–07 aikana (Kehittämishjelma 2007).

Yhteishallinta haastaa perinteisen kulttuuripolitiikan, jota on luonnehtinut sektorihallintoon ja sen asiantuntija- ja sidosorganisaatioihin liitetty julkisen vallan ohjaus (Kangas & Pirnes 2003, 66). Ohjelmateksteissä tuottaja- ja välittäjäportaan rooli viennin edistämässä korostuu paikallisuuden nimissä ja julkinen sektori jättäytyy ”edellytysten luojaksi”.

Ministeriöiden tehtävänä on luoda edellytyksiä kulttuurin toimialojen viennin kehittymiselle (Kehittämisohjelma 2007).

Valtion väliintulon kulttuurivientiin voi tulkita valtion ”epäilyksi” paitsi markkinoita myös aikaisempia vienninedistämistoimia kohtaan. Väliintuloa kulttuurin viennin edistämiseksi pyritään legitimoimaan konstruoimalla onnistuneita esimerkkejä menneisyydestä.

Luovan talouden toimialan kehitystä voidaan verrata tietotekniikan ja biotekniikan toimialojen synnyttämiseen ja kehittämiseen. Näiden kohdalla valtiolla on ollut merkittävä liikkeelle paneva ja edellytyksiä luova rooli. -- Vastaavalla tavalla tarvitaan Suomen luovan talouden kehittämisen tahtotila ja kokonaisstrategia. (Koivunen 2004, 19.)

Argumentilla pyritään varmistamaan yleisön yhdenmielisyyden selvitysmiehen kanssa palauttamalla mieleen yhteisesti jaettuina kokemuksina valtion onnistuneista hankkeista muistikonstruktion muodossa. Kyse on vahvasta ehdollistamisesta, jossa valtiolle luodaan merkittävä rooli. Tekstissä viitataan myös ”oikea-aikaisuuteen”, jolla halutaan vahvistaa kuvaa kiireellisyydestä ja toimien ehdottomuudesta. Länsipuro toteaa selvitysmiehen raportin (2004) esipuheessa seuraavasti:

Keskustelua sävyttää oivallus että kyse onkin todella tärkeästä asiasta, jolla on lisäksi kiire: jossakin siellä ovat todennäköisesti Suomen seuraavan menestystarinan ja Suomen tulevan kilpailukyvyn ja selviytymisen avaimet. (Selvitysmiehen raportti 2004.)

Tässä kvalitatiivisessa lokuksessa vedotaan asiantilan ainutkertaisuuteen ja korvaamattomuuteen – tilaisuuteen, joka ei toistu. Tämä johtaa poikkeuksellisen asettamiseen normaalin edelle ja erityisen arvon antamiseen vaikealle ja sille, mikä on tehtävä juuri nyt. (Perelman 1996, 37–38.) Kvalitatiivinen lokus on ominainen ”kapinalliselle” argumentaatiolle, joka pyrkii vallitsevien mielipiteiden tai olojen, ”normaalin”, muuttamiseen (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 89). Oikealla ajoituksella – siis tekemällä asialle jotain nyt – voidaan löytää ratkaisu Suomen talouden ongelmaan.

Kyseessä on prosessi, joka on jo alkanut toteuttaa itseään (Kehittämishjelma 2007, 9).

Viittaamalla ohjelmaan ”itseään toteuttavana prosessina” ymmärretään se itsestään etenevänä prosessina, jonka marginaaleja voi korjata, mutta joka itsessään asettuu politiikan yläpuolelle (Palonen 1997, 55). Prosessipuhe esittää tapahtuneet muutokset luonnolliseksi kehityskulukuksi. Vaikka aineistossa korostuu ministeriöiden ja kulttuurikentän toimijoiden yhteistyö ja tuloksien pohjaaminen kentän kokemuksiin, kehittämishjelmassa myös varoitetaan kulttuurin toimialoja:

Onnistuminen edellyttää kulttuurin toimialojen sitoutumista hankkeeseen jatkossakin (Kehittämishjelma 2007).

Pyrkimys sitouttaa toimialat myös tulevaisuudessa antaa vihjeen toimijoiden erimielisyydestä ja siten tilanteen poliittisuudesta. Poliittinen tilanne pyritään epäpolitisomaan sitouttamalla toimijoita hankkeeseen siten, että rakennetaan syy–seuraus-suhde sitoutumisen ja hankkeen onnistumisen välille. Tämän voi nähdä todellisuuden rakenteeseen vetoavaksi, ns. pragmaattiseksi argumentiksi, assosiativiseksi argumentaatorakenteeksi. Esimerkissä itse onnistumisen arvo ei ole kiistanalainen ja siten kulttuurin toimialojen sitoutumisen perustelu muodostuu vastaansanomattomalla tavalla. Taiteilijat ja toimialat voi nähdä kumppanuusvaltion kohteiksi, joiden kanssa on solmittu sopimus.

Lokeroituneiden hallinnon tasojen ja sektoreiden perinteisten toimintamallien tilalle on tullut verkostosuhteita.

Verkostomaista toimintamallia ei olisi ollut mahdollista laatia, eikä sitä voisi toimeenpanna, ellei kaikilla työryhmän jäsenillä ja toimialoilla olisi sama yhteinen ja vahva tahtotila (Kehittämishjelma 2007, 9).

Tällainen kumppanuusoppi nähdään vaihtoehdoksi ”kasvottomalle byrokralle”. Ajatuksena on synnyttää ja levittää ”hyviä käytäntöjä” ja saada ”verkostoitumalla” hyödyt koko järjestelmän käyttöön. Niin vanhat sektorirajat kuin julkisen ja yksityisen välinen jakokin halutaan hämärtää ja depolitisoida toiminnan tehokkuuden nimissä. (Palola ym. 2010, 68–70.)

Kumppanuudesta on tullut uusi yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisua palveleva mekanismi. Toimintojen yhteishallinnassa tehokkuus, vaikuttavuus ja kustannusten vähentäminen ovat olennaisia tavoitteita. Se ilmaisee voimakasta yhteistyön henkeä ja sitoutumista ja häivyttää taka-alalle niin toiminnan taloudelliset kuin poliittisetkin koordinaatit. (Palola ym. 2010, 64–65.)

Valtion vastuulla on, että taiteilijat ja toimialat ymmärtävät vastuunsa omasta tilanteestaan ja haluavat tehdä sille jotakin. Viennin edistäjän rooliksi voidaan nähdä ”ammattiauttaja”, joka auttaa taiteilijaa tai yritystä kehittämään itselleen vientisuunnitelman, jota tämän tulee noudattaa. (vrt. Palola ym. 2010, 74.)

Tarvitaan sekä toimialaa ja verkostoja tuntevia konsultteja yritysten tueksi, että asiantuntijuuden vahvistamista hallinnossa ja eri tukiorganisaatioissa (Kehittämishjelma 2007, 22).

Palolan ym. (2010, 75) mukaan kumppanuusvaltioajattelussa valtio tarvitsee kykyjen rakentamista, jota ohjataan liiketaloustieteellisellä kielellä. Ammatilliset ohjaavat palveluita kuin yrityksiä, ja asiakkaat ovat itse vastuussa omasta ”kauppasuhteestaan” (Palola ym. 2010, 75).

Kulttuuriviennin kehittämissuunnitelman päätavoitteena nähdään ohjelmateksteissä kulttuuriviennin integroituminen osaksi muuta vientiä.

Pienet kotimarkkinamme ovat kulttuuriviennin tärkeä perusta, mutta ne vaativat kaikilla taiteen ja kulttuurin aloilla väistämättä rinnalleen viennin näköalan. (Koivunen 2004, 19.)

Kulttuuriviennin edistämistä pyritään legitimoimaan vetoamalla ”pieniin” kotimarkkinoihin ”suurten”, globaalien markkinoiden vastakohtana. Tätä voidaan nimittää kvantitatiiviseksi lokukseksi, jossa asiantilan paremmuus johonkin toiseen nähden perustellaan viittaamalla määrällisiin perusteluihin (Perelman 1996, 37). Kvantitatiivisen luonteen perusteella on se, että se jättää huomiotta tarkastelevan asian laadulliset piirteet eikä etsi uskottavuutta ja merkittävyyttä asian luonteen vaan sen laajuuden kautta (Summa 1989a, 165).

Globaalit markkinat nähdään siten tavoiteltavana asiana. Keinona päästä osaksi globaaleja markkinoita nähdään se, että kulttuurin toimialat kehittyvät tasa-arvoiseksi vientialaksi muiden vientialojen joukkoon.

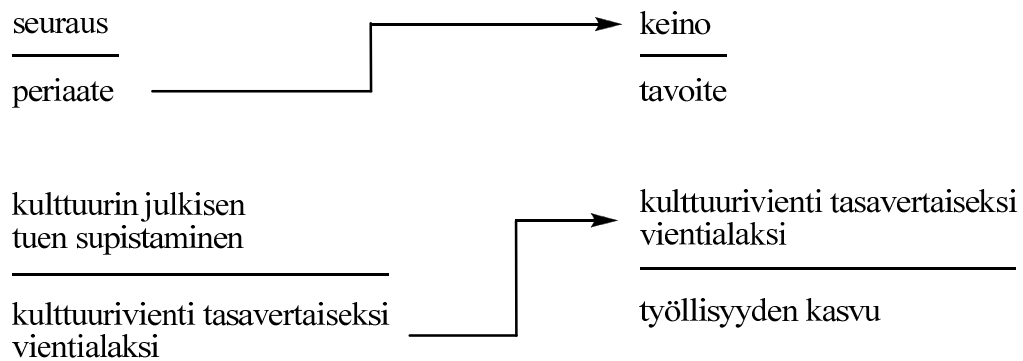
Tavoitteena oli työryhmän osapuolten välisen yhteistyön avulla tukea kulttuurin toimialan kehittymistä tasa-arvoiseksi vientialaksi muiden vientialojen joukkoon ja siten edistää toimialan työpaikkojen lisääntymistä ja liiketoiminnan ja -vaihdon vahvistumista. (Kehittämishjelma 2007.)

Argumentaatiosta on erotettavissa dissosiatiiivinen eli käsitejärjestelmiä rikkova argumentaatiokaava. Kehittämishjelmassa työryhmän edustajat argumentoivat kulttuurin toimialan työllisyyden kasvun puolesta ehdottaen kulttuurin toimialojen nostamista *tasavertaiseksi vientialaksi muiden vientialojen joukkoon* keinoksi, jolla tämä tavoite saavutetaan. Ohjelmatekstien analyysin perusteella voidaan tulkita, että kulttuurin asettaminen tasavertaiseksi vientialaksi muiden vientialojen joukkoon tarkoittaisi sitä, että *kulttuurin toimialojen yritykset* joutuisivat kilpailemaan *muiden toimialojen yritysten* kanssa.

Käytännössä vain opetusministeriöllä on erikseen osoitettua kulttuuriviennin määrärahaa. Muilla ministeriöillä on käytössään määrärahoja, joista voidaan rahoittaa sekä kehittämishjelman toimeenpanoa että muita hankkeita. Näiden lisäksi erityisesti Tekesin ja rakennerahastojen määrärahoilla toimeenpannaan laajoja yritys- ja liiketoiminnan kehittämishankkeita, joiden puitteissa toimeenpannaan myös kulttuuriviennin kehittämishjelman toimenpiteitä. Näistä määrärahoista kulttuurin toimialojen yritykset kilpailevat muiden toimialojen yritysten kanssa. (Kehittämishjelma 2007, 9.)

Toisin sanoen se, että kulttuurin toimialojen yritykset joutuvat kilpailemaan rahoituksesta muiden toimialojen yritysten kanssa, merkitsee samalla kulttuurin omarahoituksen korostamista valtion taholta. *Periaate ja sen seuraus* -parin mukaisessa tarkastelussa kulttuuriviennin tasavertaisuus muiden vientialojen kanssa sijoittuisi siis enemmän painoarvoa saavan *periaatetermin*, eli Perelmanin mallissa termin II, asemaan. Periaatteen *seuraukseksi* tulisi kulttuurin julkisen tuen supistaminen. Tasavertaisuuden korostamista koskevassa argumentoinnissa ehdotettua toimenpidettä ei ohjelmateksteissä kuitenkaan yhdistetä kulttuurisektorin julkisen tuen pienenemistä koskevaan tarkasteluun. Sen sijaan tasavertaisuuden korostaminen kytketään kulttuurin toimialan työllisyyden kasvun, liiketoiminnan ja liikevaihdon tarkasteluun, jolloin se asettuu *keinon* asemaan suhteessa työllisyyden kasvun *tavoitteeseen*.

Argumentaation kaavaa voidaan havainnollistaa kuvion 2 avulla seuraavasti:

KUVIO 2. Käsitteellinen dissosiaatio kulttuuriviennin ohjelmateksteissä. Mukailtu Summan (1989b, 176) asuntopolitiikkaa koskevasta mallista.

Argumentoinnissa tapahtuu siis periaate ja sen seuraus -parin transformoituminen tavoite ja keino -pariksi. Samalla termin II asemassa ollut periaate *kulttuurivienti tasavertaiseksi ventialaksi* siirtyy termin I asemaan uudessa parissa. Tällainen transformaatio merkitsee samalla siirtyneen elementin argumentatiivisen arvon vähenemistä (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 433). *Tasavertaisuuden* tavoite asettuu siten keinoksi saavuttaa varsinainen tavoite eli *kulttuurin toimialan työllisyyden kasvu*, joka saa dissosiativisessa argumentoinnissa enemmän painoarvoa.

Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan (1971, 415) mukaan juuri filosofisten parien transformaatit ovat dissosiativisen argumentoinnin tavanomainen etenemiskaava. Tällaisen esityksen argumentatiivinen voima on yleensä suuri, koska muodostuneet uudet käsitteyhdistelmät jäävät usein pysyviksi myöhemmän argumentoinnin elementeiksi, ja johtavat siten kuvatun todellisuuden uudelleenkonstruointiin (Summa 1989b, 176). Ohjelmateksteissä pyritään hahmottamaan todellisuutta uudelleen depolitisoimalla tekstien keskeinen politikoiva tavoite: tehdä tiukkenevien julkisten resurssien tilanteessa kulttuurisektorista toimiala, joka toimisi omillaan ilman jatkuvaa julkista tukea (ks. Karttunen 2003, 42).

Taloudellisesti kehittyneissä maissa palvelutoimialat ja immateriaalinen tuotanto, kulttuurin toimialat mukaan lukien, muodostavat jatkuvasti kasvavan osan bruttokansantuotteesta (BKT), arvonlisäyksestä ja työvoimasta (Kehittämishjelma 2007, 8).

EU:n rakennerahasto-ohjelmien ja työ- ja elinkeinoministeriön alaisten virastojen rooli korostuu kehittämisohjelman rahoituksessa. Mittavimmat resurssit kanavoidaan ohjelmassa yritystoiminnan kehittämiseen ja kansainväliseen markkinointiin ja promootioon (ks. Kehittämisohjelma 2007, 19–20). Kehittämisohjelmassa tuodaan myös esiin, että menestyminen kulttuuriviennin kehittämisessä edellyttää taiteen ja kulttuurin rahoituksen vahvistamista.

Kulttuuriviennin lähtökohdat turvataan viennin kehittämisen ohella riittävällä taiteen- ja kulttuurialojen perusrahoituksella (Kehittämisohjelma 2007, 8).

Tähän ei ole kuitenkaan osoitettu rahoitusta kehittämisohjelman toimeenpanon resursseja kuvaavassa taulukossa (ks. Kehittämisohjelma 2007, 19–20).

Valtion tuki on katsottu Suomessa yleensä taiteellisen tuotannon ja taiteilijoiden toimintaedellytysten kannalta välttämättömäksi. Julkisen vallan merkitystä taiteellisen toiminnan tukijana ovat korostaneet suppeat kotimarkkinat ja suhteellisen vähäinen yksityinen rahoitus. (Heikkinen 2007, 13.) Pohjoismaisen tukijärjestelmän keskeisiä piirteitä ovat olleet jo pitkään seuraavat: 1) tukea myönnetään suoraan yksittäisille taiteilijoille, 2) taiteellinen laatu on tuen myöntämisen tärkein kriteeri, 3) tukijärjestelmä ei puutu taiteellisen työn autonomiaan ja 4) päätösvaltaa tukipäätöksissä käyttävät alan asiantuntijat. (Heikkinen 2004, 81–82.) Nämä piirteet ovat toimineet Pohjoismaissa etäisyyden periaatteen (arm's length) keskeisimpinä takaajina (Heikkinen 2007, 16–17).

Perinteisten kulttuuripolitiikan perusteluiden, jotka nojaavat normatiiviseen ja universalistiseen kulttuurikäsitteeseen, legitimitettiin on Belfioren (2004, 188) mukaan horjuttanut postmodernistisen teorian näkemykset kulttuurirelativismista. Käsitteeseen kulttuurirelativismista on työntynyt kulttuuriseen diskurssiin heikentäen kulttuurista auktoriteettia eli mahdollisuutta oikeuttaa kulttuuripoliittisia päätöksiä kiistattomilla periaatteilla erinomaisuudesta, laadusta ja taiteellisesta arvosta (Belfiore 2004, 188). Kulttuurin arvo ei ole enää kiistaton, mikä on johtanut osaltaan välineellisyyden yleistymiseen argumentoinnin perustana. Tämä on näkynyt myös EU:n rakennerahastojen toiminnassa: rakennerahastoista on tuettu erityisesti kulttuurihankkeita, joita on perusteltu taloudellisin tekijöin (Kangas & Hirvonen 2000). Rakennerahastohankkeiden myötä yksityisen rahoituksen osuus kulttuurin rahoittajana on kasvanut (Kangas ym. 2002, 83).

Kulttuuriviennin kehittämistoimenpiteiden edellyttämä julkinen tuki nähdään suunnitteluteksteissä *investointeina*, minkä voi tulkita merkitsevän sekä uudenlaisia odotuksia kulttuurin *tuottavuudesta* että valtion uudenlaista roolia *sijoittajana*.

Ohjelman toteuttamisen edellyttämät resurssit tulee nähdä nimenomaan investointeina, jotka monipuolistavat elinkeino- ja vientirakennetta ja jotka ohjelman tavoitteiden toteutuessa tulevat moninkertaisesti takaisin (Kehittämishjelma 2007, 20).

Investointeihin sisältyvän ajatuksen investoinnin kohteen *tuottavuudesta* voi nähdä vaikuttavan taiteen autonomisuuden ja ”arm’s length” -periaatteen toimivuuteen. Kulttuuriviennin kehittämissuunnitelmassa opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa kulttuuriviennin määrärahalta erityisesti kulttuuriviennin kärkihankkeita, joissa kehitetään ansaintalogiikoita, markkinointia, myyntiä tai tuotteistusta.

Kokemus on osoittanut, että kansainvälinen menestys edellyttää yhden tai muutaman kärkitoimijan läpimurtoa. Edelläkävijät luovat menestystarinoita, joiden imu vie mukanaan muitakin toimijoita. Kehittämissuunnitelman ensisijaisena tavoitteena on tukea tällaisten läpimurtojen aikaansaamista. (Kehittämissuunnitelma 2007, 15.)

Kärkihankkeiden tukeminen on nostettu kehittämissuunnitelman keskeiseksi tavoitteeksi. Sen voi nähdä viittaukseksi tukipolitiikan painotuksen muuttamisesta ”yleisestä erityiseen”, eli kulttuurin kansainvälistymistä yleisesti tukevista keinoista tarveharkintaisiin, kohdennettuihin keinoihin. Tiukkenevien resurssien tilanteessa välineellistynyt kulttuuripolitiikka on kiinnittynyt muihin yhteiskuntapolitiikan alueisiin tavoitteenaan luoda liikkumavaraa kulttuurin julkiselle tuelle. Tämä on johtanut siihen, että julkisesti rahoitetun kulttuuripolitiikan tulee painottaa muiden politiikkasektoreiden prioriteetteja sekä pyrkiä aktiivisesti saavuttamaan niiden päämääriä (Belfiore 2006, 24). Instrumentaalisen kulttuuripolitiikan tavoitteet eivät siten välttämättä paikannu taiteen ja kulttuurin kentälle vaan kulttuuripolitiikan hallintoon (Karo 2007, 8).

Viennin edistäjien osaamista ja toimintakykyä pyritään ohjelmateksteissä kehittämään muun muassa vahvistamalla kulttuurin tietoperustaa.

Luovan talouden toimialan kehityksen ja vaikuttavuuden seuraamiseksi on vahvistettava luovan talouden toimialan tietopohjaa kehittämällä aineettoman pääoman ja kulttuurituotannon tilastoinnin tutkimusta (Koivunen 2004, 20).

Tietoperustan kehittämällä tähdätään muun muassa toimialojen kansantaloudellisen merkityksen ja vaikutusten parempaan todentamiseen.

Toimialoja ja vientiä koskevaa tietoperustaa kehitetään laatimalla kansantalouden tilinpitoon kytköksissä oleva kulttuurin toimialojen satelliittitilinpitojärjestelmä, joka mahdollistaa toimialojen kansantaloudellisen merkityksen ja vaikutuksien sekä viennin kasvun ja suuntautumisen systemaattisen seurannan (Kehittämisohjelma 2007, 15).

Satelliittitilinpidoilla viitataan kehittämisohjelmassa tietyn ilmiöalueen taloudellisten virtojen ja varantojen *tilinpitosysteemiin*, joka on yhteydessä kansantalouden tilinpidon järjestelmään ja tileihin (Kehittämisohjelma 2007, 15). Jonkin ilmiön tuleminen talouspolitiikan osaksi edellyttää sen käsitteellistämistä ja rajaamista kansantalouden tilinpidon kohteeksi. Talouspolitiikkaa tehdään kansantalouden tilinpidon rajaamalla ja käsitteellistämällä alueilla, jotka vahvistuvat todellisuuden osina sitä mukaa, kun niitä käsitteellistetään toiminnan kohteina. (Heinonen, Mykkänen & Pantzar 1997, 44.)

Kyse on siis kulttuurin *mitattavuuden* kehittämisestä. Kulttuurin mitattavaksi saattamisen vaatimuksesta voi löytää kvantitatiivisen lokuksen, jossa asian tai ilmiön ”paremmuus” perustuu ensinnäkin siihen, että sitä on mahdollista mitata ja toiseksi siihen, että tulokset ilmentävät taloudellista vaikutusta. Satelliitin pyrkimyksenä on osoittaa, että kulttuurin taloudellista vaikutusta voidaan mitata ja että kulttuuri ”toimialoina” tarkasteltuna voidaan siten kiinnittää osaksi yhteiskunnan tuottavuutta. Kvantiteetin mittaaminen ja osoittaminen ovat siis se tapa, jolla kulttuurin merkittävyyttä tässä puhunnassa arvioidaan. Kulttuurin mitattavaksi saattaminen satelliittitilinpidon järjestelmällä vahvistaa kuvaa kulttuurista kansantaloudellisesti tuottavana alueena.

Belfioren (2004, 196) mukaan mittaamisen ja policy-arvioinnin kasvava merkitys on yksi välineellisen kulttuuripolitiikan seuraus. Kun kulttuuripolitiikan sektori on pyrkinyt todistamaan, että se pystyy vastaamaan hallituksen odotuksiin, erilaisille todisteille, kiistattomille mittareille, on annettu enemmän painoarvoa. Tämä on merkinnyt sitä, että politiikan

(policy) kannalta relevantin tutkimuksen teoreettinen perusta on siirtynyt sosiaalitieteistä talous- ja hallintotieteisiin, niiden teoreettisiin malleihin ja kieleen (Julkunen 2006, 81).

Mitattavuuden kehittämistä perustellaan sillä, että kulttuurin viennistä on saatavilla vähän tietoa.

Haasteelliseksi kehittämistoimenpiteiden ja niiden tuottamien tulosten seurannan tekee se, että kulttuurialojen vientitoiminnasta on tällä hetkellä saatavilla niukasti tietoa, jos laisinkaan (Kehittämishjelma 2007, 9).

Asioiden esittäminen numeerisessa muodossa voidaan tulkita pyrkimykseksi luoda mielikuva selkeästä, yksiselitteisestä ja ristiriidattomasta tiedosta. Fischerin (2003, 4) mukaan poliittiset ohjelmat pyrkivät esittämään ”rationaalisen mallin” päätöksenteosta, mihin myös toimenpiteiden seuranta liittyy. Rationaalisen päätöksenteon mallissa pyritään seuraamaan tieteellisen tutkimuksen metodeja. Ohjelmat tunnistavat aluksi ongelman olemassaolon ja muotoilevat sen jälkeen tavoitteet ja päämäärät, joiden oletetaan johtavan haluttuun tulokseen ongelman ratkaisemiseksi. Kun relevanttien seurausten ja vaihtoehtoisten keinojen todennäköisyyksiä on punnittu, jokaiselle seuraukselle ja hyödyille asetetaan numeerinen arvo. (Fischer 2003, 4.) Seurauksista saatavilla olevan tiedon, todennäköisyyksien sekä menojen ja tulojen vertailun jälkeen valitaan tehokkain ja tuottavin vaihtoehto. Kiistanalaiset sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat tulkitaan asioiksi, jotka tarvitsevat parempaa suunnittelua ja hallintaa. Ratkaisut ongelmiin voidaan löytää tiedon objektiivisesta keräämisestä ja päätöksenteon teknisistä menettelytavoista. (Fischer 2003, 4–5.)

Toimialojen kansantaloudellisen merkityksen ja viennin kasvun seuranta perustellaan muun muassa viennin edistäjien toimien tehostumisella.

Näin lisätään myös vienninedistäjien tuntemusta toimialojen kansainvälistymisen ja viennin potentiaalista ja erityiskysymyksistä ja lisätään toimien tehokkuutta (Kehittämishjelma 2007, 15).

Toimien *tehokkuuden* painotus liittyy julkisen sektorin tuottavuuteen, joka on noussut kasvavan tarkkailun kohteeksi. Kun resursseja on niukasti, ratkaisuksi tulee resurssien tehokkaampi tai tuottavampi käytäntö (Julkunen 2006, 84). Kyse on myös siitä, miten laatu mää-

ritellään. Julkisen sektorin reformin taustalla vaikuttavassa New Public Managementiksi²⁴ kutsutussa opissa laatu rinnastuu julkisella sektorilla usein tehokkuuteen ja suoritusten ”mittaamiseen” (Belfiore 2004, 198). Julkista toimintaa organisoidaan niin, että siitä voidaan tehdä tiliä, tarkastaa tilejä ja taseita sekä tarkkailla suorituksia ja arvioida vaikuttavuutta (Julkunen 2006, 82). Tehokkuuteen vetoamisen voi tulkita esisopimukseksi, jossa toteamus siitä, että toimia tulee tehostaa, on samalla kertaa sekä ehdotus että perustelu. Sitä, mistä toimien tehokkuus muodostuu, ei kuitenkaan konkretisoida. Tehokkuus itsessään selvästi preferoitua tilaa kuvaavana käsitteenä on itsessään puhdas kvantiteetti, sisälöstä irrotettu määrien välinen suhde (Summa 1989b, 171).

Ekonomistinen kieli harjoitetun politiikan *metakielenä* ilmenee laskelmiin vetoavana kvasiloogisena argumentointina.

Kokonaisuutena kehittämisohjelman toimeenpanoon arvioidaan kanavoitavan vuosina 2007–2011 yhteensä noin 228 miljoonaa euroa, josta vain noin 64 miljoonaa on lisäystä nykyiseen rahoituksen tasoon. Tämä tarkoittaa siis 13–16 miljoonan euron lisäpanostusta vuodessa. (Kehittämisohjelma 2007, 9.)

Kvasiloogisessa argumentaatiossa korostuu loogista päättelyä jäljittelevä muoto. Argumentoinnissa käytetään hyväksi loogisia ja matemaattisia suhteita. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 193–195.) Kvasilooginen argumentaatio edellyttää aina argumenttiin sisältyvien elementtien redusointia. Se koskee sekä esitykseen sisältyviä käsitteitä, jotka on redusoitava matemaattisia suureita muistuttaviksi yksiköiksi, että käsitteiden välisiä suhteita, jotka on esitettävä loogisia suhteita muistuttavassa muodossa (Summa 1989b, 107). Ajatuksena on, että kun toimintaan osoitetaan panoksia, toiminta tuottaa halutun tuloksen. Argumentti pyrkii osoittamaan, kuinka ”vähän” lisäresursseja ohjelman toimeenpanoon tarvitaan eli kuinka pienellä panoksella ohjelman esittämät toimenpiteet on mahdollista toteuttaa. Kvasilooginen argumentti kuvaa samalla sitä, kenelle todistusketjussa kuuluva ääni puhuu (Summa 1989a, 163). Rahoituksen määrän vähättelemisellä pyritään legitimoimaan myös se, että poliittisen päättäjät kannattavat ohjelmaa.

²⁴ Julkisen sektorin reformin taustalta löytyy New Public Managementiksi (NPM) kutsuttu oppi, joka yleisimmin suomennetaan uudeksi julkisjohtamiseksi (Julkunen 2006, 78–79; Belfiore 2004). Nytemmin voidaan puhua jo post-managerismista, jota kuvaavat sellaiset käsitteet kuin palveluiden modernisaatio, ohjelmat ohjauksivälineenä, vaikuttavuus ja näyttö, arvioinnin läpimurto sekä hyvät käytännöt. (Palola ym. 2010, 71).

Numeerisen mittaamisen voi nähdä myös normatiiviseksi viittaukseksi toiminnan tarpeeseen. Paitsi että asian mittaaminen luo paineen panna se toimeen, sen mittaaminen muodostuu yleensä normiksi jollain tasolla. (Fischer 2003, 171–172.) Hallitusten toteuttamat laskelmat voidaan nähdä pyrkimyksiksi identifioida tilastollinen yhteisö, jotta hallitus voisi ilmaista yhteisesti jaettuja intressejä ja huolenaiheita ja siten kannustaa luonnollisen yhteisön muodostumiseen. Yhteisesti jaettujen ongelmien identifiointi ja näkyväksi tekeminen on pyrkimystä tehdä nämä ongelmat jakavista yksilöistä yhtenäinen joukko. (Fischer 2003, 171.)

Ohjelmateksteissä kulttuuriviennin aikaisemmat toimet tulkitaan valtiiovallan näkökulmasta tehottomiksi. Epäilemällä toimialojen kykyä kohdata yksin vaikeat muutokset saa valtiolta ohjelmateksteissä oikeutuksen väliintuloon kulttuuriviennin koordinoimiseksi. Ratkaisuna kulttuurikentän rahoituspaineisiin nähdään se, että kulttuurivientiä edistetään valtiiovallan ohjauksessa, yhteistyössä markkinoiden kanssa. Jotta tämä onnistuisi, kulttuurista tulee tehdä paremmin mitattava eli saattaa se hallittavaksi alueeksi.

4.3 Luova hyvinvointiyhteiskunta ja kansallinen kilpailukyky

Ohjelmateksteissä yhteiskunnasta puhuttaessa mainitaan tietoyhteiskunta ja kansalaisyhteiskunta, mutta käytetyimmäksi käsitteeksi nousee *hyvinvointiyhteiskunta*. 'Yhteiskunta' voidaan tulkita poliittisessa kielessä eräänlaiseksi universaaliksi tila- tai kontekstikäsitteeksi, metapaikaksi. Tällöin mitään 'yhteiskunnan' ulkopuolista politiikkaa ei nähdä mahdolliseksi, vaan 'yhteiskunta' muodostaa yleisen "raamin", jonka "sisällä" politiikkaa tehdään (Palonen 1997, 52).

Hyvinvointiyhteiskunnan käsitteen käyttämisen voi tulkita kritisoivan "holhoavaa" hyvinvointivaltiota, jolloin 'yhteiskunta' assosioituu 'kansalaisyhteiskuntaan' ja yksityisten toimijoiden arvostamiseen. Hyvinvointiyhteiskunnan voi nähdä tällöin luovuttavan vastuuta hyvinvoinnista muille yhteiskunnallisille toimijoille (Heiskanen ym. 2002, 340). Toisaalta 'hyvinvointiyhteiskunta' soveltuu myös hyvinvointivaltion legitiimiyden puolustamiseen, sillä 'yhteiskunnan' voi nähdä kiinnittyvän pitkään pohjoismaiseen traditioon, jossa yhteiskunta tarkoittaa yleistä ja julkista vastakohtana erityiselle ja yksityiselle. Kolmanneksi

'hyvinvointi' voidaan esittää yhtenä määreenä siitä, millainen yhteiskunta Suomi "haluaa" olla. (Kettunen 2003, 205–206.) 'Yhteiskunta'-termin käyttäminen voi silloin tarkoittaa sitä, että valtioon halutaan liittää jotain sellaista myönteistä, mitä pidetään yhteiskunnalle ominaisena (Kettunen 2003, 171).

Hyvinvointiyhteiskunnan käsitteeseen liittyy ohjelmateksteissä *luovuuden* käsite. Kehittämishjelmassa Suomesta halutaan luoda kuva *luovana hyvinvointiyhteiskuntana*, joka perustuu huippuosaamiseen ja innovaatioihin.

Kulttuuri ja taide ovat luovan talouden ytimessä ja immateriaalinen tuotanto perustuu niiden hyödyntämiselle. Luovien toimialojen kehitys ja kansainvälistyminen vahvistavat kansallista innovaatioympäristöä, taloutta ja kansalaisten arkiviihtyyttä. Tämä puolestaan vahvistaa vastavuoroisesti kulttuuria ja taidetta sekä niiden rahoitus pohjaa. (Kehittämishjelma 2007, 15.)

Yhteiskunnan näkökulmasta taiteilijoiden tuottama luovuus kytetään suunnitteluteksteissä osaksi kansantaloudellista kiertoa, jossa taiteilijoiden toiminnalle annetaan taloudellinen merkitys, jonka nähdään vastavuoroisesti palautuvan taidetta ja kulttuuria hyödyntäväksi.

Kansallisessa innovaatiostrategiassa (2008, 30) Suomi määrittellään yksilöitä innovatiivisuuden ja yrittäjyyteen kannustavaksi elin- ja toimintaympäristöksi, joka tarjoaa innovatiivisille yksilöille ja yrittäjille hyvät onnistumisen edellytykset. Selvitysmiehen raportissa innovaatio määrittellään uusien merkitysten saattamiseksi yhteisön sosiaalisiksi käytännöiksi (Koivunen 2004, 28).

Tämä voi tapahtua luovien merkitysten tuotteistamisen eli luovien tuotteiden tuotannon kautta (Koivunen 2004, 28).

Innovatiivisuus nähdään jossain määrin luovuuden ja tuottavuuden synonyymiksi. Arpon (2004, 148) mukaan nykyisin luovuudesta puhuttaessa tarkoitetaan elinkeinoelämää, jossa luovuutta tarvitaan innovaatioiden synnyttämisessä ja liiketoiminnan "luovassa" kehittämisessä. Kulttuuriviennin suunnitteluteksteissä luovuutta lähestytäänkin tuotannollisena prosessina vastakohtana perinteisen kulttuuripolitiikan näkökulmalle, jossa luovuus ymmärretään yleisenä henkisenä rikastuttajana (ks. Arpo 2004, 147).

Ohjelmateksteissä luodaan kuva hyvinvointiyhteiskunnasta, jossa kaikilla yhteiskunnan jäsenillä on samansuuntaiset intressit. Lähtökohtana ei ole niinkään poliittinen kansalaisyhteiskunta vaan *yhtenäinen kilpailuvaltio*, jossa jokaisen on yhteisen hyvän nimissä kohdistettava arvioiva katse omaan osaamiseensa ja sen parantamiseen. Kantolan (2006, 170) mukaan *osaaminen, innovaatiot ja teknologia* ovat kilpailuvaltion ominta sisältöä. Ne näyttyvät keinoina, joilla kilpailukykyä tavoitellaan. Ne myös tuottavat kuvaa yhtenäisestä valtiosta, jossa tärkeintä on valmentaa omaa joukkuetta. (Kantola 2006a, 170–171.) Yksilöiden innovatiivisuutta ja huippuosaamista tarvitaan taloudelliseen menestymiseen. Kun luovien toimialojen kehitys ja kansainvälistyminen nähdään myös *kansalaisten arkiviittyyttä* hyödyttäväksi, voidaan se tulkita kilpailutalouden näkökulmasta asiakkaiden ja käyttäjien tyytyväisyytenä tuotettuun *tuotteeseen*. Kulttuuripoliittisesti kyse on kansalaisten osallistumisesta kulttuuriin ennen kaikkea kuluttajan roolissa.

Kulttuuriviennin edistäminen legitimoidaan ohjelmateksteissä yhteiskunnan näkökulmasta Suomen heikentyneen kilpailukyvyn kehittämisenä.

Suomen luovan talouden kilpailukyvyn kehittäminen on kriittinen tekijä sekä Euroopan yhdentymiskehityksen että yleisen globalisaatiokehityksen taustaa vasten. Kansainvälinen kehitys voi muodostua uhkaksi, mutta luovan talouden osaaminen avaa myös mahdollisuuden päästä laajoille markkinoille. (Koivunen 2004, 19.)

Kilpailukyvyn käsite on siirtynyt yritysmaailmasta hallitusohjelmiin. Kun yritysten kilpailukyvyn sijaan alettiin puhua Suomen teollisuuden kilpailuvyvästä, myös vaatimukset kilpailukyvyn parantamisesta kohdistuivat Suomeen, kansalliseen politiikkaan. Kilpailuvyvästä tuli poliittinen käsite. (Kantola 2006a, 165–166.) Aineistosta nousee esiin kompositiokonstruktio, jossa luovan talouden kasvu nähdään Suomen kilpailuvyvälle keskeisenä tekijänä

Kilpailukyvyn kehittämistä pyritään perustelemaan luomalla topiikkakonstruktio, jossa Suomen tilannetta verrataan muiden maiden tilanteisiin.

Luovan talouden toimialan kehittäminen on monissa maissa valittu kansainvälisen kilpailukyvyn avainstrategiaksi (Koivunen 2004, 19).

Raportissa esitetään, että muut maat ovat jo tehneet asialle jotain, eikä Suomi voi jäädä näistä jälkeen. Selvitysmiehen raportissa toimivaa mallia kulttuuriviennille haetaan vertailemalla muiden maiden kulttuuriviennin strategioita. Vertailukohteeksi on otettu mm. Pohjoismaat, Iso-Britannia, Ranska, Saksa, Yhdysvallat, Australia ja Japani, minkä voi nähdä kuvaavan sitä suuntaa, josta Suomi omaksuu vaikutteita kansalliseen kulttuuripolitiikkaansa.

Kilpailukyyn tehostaminen on edelleen tärkeää: erityisesti kehitysmaat Aasiassa kurovat osaamiseen perustavaa etumatkaa kiinni (Koivunen 2004, 32).

Kilpailukyky on yksi aineistossa jatkuvasti toistuva *uinuva metafora*. Uinuvaa metaforaa ei puheessa yleensä tunnisteta metaforaksi, kaksi erillisistä asiaa toisiinsa rinnastavaksi vertauskuvaksi (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 405). Tämän takia niiden sisältö ei yleensä joudu arvioinnin kohteeksi (Summa 1989b, 166). Kansallisesta kilpailukyvyistä puhuttaessa Suomen valtio kilpailee muiden valtioiden kanssa jonkinlaisessa matkaan perustuvassa kilpailussa. Tilanteen uhkaa – ja siten argumentille tehoa – tuottavaksi tekijäksi nousee se, että Suomi on menettämässä etumatkaa takana tuleville kilpailijoille, Aasian maille. Uhka Suomen asemalle kilpailukykyisyyden huipulla nouseekin aineistossa idästä. Kilpailun varsinaista maalia ei tekstissä täsmennetä. Tämän voi tulkita liittyvän siihen, että kansallinen taloudenhoito voidaan nähdä pyrkimyksenä tilaan, jota ei koskaan saavuteta. Sen takia se näyttää aina vaativan poikkeuksellisia toimenpiteitä ja moraalista itsekuria. Tähän politiikkaan liittyy myös politiikan vastaisuus, mikä tarkoittaa, että tilanne pyritään depoliitisoimaan ja sitä hallitaan vetoamalla asiantuntijuuteen (Kantola 2006b, 316). Kansallinen kilpailukyky ei ole siten kadonnut poliittisen hallinnan puheesta markkinoiden aikakaudella. Se määritellään taloudellisen liberalismien mukaisesti entistä yksilöllisemmin ja markkinoiden kautta. (Kantola 2006b, 273.)

Topiikkakonstruktioksi muodostuu myös luovien toimialojen kansantaloudellisen merkityksen perustelut.

Luovilla toimialoilla ja niiden kasvulla ja kansainvälistymisellä on olennainen merkitys suomalaisen elinkeinorakenteen uudistamisessa ja työllisyyskehityksessä. Kulttuuriviennin kehittäminen vahvistaa ja luo edellytyksiä Suomen menestymiselle kansainvälisessä kilpailussa. (Kehittämishjelma 2007.)

Luovien toimialojen kasvu ja kansainvälistyminen kytetään suomalaisen elinkeinorakenteen uudistumiseen ja työllisyyskehitykseen. Luovat alat katsotaan suunnittelutekstissä siten tuottavaksi alaksi, joka luo edellytyksiä Suomen menestymiselle globaalissa kilpailussa. Ajatuksessa korostuu siirtymä *kilpailuvaltion kulttuuripolitiikkaan*, jossa luovat toimialat nähdään kansantaloudellisesti tuottavina alueina. Toisin sanoen, kehittämissohjelmassa tavoitellaan sitä, että kulttuurin asema kansallisen hyvinvoinnin ja menestyksen perustana vahvistuisi (Kehittämissohjelma 2007, 15).

Kilpailukykyyn vetoamisen voi tulkita siten, että kulttuuripolitiikan sektori hakee itselleen painoarvoa ja uskottavuutta. Kilpailukyky on perusteena niin vahva, että nekin politiikka-osa-alueet, jotka eivät perinteisesti ole määritelleet toimintaansa kilpailukyvyyn avulla, pyrkivät käyttämään sitä perusteluna (Kantola 2006a, 168).

Luovien toimialojen globaali kasvu on tosiasia, ja Suomen edellytykset päästä osalliseksi tästä kasvusta ovat hyvät. Kasvupotentiaalin hyödyntäminen edellyttää kuitenkin määrätietoisia toimia ja toimialojen nostamista strategiseksi kehittämiskohteeksi. Vastattaessa globaalin talouden haasteisiin ja mahdollisuuksiin politiikkanäkökulman tulee olla tulevaisuudessa ei menneisydessä. (Kehittämissohjelma 2007, 9.)

Jotta Suomi pääsee osaksi luovien toimialojen kasvua, tarvitaan tiettyjä toimia ja toimialan nostamista kehittämiskohteeksi. Tekstissä peräänkuulutetaan katseen suuntaamista tulevaisuuteen, mikä viittaa siihen, ettei yleisön tulisi takertua menneisiin. Kasvupotentiaalin ja siten kilpailukykyyn kehittäminen nähdään myös perusteena sille, että toimialat tulisi nostaa strategisiksi kehittämiskohteiksi. Kilpailukyky esiintyykin yleensä perusteena ja tavoitteena, johon muulla politiikalla pyritään ja joka velvoittaa tiettyihin toimenpiteisiin (Kantola 2006a, 167).

Kansallisen kilpailukykyyn kehittämiseen pyrkivä päämäärä kulttuuriviennin ohjelmateksteissä on se, että Suomi tunnistettaisiin erityisesti kulttuuristaan.

Valtioiden menestys on yhä enemmän sidoksissa niiden kykyyn hallita brändiään. Omaleimainen ja korkeatasoinen kulttuuri täydentää Suomen kansainvälistä kuvaa – Suomen maa-brändiä – huippuosaamiseen ja vahvaan innovaatiojärjestelmään perustuvana hyvinvointiyhteiskuntana. (Kehittämissohjelma 2007, 15.)

Kulttuurivientiä edistetään ulkoasianministeriössä osana julkisuusdiplomatiaa. Ulkoasiainministeriössä nähdään, että Suomen kaltaiset pitkälle teollistuneet maat hakevat itselleen kilpailuetua ”tavaramerkkinsä” eli *maabrändinsä*²⁵ avulla (Ulkoasiainministeriö 2011). Maabrändäyksen yleistymistä voidaan tarkastella kaupallisena toimintana, joka sai alkunsa kylmän sodan jälkeisestä tilanteesta. Se tarjosi kansallisvaltioille keinon määrittellä ja paikantaa itsensä uudestaan globalisaation suurnarratiivin sisällä. (Jansen 2008, 121.) Yritykset huomasivat, että positiiviset kansalliset identiteetit houkuttelivat sijoituksia ja turisteja sekä nostivat vientiä. Valtioiden hallitukset alkoivat puolestaan mainostaa yritysten kansallisia brändejä tavoitteenaan kasvattaa vientiä. Tämä intressien konvergenssi sai aikaan julkis-yritysyhteistyötä, mikä teki maabrändäyksen mahdolliseksi ja hallituksia ja yritysjohtajia kiinnostavaksi. (Jansen 2008, 125.)

Ohjelmateksteissä Suomen edustustoverkko, kulttuuri- ja tiedeinstituutit, Finpro ja MEK sekä toimialajärjestöt on kytketty yhteistyöhön kulttuuriviennin kehittämiseksi.

Toimialojen ja julkishallinnon ulkomaisten verkostojen tulee toimia toisiaan vahvistaen, täydentäen ja samoihin päämääriin pyrkien. Tähän kuuluu toimialajärjestöjen vientiosaamisen lisääminen, Suomen ulkomailla olevien edustustojen, Finpron toimipisteiden ja kulttuuri-instituuttien kulttuuriviennin osaamisen lisääminen ja yhteistyön kehittäminen sekä toimialojen vientiyhteistyön tehostaminen. (Kehittämisohjelma 2007, 17.)

Sen, että edustustot, instituutit ja työ- ja elinkeinoministeriön alaiset virastot kytkettiin yhteistyöhön samojen päämäärien tavoitteluksi, voi nähdä valtion voimakkaana puuttumisena kulttuuriviennin ohjaukseen ja tuloksellisuuteen.

Brändäys ei vain ”selitä” kansallisvaltioita maailmalle, vaan se myös uudelleen tulkitsee kansallista identiteettiä markkinakielellä ja tuottaa uusia narratiiveja kansalliseen käyttöön. Maabrändäys voidaankin nähdä käytännöksi, joka valitsee, yksinkertaistaa ja hyödyntää kuitenkin vain niitä kansallisen identiteetin aspekteja, jotka parantavat valtion markkinakelpoisuutta. Siten maabrändäys on aina lähtökohtaisesti kaupallisista intresseistä kumpuaava. (Jansen 2008, 122–125.)

²⁵ Ulkoministeri Alexander Stubb asetti vuonna 2008 Suomen maabrändin kehittämiseksi valtuuskunnan. Maabrändivaltuuskunnan loppuraportti *Tehtävä Suomelle. Miten Suomi osoittaa vahvuutensa ratkaisemalla maailman viheliäisimpiä ongelmia* julkaistiin vuonna 2010.

Globalisaatiokehityksessä keskeisiä, myös kulttuuria ja luovaa taloutta koskevia tekijöitä ovat pääoman liikkuminen, investointien ja pääomien houkuttelu, tavaroiden ja palveluiden liikkuminen, työn liikkuminen sekä ihmisten liikkuminen (Koivunen 2004, 31).

Maabrändäyksessä kansainvälinen kulttuuriyhteistyö sidotaan imagon luomiseen ja kulttuurisia arvoja ja kulttuurituotteita hyödynnetään maan positiivisina ja houkuttelevina ominaispiirteinä (Study on Cultural Cooperation in Europe 2003, 27). Maabrändivaltuuskunnan loppuraportissa kulttuuri nimetään yhdeksi merkittävimmistä maabrändäyksen osa-alueista (Tehtävä Suomelle 2010, 275).

Tavoitteena maabrändäyksessä on hyödyntää maan kulttuurin erityispiirteet. Kulttuurimatkailussa pyrkimyksenä on lisätä suomalaisen kulttuurin tunnettavuutta ulkomailla ja vahvistaa kulttuurista Suomi-brändiä eli kuvaa Suomesta kiinnostavana kulttuurimatkailun kohdemaana (Kulttuurin matkailullinen tuotteistaminen 2008, 8). Kulttuurimatkailussa kulttuurin laaja määritelmä elämäntavallisena ilmiönä korostuu.

Kulttuurimatkailun voimavaroja ovat kaikki ihmisen aikaansaama ja muokkaama; historia, kulttuurimaisemat, rakennettu ympäristö, arkeologiset kohteet, museot, esittävä taide, visuaalinen taide, tapahtumat, käsityö, kieli, maut, perinteet, tavat, arvot, aatteet, elämäntyyli, uskonto, luonteenpiirteet sekä saavutukset tieteessä, taiteessa, teknologiassa ja elinkeinoissa (Kehittämishjelma 2007, Liite 1, 28).

Kulttuuriviennin näkökulmasta kulttuurimatkailussa korostetaan erityisesti ulkomailta Suomeen suuntautuvan matkailun lisäämistarvetta (Kulttuurin matkailullinen tuotteistaminen 2008, 24). Kulttuurimatkailussa toteutuu siten kulttuuriviennin määritelmään liittyvä ajatus vastavuoroisuudesta, joka ymmärretään Suomeen kohdistuvana kulttuurituontina.

Aiemmin puhtaasti vientiajatuksen perustuva malli on muuttunut eri kulttuurien väliseksi kulttuurikumppanuudeksi, jossa vastavuoroisesti myös tuodaan Suomeen muiden kulttuurien tuotteita ja tuotantoja. Tällöin esimerkiksi ulkomaalaisten kulttuurimatkailu Suomessa ja maassamme järjestettävät kulttuuritapahtumat kuuluvat kulttuuriviennin käsitteen piiriin. (Koivunen 2004, 29.)

Kulttuurimatkailua voi ajatella edulliseksi maabrändin markkinointikeinoksi, kun promootio tapahtuu ulkomaiden sijaan kotimaassa. Paitsi kulttuurituotteet myös kulttuurista kiinnostuneet yleisöt liikkuvat maasta toiseen ja siksi useat hallitukset yrittävät houkuttella

yleisöjä pikemminkin turistikierroksilla kotimaassa kuin monitahoisilla ja kalliilla toimilla ulkomailla (Study on Cultural Cooperation in Europe 2003, 287).

Kulttuuriviennin ohjelmatekstien maabrändäystä koskevissa osioissa luodaan yleisökonstruktio, jonka voi tulkita kohdistuvan universaalille yleisölle, ”kaikille suomalaisille”. Tämä vahvistuu etenkin silloin kun, aineistossa viitataan elämäntavallisessa merkityksessä ”suomalaiseen kulttuuriin”, jonka yleisön toivotaan jakavan. Aineistossa näyttäytyy jälleen *ekonomistinen kieli*, jossa *luonto* nähdään ihmisen *resurssiksi*. (Palonen 1997, 46.)

Vahvuuksiamme ovat myös puhdas luontomme ja luonnonmateriaalien käyttö, perinteinen suomalainen yksinkertaisuus ja funktionaalisuus sekä eettisesti ja ekologisesti kestävä tuotanto (Koivunen 2004, 16).

Maabrändissä hyödynnetään *suomalaisuutta* rajattuna identiteettinä, joka perustuu kulttuurin kokonaisvaltaisen kansallisuuden ajatukselle. Maabrändäyksen osana kulttuurivienti voidaan nähdä pyrkimykseksi säilyttää *kansallinen luovuus kansallisen tuotannon* ytimenä ylikansallisten sisältöjen vyörytyksestä huolimatta (vrt. Heiskanen 2002, 186). Kulttuuriviennin edistäminen nähdään siten ennen kaikkea kansallisena projektina, joka kaikkien yleisön jäsenien tulisi jakaa.

Mitä paremmin suomalaisten toimijat ovat yhtenäisen ja vahvan maabrändin takana, sitä enemmän siitä kaikki hyötyvät (Ulkoasiainministeriö 2011).

Maabrändäyksen näkökulmasta taiteilijoiden tehtäväksi tulee Suomen tunnetuksi tekeminen ulkomailla. Nykymuotoisessa kulttuuridiplomatiassa eliitin sijaan kohdeyleisönä ovat massat, joille taiteilija ja kulttuurituotteet tuovat ja luovat kuvaa Suomesta ”kulttuurilähettilään” roolissa. Kulttuuriviennin edistämisen keskiössä on *kansainvälisen markkinoinnin* ja *promootion* tehostaminen.

Teosten, taiteilijoiden, yritysten ja toimialojen kansainvälistä markkinointia ja promootiota tehostetaan laadullisesti koskien niin teoksia, taiteilijoita kuin yrityksiä ja toimialoja (Kehittämisohjelma 2007, 17).

Ulkoministeriön johdolla toteuttavan maabrändäyksen voi nähdä ilmentävänä implisiittistä kulttuuripolitiikkaa (Ahearne 2009) tai kulttuuripolitiikkaa ”displayna”, näytöksenomai-

suutena (McGuigan 2004). Harjoitetulla politiikalla on siten vaikutuksia kulttuuriin, vaikka se ei nimellisesti ole kulttuuripolitiikka sektoripolitiikkana.

Kulttuuriviennin käsitteen ”uusi” määritelmä muodostaa lähtökohdan argumentaatiolle, jossa kulttuuriset arvot ja taloudellinen menestys voidaan yhdistää ja Suomen kilpailukyky pelastaa. Lähtökohtana ei ole niinkään poliittinen kansalaisyhteiskunta vaan yhtenäinen kilpailuyhteiskunta, jossa jokaisen on kohdistettava arvioiva katse omaan osaamiseensa ja sen parantamiseen yhteisen hyvän nimissä (Kantola 2006a, 171). Topiikkakonstruktiot suuntaavat kohti tulevaisuuden asiantiloja ja muodostavat samalla toiminnan suuntaa, policya, jossa perusteluiden normatiivinen luonne esittäytyy tulevaisuutta koskevien valintojen mittana. Tässä kiteytyy yleisö- ja topiikkakonstruktion, politikoinnin ja policyn, yhteys toisiinsa. Teksteissä pyritään muodostamaan suhteellisen vakiintunut toimintalinja, policy, ”kulttuurivientipolitiikka”.

5. POLITIKOIVA TAUSTAKERTOMUS: KUINKA VIEDÄ KULTTUURIA?

Puhunnan ehdollistumisen analysoinnin takaa on mahdollista lukea esiin *politikoiva taustateksti*, kulttuuriviennin ohjelmatekstien varsinainen kannanotto. Hahmotan tässä luvussa politikoivaa *syvärakennetta* pysäytetyn kertomuksen käsitteen ja politiikan aspektien avulla.

Valtiovallan voi tulkita kulttuuriviennin ohjelmatekstien *kertojaksi*, joka tunnistaa kertomuksessa uhkaavan *jännitteen*, osoittaa toiminnalle *suunnan*, *motivaatioperustan* ja *keinot* sekä *oikeuttaa* valitun tehtävän ainoana ja oikeana vaihtoehtona. Politikoivan taustatekstin *perusjännitteeksi* voi tulkita kansallisiin ratkaisuihin perustuvan hyvinvointivaltion ja globaaliin kilpailuun vastaamaan joutuvan kilpailukyky-yhteiskunnan välisen jännitteen. Jotta toiminta tulee kertomisen arvoiseksi, on sen tavoitteiden saavuttamisen tiellä oltava esteitä ja vastuksia (Palola 2004, 573). Tulevaisuutta uhkaavaksi ongelmaksi nähdään se, että Suomen kilpailukyky ja houkuttelevuus on laskenut ja Suomi on siten vaarassa jäädä jälkeen globaalissa kilpailussa muihin maihin verrattuna. Samalla kun kertoja sitoo kohdeyleisönsä näillä uhkakuvilla, kertomuksessa luodaan käsitys siitä, ettei tilanne ole hallittavissa ilman subjektin toimintaa (Palola 2004, 574).

Poliittisessa kertomuksessa hahmoteltavaa *suuntaa* tavoitellaan aina jonkin tahon hyväksi, eli toiminnan hyödyt ja tulokset pyritään siirtämään vastaanottajille ja toimijoille itselleen. Käytetyt argumentit pyritään rakentamaan kohdeyleisön hyväksymistä arvoista käsin. (Palola 2004, 574.) Kertomuksesta on hahmotettavissa *erityisyleisöjä* kuten taiteilijat ja toimialat, mutta toisaalta puhe kohdistetaan *universaaliyleisölle*, ”meille kaikille”. Jotta yleisö todella asettuisi toimijaksi toimijan paikalle ja lähtisi viemään viestiä eteenpäin, kertojan on kuvattava tehtävä ja siihen kytkeytyvät toimintatavat intohimoja herättäviksi esimerkiksi epäkohtia ja tulevaisuuden uhkia korostamalla (Törrönen 1997, 237).

Keskeiset toimijat pyritään siten saamaan vakuuttuneiksi siitä, että kulttuuriviennin uusi malli tarjoaa positiivisia mahdollisuuksia taiteilijoille ja toimialoille. *Motivaatioperustaa* rakennetaan sisäisellä ristiriidalla. Toimijat halutaan saada vakuuttuneiksi siitä, että valtion toimet muun viennin osalta ovat olleet onnistuneita ja suomalainen vientitukijärjestelmä

toimii hyvin. Samaan aikaan kuitenkin todetaan, että kulttuuriviennin osalta malli on vanhentunut. Kun muistikonstruktion avulla vedotaan menneisyyden onnistumisiin, asettuu menneisyys samaan aikaan sellaiseksi, josta halutaan päästä irti. Valtion koordinoitujen vientitoimien onnistuneisuutta käytetään siten toiminnan motivaatioperustana, mutta samalla kulttuurivientitoimien aiempi heikkous velvoittaa muutokseen. Tämän tyyppinen puhunta voidaan käsitteellistää eräänlaiseksi toimijoiden vastuullistamisen retoriikaksi (Palola 2004, 575).

Kulttuuriviennin politikoiva taustakertomus pyrkii etsimään tavoitteensa ja *motivaationsa* kaukaa tulevaisuudesta. Visioimalla kulttuuriviennin tulevaisuus ja sijoittamalla se konkreettiseksi osaksi kehittämisohjelman tiivistelmää luodaan kuva siitä, että tulevaisuuden kehitys on hallittavissa ja vision kuvaus tulee todella toteutumaan. Tulevaisuudesta käsin toimintaa on mahdollista ohjata oikeaan suuntaan. Samalla kun katse suunnataan tulevaisuuteen, ei nykyhetken erovaisuuksilla tai ristiriidoilla ole merkitystä. Ohjelmateksteissä taiteilijoiden ja toimialojen toiminnan motivaatioperustaksi tulee siten taiteilijoiden ”taloudellisen hyvinvoinnin” kasvu. Taiteelliset päämäärät katsotaan toissijaisiksi, niitä ei hankkeessa mainita. Muutoskykyisistä taiteilijoista tulee *resurssi*, kun kulttuuripolitiikan kohteista on muokattava sen toteuttajia ja toimijoita. (vrt. Palola 2007, 28.) Tulevaisuus taltutetaan hallittavaksi osoittamalla, että kun nämä ovat lähtökohdat ja päämäärä on tämä, niin tämä on se toimintatapa, jolla tavoitetaan päästään. Siten yleisön mieliin rakennetaan siltaa tämän hetken ja tulevaisuuden välisen kuilun yli. (Törrönen 1997, 234.)

Kun uhat ja tavoitteet niiden torjumiseksi on määritelty ja toimijat motivoitu tavoitteiden saavuttamiseksi, on aika jäsentää toimijoiden *toimintavalmiuksia* ongelmien poistamiseksi. Toimintavalmiuksia voidaan tarkastella *velvoitteen* ja *osaamisen* kautta (Palola 2004, 576). Velvoite voidaan hahmottaa kertomuksesta kysymällä, kuka tai mikä antaa tehtävälle oikeutuksen. Valtiovallan argumentoinnissa oikeutuksen antaa kulttuuriviennin koordinaation aiempi puutteellisuus ja toimintaympäristön muutos, jossa vanhat ajattelu- ja toimintamallit eivät enää päde.

Osaaminen artikuloituu puolestaan toiminnan *keinoissa*, auttajissa (Palola 2004, 576). Kulttuuriviennin kehittämisohjelman toimeenpanossa keskeiseksi nousee aineistossa kulttuuriviennin yhteishallinta. Kertojan näkemyksen mukaan kulttuuriviennin ”uuden mallin”

toteuttamista edesauttaa se, että muutosprosessille mobilisoidaan mahdollisimman laaja tuki. Viennin yhteishallinta sitoo valtion, markkinat ja kulttuurin toimialat mukaan viennin edistämiseen. Valtiovallan retoriikassa muutoksen hallinnan *osaaminen* löytyy markkinoilta (konsulteilta) ja kumppanuuden kautta.

Toimialojen eroja tai valtiovaltaa edustavien ministeriöiden erilaisia intressejä ei ongelmista ja uhista puhuttaessa tuoda esiin, vaan ongelmat ovat tässä retoriikassa jaettuina, ”Suomelle” yhteisiä. Kertomuksen jännite tulee hallittavaksi korostettaessa vallitsevien uhkien ja heikkouksien yhteisyyttä. Samalla valmentajavaltiosta valmentajayhteiskunnaksi muuttanut kertoja osoittaa yhteisyyden retoriikalle ulospääsytien tästä kyvyttömyydestä. Markkinat korvaavat *kulttuurivientipolitiikassa* poliittisen kädenväännön ja ristiriitojen ratkaisut käännetään yhteisiksi, praktisiksi kumppanuushankkeiksi (vrt. Palola ym. 2010, 75).

Kertomuksessa korostuu näkemys siitä, ettei Lissabonin strategian tavoitteiden pohjalta suunniteltua kulttuuriviennin kehittämistä tule tarkastella omana alueenaan, vaan se tulee kytkeä osaksi muiden alojen vientijärjestelmää, tasavertaiseksi vientialaksi muiden vientialojen joukkoon. Taiteilijoiden *keinoksi* kertomuksessa tulee luovuuden hyödyntäminen yrityksen päämääriin. Toimialojen *keinoksi* näyttäytyy puolestaan tuotteen parantuneet markkinointi-, promootio- ja vienninedistämistaidot sekä toimialojen viennin seurannan ja tilastoinnin kehittäminen. Kulttuuriin sijoitettujen panosten ja tuotosten tulee olla suoravii- väisesti todennettavissa. Muutokseen liittyvä osaaminen löytyy siten päämäärien mukaisesti kulttuurin paremmasta hallinnasta.

Kulttuuriviennin ohjelmatekstien retoriikkaa dominoi *tarinalinja*, jossa päämääräksi aset- tuu kulttuuriviennin mallin muutos ja jossa taiteilijoille ja toimialoille rakennetaan toiminta- valmiuksia sen toimeenpanemiseksi. Tarinalinjassa talouskasvun ja talouden kilpailuky- vyn tavoite oikeuttaa kulttuuripolitiikan uudistamisen. Valtiovalta näyttäytyy tarinalinjassa ylimpänä auktoriteettina, joka antaa varsinaisille toimijoille sekä oikeutuksen ja veloitteen toimia.

Kertomus siitä, miten kulttuuria tulee viedä, näyttää muodostuvan valtiiovallan retoriikassa seuraavanlaiseksi: Elämme kokonaan uudenlaisessa yhteiskunnassa ja taloudessa, joihin vanhat määritelmät tai ratkaisut eivät enää sovellu. Jotta menestyminen olisi mahdollista,

tulee meidän omaksua uudenlainen ajattelu ja sen vaatimat ratkaisut. Menestyminen edellyttää välttämättömiä muutoksia ja ne on mahdollista tehdä vain yhdessä. Vetoamalla muutoksen tarpeeseen kertoja avaa pelitilan poliittiseen toimintaan. Lähtökohtaisena ja kiistatonna totuutena hyväksytään se, että politiikan suunnassa tarvitaan suuria muutoksia. Muutokseen vetoamalla kulttuuriviennin käsite voidaan oikeutetusti määritellä uudelleen eli politisoida. Keskeistä politikoidivassa taustakertomuksessa on toimijoiden motivoiminen kohti tulevaisuuden päämäärää. Perusteluiden tulee olla sellaisia, jotka yleisö hyväksyy. Politikoinnissa käytetyt argumentit sitovat ja vakauttavat politiikkaa toimintana.

Perinteiset vastakkainasettelut, kuten *taloudellinen/kulttuurinen*, *valtio/markkinat* tai *säilyttäminen/muuttaminen*, rikotaan ja niiden välille luodaan uudenlaisia yhteyksiä (vrt. Palola 2004, 578). Taiteilijoiden, toimialojen ja valtion yhteinen etu on haluta samoja asioita ja tehdä yhteistä politiikkaa, eikä toimialojen eroilla ole tässä merkitystä. Kertomus siitä, kuinka kulttuuria viedään, pysäytetään, jotta yleisö saadaan vakuuttuneeksi kulttuurin uudenlaisesta roolista osana taloudellisen integraation suurta kertomusta. Integraatiopolitiikan puhuntaa hallitsee selkeä yleisohjelma (Lissabonin strategia, Suomen luovan talouden vahvistaminen), johon perustelut pohjaavat ja jonka määrittelemään puhuntaan argumentit sijoitetaan. Tällainen epävarmuutta karkottava ”yleispolitiikka” pohjaa perustelunsa tilastoista, indikaattoreista, evaluoinneista, vertailuista, vertaisarvioinneista ja parhaista käytännöistä (Palola 2004, 579).

Kertomusta voidaan kuvata *välitilan retoriikaksi*, jossa tarina sisäisistä ristiriidoistaan huolimatta onnistuu näyttämään melkein pä itsestään selvältä etenemistielältä (Palola 2004, 579). Käytetyt kielikuvat ja sanavalinnat ovat tässä tärkeitä, sillä muutokset tapahtuvat usein pienillä siirroilla, joilla politiikka saadaan näyttämään ainoalta oikealta ja mahdolliselta ilman suuria vastakkainasetteluita. Ohjelmatekstien kertomuksessa asiat ikään kuin suunnitellaan, suoritetaan ja arvioidaan oikein niitä politisoimatta. (Palola 2004, 579.) Kertomuksen pysäyttäminen jättää ”vanhalle” ja ”uudelle” riittävästi tilaa, jotta kaikki saadaan motivoitua toimintaan ja muutosvastarinta pystytään minimoimaan (Palola 2004, 576).

Ohjelmatekstit luovat kulttuurivientipolitiikassa vientiteollisuuteen ja talouden hallintaan sopivan näkemyksen kulttuurista, jossa sitä tarkastellaan tuottavana voimana. Samalla luovutaan ”negatiivisesta” kulttuuriajattelusta, jossa kulttuuri nähdään hyödyn sijaan kustan-

nuksena (vrt. Palola 2007, 26). Tämä painotus kumpuaa kilpailutalouden kulttuuripolitiikasta, joka korostaa julkisen sektorin palveluiden kansantaloudellista tuottavuutta. Viennin näkökulma liittyy tähän korostamalla kotimarkkinoiden pienuutta.

Kulttuuriviennin suunnittelutekstien argumentoinnissa heijastuu kulttuuripolitiikan joutuminen enenevässä määrin puolustusasemaan julkisen sektorin kavennuspaineen alla. Ratkaisuksi nähdään pyrkimykset laajentaa kulttuurihallinnon ”suunnittelureviiriä” (vrt. Summa 1989b, 181). Kulttuuripoliittisesti kulttuuriviennin ”uusi” malli näyttäisi tarkoittavan kulttuurisen hylkäämistä omana alueenaan, itseisarvona, ja siirtymistä puolustautumisesta liittoutumiseen talouspolitiikan kanssa hylkäämällä vanhentuneiksi leimatut ajattelu- ja toimintatavat. Samalla suunnittelutalouden argumentointi kääntyy pääläelle. Puhunnassa korostuu, mitä kulttuuri voi tehdä taloudelle eikä päinvastoin. Tätä voi pitää kulttuuriviennin ohjelmatekstien varsinaisena kannanottona.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Siinä missä kulttuuriviennin ohjelmatekstien voi nähdä tuottavan kuvaa kulttuuriviennistä, edustavat analyysin johtopäätökset tutkijan omaa retorista ”siirtoa” kulttuuriviennin puhunnassa. Olen kuitenkin tutkielmassa pyrkinyt johdonmukaisesti välttämään kaikenlaisia kulttuuriviennin merkitysten ja tavoitteiden kulttuuripoliittiseen tarkasteluun liittyviä arvostelmia. Retoriikka toimii tutkielmassa luennan instrumenttina, jonka avulla etsin teksteistä poliittisuutta yleensä. Pyrkimyksenäni on ollut tuoda esiin ne lähtökohdat, joista kulttuuriviennin määritelmä ohjelmateksteissä nousee sekä osoittaa ne merkitykset ja tavoitteet, joita ohjelmateksteihin sisältyy.

Poliittisten ohjelmien tarkastelu suunnitteluretoriikkana korostaa politiikan policy-näkökulmaa eli poliittisten ohjelmien tuottamista keskushallinnon työhön kuuluvana rutiinina. Tutkimusaineistona olevien suunnitelmatekstien argumentatiivisen strategian erittelyn tavoitteena oli perustella väitettä, että huolimatta suunnittelun loogis-deduktiivisesta julkisivusta keskushallinnon suunnittelukäytännöt ovat luonteeltaan retorista argumentointia, jossa erilaisilla retorisilla tekniikoilla ja kielen käyttämisen menetelmillä on merkittävä ja itsenäisesti vaikuttava rooli. Kulttuuriviennin ohjelmatekstien suunnitteluretoriikan analysointi Perelmanin argumentaatioteorian avulla mahdollisti näille teksteille ominaisten retoristen konventioiden kuvauksen.

Konventioiden kuvaaminen ei kuitenkaan yksinään riittänyt vastaamaan asetettuun tutkimusongelmaan. Voidakseni lukea ohjelmateksteistä esiin poliittisuutta, yhdistin analyysiin ehdollistamisen retoriikan näkökulman. Tässä lähestymistavassa retoriikka ymmärretään yhtäältä ehdollistamisen taitona, jonka tulkitsin tutkimuksessani pyrkimyksenä rajata poliittista pelitilaa ja toisaalta puhunta-analyysina, puhunnan ehdollistamisen kriittisenä erittelynä, jota on mahdollista avata metakriittisellä lukutavalla. Kommunikatiivisten konstruktioiden ulottuvuuksien ja vaiheiden erottelu mahdollisti argumentaatiotilanteessa vallitsevien intressien ja valtasuhteisen esiin lukemisen. Tulkitsin politiikan ja vallan toisiinsa erottamattomasti yhteydessä oleviksi käsitteiksi.

Kulttuuriviennin ohjelmateksteissä kulttuuriviennin käsite politisoidaan ja sillä politikoidaan pyrkimyksenä institutionalisoida ohjelmateksteissä luotu konstruktio osaksi kansallis-

ta kulttuuripolitiikkaa. Kulttuurivienti sai aiemmin merkityksensä erityisesti ulkoministeriön toimialaan kuuluvana, kun taas opetus- ja kulttuuriministeriön vastuulla on erityisesti ollut kulttuurisopimuksin toteuttava kulttuurivaihto. Historiallisesti tarkasteltuna suomalainen kulttuurivienti keskittyi pääosin Suomen maakuvan rakentamiseen eikä sillä nähty kansantaloudellista roolia. 1980-luvulla kiinnostus Suomi-kuvaa kohtaan kasvoi erityisesti suomalaisten yritysten kansainvälistymisen ja Euroopan integraatiopyrkimysten näkökulmasta. Samoihin aikoihin näkemys kulttuurista teollisen tuotannon alueena sekä taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen vaikuttavana voimana alkoi saada jalansijaa suomalaisessa kulttuuripolitiikassa.

Kulttuuriviennin ohjelmatekstien määritelmästä nousee esiin kumppanuuden korostus, minkä voi nähdä viittaavan yhteistyöhön erityisesti muiden Euroopan unionin jäsenmaiden kanssa. Kumppanuusajattelu viittaa unionin harjoittamaan monitasoiseen hallintaan, joka on yksi unionin rakennepolitiikan pääperiaatteita. Kumppanuus on tuottanut yhteishallintoa, jossa valtio ohjaa yhteiskuntaa yhdessä markkinoiden ja kansalaisyhteiskunnan kanssa. Taiteen tiedotuskeskukset, vastaavat toimialajärjestöt sekä muut vientiä edistävät organisaatiot ja säätiöt nähdään ohjelmateksteissä strategisina kumppaneina, joiden vastuuta korostetaan ohjelman toimeenpanossa.

Kulttuurivienti saa ohjelmateksteissä vahvasti kulttuuripoliittisen merkityksen verrattuna aiempaan ymmärrykseen, jossa kulttuurivienti nähtiin pääosin kulttuuridiplomatiana osana ulkopolitiikkaa. Kulttuuriviennin ”uudelleenpaikannuksesta” kertoo sekin, että kulttuurivientiyksikkö sijoitettiin osaksi opetus- ja kulttuuriministeriötä. Kulttuuriviennin määritelmässä korostuu myös vastavuoroisuuden painotus. Ei-kaupallisen kulttuuriyhteistyön sisällyttäminen kulttuurivientiin voidaan tulkita opetus- ja kulttuuriministeriön perinteisen roolin korostumisena kulttuuriyhteistyössä. Toisaalta kulttuuriperinnön merkityksen korostamisen voi tulkita kumpuavan myös EU:n rakennerahastopolitiikasta.

Nähdäkseni kulttuuriviennin uudelleen määrittely tuli ajankohtaiseksi eli sille avautui pelitila tilanteessa, jossa kansallinen kulttuuripolitiikka oli siirtynyt kilpailutalouteen. Kulttuuriteollisuuden ja sisältötuotannon ajatukset oli jo omaksuttu ja luovuuden korostus kansantaloudellisesta näkökulmasta oli noussut poliittiselle agendalle. Kulttuuriviennin ”uudelleenpaikannus” asettuu siten osaksi julkisen sektorin reformia. Siten voidaan puhua kult-

tuurin legitimaatioperustan muutoksesta, jossa kulttuurin tuotannolliset mallit ovat aiempaa keskeisimpiä.

Kulttuuri määritellään kulttuuriviennin teksteissä sekä suppean että laajan määritelmän kautta. Kulttuurin ”vientikelpoisuutta” itsessään ei ohjelmateksteissä kuitenkaan kyseenalaisteta. Voidaankin kysyä, missä määrin kulttuuria sen elämäntavallisessa merkityksessä voidaan ”viedä”. Ilmeistä kuitenkin on, että kulttuuriviennin ohjelmateksteissä taidetta ja kulttuuria tarkastellaan talouden terminologian kautta, jolloin ne näyttäytyvät yhteiskuntapoliittisessa strategiatyössä ennen kaikkea pääomana taloudelliselle tuottavuudelle.

Kulttuuriviennin saamia *merkityksiä* tarkasteltaessa esiin nousee voimakkaasti sen kansantaloudellisen merkityksen painotus. Taiteilijoiden tuottaman luovuuden kansantaloudellisen merkityksen nähdään muodostuvan erityisesti tekijänoikeuksista. Kulttuuriviennin retoriikassa taiteen ja kulttuurin artefaktit nähdään tuotteina. Kansainvälisyys näyttäytyy lopulta yksisuuntaisena vientinä pienen maasta kohti maailman markkinoita. Samalla teoksia arvotetaan pääosin suhteessa kansainväliseen näkyvyyteen ja myynnistä saatuihin voittoihin. Kulttuuriviennin *arvoketju* pyrkii välittämään kuvan kulttuurin *tuotannosta* suunnitelmallisena valmistamisena, jossa tavoitteeksi voi nähdä arvoketjun toimivuuden eli *tehokkuuden* maksimoinnin. Aineistossa korostuu helposti tuotteistettavien kulttuurin muotojen painotus, jossa monistettavuus nähdään tärkeänä. Kulttuuriviennissä kansallisesta luovuudesta syntyviä tuotteita vaihdetaan kansainvälisillä markkinoilla pyrkimyksenä tuottaa tuloja Suomeen.

Kulttuuriviennin *tavoitteita* tarkasteltaessa esiin nousee pyrkimys muotoilla suunnitelmatalouden ajan hyvinvointivaltiollisen kulttuuripolitiikan peruseriaatteet uudelleen. Ohjelmateksteissä tuodaan esiin se, että muutos on sekä taloudellinen että hallinnollinen. Ohjelmatekstien sisältämällä käsitteistöillä ja ajattelutavoilla pyritään tekemään eroa vanhaan. Kulttuuriviennin kehittämisen päätavoitteeksi nimetään kulttuuriviennin saattaminen tasarvoiseksi muiden vientialojen rinnalle, jotta kulttuurin alan työllisyys kohenisi. Tämän voi tulkita todellisuuden uudelleenahmottumiseen pyrkiväksi argumenttina, jossa tavoitteena on supistaa kulttuurin julkista tukea ja löytää kulttuurille vaihtoehtoisia rahoitusmahdollisuuksia. Kulttuuriviennin ohjelmateksteissä on kyse siten myös kulttuuripolitiikan perinteisten toimijoiden – kuten opetus- ja kulttuuriministeriön, taiteilijoiden, taiteen ja kulttuu-

rin alojen sekä tiedotuskeskuksien ja kulttuuri- ja tiedeinstituuttien – roolin uudelleen määrittelystä kulttuuripolitiikassa.

Metakriittisen lähestymistavan avulla suunnitteluteksteistä on mahdollista lukea esiin kulttuuriviennin ohjelmatekstien suunnitteluretoriikkaan sisältyvä politikoiva syvärakenne. Tavoitteena oli tuoda esiin se, kuinka retoriikalla voidaan vaikuttaa inhimillisen toiminnan ehtoihin ja mahdollisuuksiin, tässä tapauksessa opetus- ja kulttuuriministeriön harjoittaman, taiteen ja kulttuurin kenttää ja sen toimijoita koskevaan kulttuuripolitiikkaan. Tarkastelin syvärakennetta pysäytettynä kertomuksena, jossa keskeistä on toimijoiden aktivointi toimintaan.

Valtion roolin voidaan tulkita lähenevän sijoittajan roolia, jossa valtio kulttuurin tukemisen sijaan pikemminkin investoi kansantaloudellisesti tuottavaan kulttuurin tuotantoon. Kulttuuriviennissä opetus- ja kulttuuriministeriö *sijoittaa* kulttuurin ”kärkiin”, joiden oletetaan tuovan rahaa Suomeen muun muassa tekijänoikeustulojen kautta ja siten, että Suomi saa näkyvyyttä ulkomailla. Voidaan kuitenkin kysyä, mitä tapahtuu niille taiteilijoille ja toimialoille, jotka eivät onnistu markkinoimaan tuotteitaan tai tulemaan kärkiyrityksiksi. Investointien voi tulkita sisältävän ajatuksen kohteen tuottavuuden odotuksesta, millä voi nähdä olevan vaikutusta ”arm’s length” -periaatteen toimivuuteen. ’Sijoitus’ nähdään siten joko onnistuneeksi tai epäonnistuneeksi, kun taas kulttuurin ’rahoituksessa’ painottuu kulttuurin itseisarvon idea. Taiteilijoiden ja kulttuurin toimialojen voidaan nähdä olevan entistä riippuvaisempia julkisesta ohjauksesta, kun julkisille *sijoituksille* odotetaan tuloksia.

Tutkimukseni valossa valtio näyttäytyy kertojana, jonka tehtävänä on aktivoida ja suostutella muut toimijat muutostyöhön. Taustalla vaikuttaa EU:n rakennepolitiikka, jossa korostuu innovaatioiden ja yrittäjyyden edistäminen. Rakennerahastojen ja työ- ja elinkeinoministeriön alaisten virastojen rooli kulttuuriviennin kehittämisohjelman rahoituksessa muodostuu keskeiseksi.

Taiteilijat asetetaan kulttuuriviennin ohjelmateksteissä monialaisen *yrittäjän* rooliin, jossa keskeistä on taiteilijan *luovuuden tuotteistaminen*. Luovuus näyttäytyy luovassa hyvinvointiyhteiskunnassa prosessina, jonka sisältämä tuottavuuden ajatus läpäisee koko yhteiskunnan. Tuottavuuden ja tehokkuuden eetos naamioituvat luovuuden taakse. Luovuudesta hae-

taan ratkaisua moniin yhteiskuntaa koskettaviin ongelmiin. Kulttuurin kentässä toimivien taiteilijoiden vastuu omasta toiminnastaan korostuu. Kun taiteilijat nähdään yrittäjinä, toimintayksiköksi muodostuu *yritys*, jonka päämääräksi kiteytyy tuotteistaa luovuudesta tuotteita kansainvälisille markkinoille *vientikypsyyden* nimissä. Toimialojen strategioiden suhde kehittämisohjelman päätekstiin ilmentää tekijänoikeusteollisuuden toimialojen dominoivaa roolia.

Kulttuuriviennin kansainvälinen yleisö näyttäytyy *asiakkaina* ja *käyttäjinä*, joiden tehtävänä kulttuurivientipolitiikassa on ostaa taiteilijoiden työtä ja tuotteita ja siten tuottaa vientituloja Suomeen. Asiakkaiden ja käyttäjien ottaminen toiminnan lähtökohdaksi viittaa yleisön roolin muutokseen kulttuurituotannossa. Kun taiteilijat nähdään entistä voimakkaammin yrittäjinä ja toiminta yrityksinä, on yrityksen tuotto eli kulttuurin rahoitus entistä enemmän riippuvainen asiakkaista. Kilpailussa menestyäkseen yrittäjän on tarjottava tuotetta, joka kiinnostaa yleisöä eli asiakasta/kuluttajaa. Toisin sanoen kun kulttuuri suuntautuu markkinoille, taiteilijat ja yritykset ovat entistä riippuvaisempia asiakkaistaan.

Kulttuuripoliittisesti kulttuuriviennin ohjelmateksteissä on kyse uusien kulttuuripolitiikan käytäntöjen ja perusteluiden tuottamisesta yhteistyössä yritysmaailman ja yritystoiminnan tukiohjelmoijien sekä julkisen tukijärjestelmän kanssa. Aineiston analyysistä hahmotuu kulttuuripolitiikan kohtaama muutospainetta, joka ilmenee kulttuurin julkisen tuen perustelujen ja valtiollisen ohjauksen uudelleen hahmottumisena. Kulttuuriviennin saamien merkitysten ja tavoitteiden analysointi kiinnittyy osaltaan taiteen ja kulttuurin julkisen tuen perustelujen analysoimiseen kumppanuusvaltiossa.

Kulttuuriviennin ohjelmateksteistä on tunnistettavissa piirteitä kulttuuripolitiikan talouden vaiheista. Maabrändin yhteydessä teksteistä nousee esiin kansallisen identiteetin tuottamisen ja toimiminen ”yhteisten” päämäärien hyväksi, mikä korostui moraalitalouden aikakaudella. Maabrändäyksessä kulttuuri nähdään ennen kaikkea kansallisena tekijänä, jota voidaan hyödyntää julkisuusdiplomatian osana kilpailussa muita maita vastaan. Kyse onkin ennen kaikkea *kansallisesta projektista*, jossa toimijat sidotaan kumppanuusyhteiskunnan nimissä yhteisen päämäärän. Kilpailukyvyyn turvaaminen asemoidaan teksteissä kansalliseksi projektiksi, joka yhdistää eri yleisöt yhteisen tavoitteen taakse. Tärkeimmäksi tavoit-

teeksi muodostuikin sekä sisäisen että ulkoisen uhan voittaminen. Samalla eturistiriidat katsotaan ylitetyiksi.

Toisaalta ohjelmateksteissä korostuu tietty suunnitelmallisuuden ja rationaalisuuden tavoittelu, mikä luonnehtii erityisesti suunnittelutalouden vaihetta. Myös valtion voimakas koordinoiva rooli kulttuuriviennissä ja hyvinvoinnin tuottamisen tavoite viittaavat suunnittelutalouden vaiheeseen. Ohjelmatekstien analyysistä käy kuitenkin ilmi se, että ”kulttuurivientiretoriikka” edustaa keskeisesti kulttuuripolitiikan kolmatta linjaa, kilpailutalouden vaihetta. Kulttuuriviennin ohjelmatekstien taustalla voidaan nähdä kulttuurirelativistinen kulttuurikäsite, joka tukee kulttuuri- ja tekijänoikeusteollisuuden tavoitteita. Toisaalta aineistossa näkyy myös *korkealaatuisen* luovan tuotannon painotus, minkä voi nähdä viittaavan normatiivisempaan kulttuurikäsitteeseen. Korkealaatuisuus välineellistyy kuitenkin kansantaloudellisten hyötyjen tavoitteluksi. Voidaankin todeta, että kulttuurivienti kiinnittyy ohjelmateksteissä vahvasti osaksi välineellistävää kulttuuripolitiikkaa, jossa välineellisuuden painotus nousee siitä, että kulttuuri nähdään keinona eikä päämääränä itsessään.

Kulttuuriviennin ohjelmatekstit ovat esimerkki siitä, että kiinnostus kulttuuria ja taidetta kohtaan on lisääntynyt viime aikoina myös muiden kuin kulttuuri- ja taidepolitiikan perinteisten toimijoiden taholta. Kulttuurin yhteiskunnallinen merkitys on korostunut, mistä kertoo myös osaltaan opetusministeriön nimenmuutos opetus- ja kulttuuriministeriöksi. Välineellinen kulttuuripolitiikka on kiinnittynyt muihin yhteiskuntapolitiikan alueisiin tavoitteenaan luoda liikkumavaraa kulttuurin julkiselle tuelle, jolloin harjoitetun politiikan tavoitteisiin ovat vaikuttaneet myös muiden sektoreiden päämäärät ja prioriteetit. Kulttuuriviennin edistäminen näyttäytyy kulttuurin saattamisena mitattavaksi ja siten kansantaloudellisesti hallittavaksi ja tehokkaaksi tuottavuuden alueeksi.

Kulttuuripoliittisesti kulttuuriviennin ”uusi” malli näyttäisi tarkoittavan kulttuurisen hylkäämistä omana alueenaan, itseisarvona. Samalla kyse on siirtymisestä puolustautumisesta liittoutumiseen talouspolitiikan kanssa. Ohjelmatekstien analyysistä käy ilmi, että suunnittelutalouden argumentointi on kääntynyt niissä pääläelleen. Kulttuuriviennin puhunnassa korostuu se, mitä kulttuuri voi tehdä taloudelle.

Tutkielman luotettavuutta ja tieteellistä pätevyyttä arvioitaessa lähtökohtana ovat samat aspektit kuin tutkimusaineistossani. Kuten aiemmin todettiin, tieteellisessä tekstissä käytetään samoja retorisia suostuttelun välineitä kuin muissakin teksteissä. Samoin kuin tutkielman aineistona olevissa asiakirjoissa, tässä tutkielmassa viitataan toisiin asiantuntijoihin ja tieteellisiin teksteihin, jotta tekstin retorinen rakenne peittyisi ja se esiintyisi neutraalina ja läpinäkyvänä. Analyysin luotettavuuden ja pätevyyden takaamiseksi olen nostanut aineistosta tekstiotteita tekemieni analyysin ja johtopäätöksien tueksi osoittaakseni, mihin päätelmäni pohjautuvat. En tyytynyt vain aineiston luokitteluun, vaan olen keskustellut aineistosta nostettujen tekstinäytteiden kanssa yhdistäen pohdinnan tiiviisti teoreettiseen keskusteluun ja siten laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Tutkielma ei ole kuitenkaan tyhjentävä kuvaus kulttuuriviennistä, vaan tutkimuskohteen ja aineiston välillä on olemassa tietty tulkinnanvaraisuus.

Esitetyn tutkimusongelman näkökulmasta valitut kulttuuriviennin asiakirjat muodostavat riittävän ja relevantin aineiston tutkimuskysymykseen vastaamiseksi, koska tekstit ovat olleet keskeisessä roolissa määrittelemässä ja muodostamassa käsitystä kulttuuriviennin merkityksistä ja tavoitteista. Aineiston metodia voi kuvata eräänlaiseksi triangulaatioksi, jossa aineistoa on tarkasteltu useammalla eri lukutavalla. Muodostamani teoreettinen kehys osoittautui toimivaksi tavaksi lukea poliittisuutta esiin aineistosta, mikä oli tutkielman keskeinen päämäärä. Kulttuuriviennin asiakirjojen retorinen analyysi täydentää nähdäkseni merkittävästi aikaisempaa tutkimusta, koska se avaa näkökulman siihen poliittiseen toimimiseen, josta asiakirjoissa on kyse.

Jatkotutkimuksessa metodia voisi kehittää soveltamalla Perelmanin argumentaatioteoriaa laajemmin tutkielmassa käytettyyn lukutapaan. Lähtökohdaksi voisi ottaa esimerkiksi Perelmanin retoriikan peruskategoriat puhuja – yleisö – argumentti pyrkimyksenä soveltaa tätä politiikalle tunnusomaisen toimintaa koskevan konfliktiaspektin esiin lukemiseen policy-dokumenteista. Perelmanin retoriikkakäsitystä on kritisoitu siitä, että siihen on sisäänrakennettu oletus, jonka mukaan konsensukseen päätyvä rationaalinen argumentointi on mahdollista kaikissa retorisissa tilanteissa (Summa 1996, 73). Siitä huolimatta Perelmanin argumentaatioteoriaa on Paajasteen ja Nygårdin (2001, 251) mukaan mahdollista soveltaa konfliktitilanteen esiin lukemiseksi. Konfliktisuus ilmenee siinä, miten edellä mainitut kategoriat näyttäytyvät argumentaatioprosessissa. Palosen (1997, 26) mukaan politiikan

erityisretoriikka ilmenee tällöin tiettyinä asymmetriana dissosiaation retoriikan hyväksi. Kyse on huomion suuntaamisesta tekstin sisältämiin implisiittisiin negatiofiguureihin. (Palonen 1997, 25–26). Perelmanin argumentaatioteorian laajempi soveltaminen käytettyyn teoreettiseen kehykseen tarjoaisi nähdäkseni siten näkökulman konfliktisuuden ja kamppailun syvempään tarkasteluun policy-dokumenteista, mikä tässä tutkielmassa jää marginaalisempaan asemaan.

LÄHTEET

Aineistot

Koivunen, Hannele (2004): *Onko kulttuurilla vientiä. Opetusministeriön, ulkoasiainministeriön ja kauppaja teollisuusministeriön Kulttuurivienti-hanke. Selvitysmiehen raportti.*

Opetusministeriön julkaisuja 2004:22. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2004/liitteet/opm_176_opm22.pdf?lang=fi>

Onko kulttuurilla vientiä? ON! Esitys Suomen kulttuuriviennin kehittämisohjelmaksi 2007–2011 (2007) Opetusministeriön julkaisuja 2007: 9. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/opm9.pdf?lang=fi>>

Tutkimuskirjallisuus ja artikkelit

Aarnio, Eeva (2004): Ohjelmatutkimus ja poliittisesti lukemisen muutos. Teoksessa Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (toim.) *Lue poliittisesti. Profiileja politiikan tutkimukseen.* SoPhi, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 147–165.

Ahearne, Jeremy (2009): Cultural policy explicit and implicit: a distinction and some uses. *International Journal of Cultural Policy*, 15:2, 141–153.

Ahponen, Pirkkoliisa (1991): *Kulttuuripolitiikka ja sen representaatiot: Tutkimus ylevän maallistumisesta.* Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 13, Joensuu.

Alasuutari, Pertti (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994.* Vastapaino, Tampere.

Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (2000): Kansalaisuus, kansallinen kulttuuri ja identiteetti. Teoksessa Väyrynen, Raimo, Alasuutari, Pertti, Kasvio, Antti, Laasila Jukka, Nieminen Ari, Okko, Paavo, Rouvinen Petri, Ruuska, Petri, Valkonen Tarmo & Ylä-Anttila Pekka:

Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra (Sitra 223). Taloustieto Oy, Helsinki, 219–246.

Arpo, Robert (2004): Taiteilija tietoyhteiskunnassa. Teoksessa *Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset.* Arpo, Robert (toim.) Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja N:O 28, Helsinki, 129–151.

Belfiore, Eleonora (2004): Auditing culture: The subsidised cultural sector in the New Public Management. *International Journal of Cultural Policy* 10:2, 188–202.

Belfiore, Eleonora (2006): The social impacts of the arts – myth or reality? Teoksessa Mirza, Munira (toim.) *Culture Vultures. Is UK arts policy damaging the arts?* Policy Exchange, London, 22–37.

Bennett, Oliver (1999): Kulttuuripolitiikka, kulttuuripessimismi ja postmoderniteetti. Teoksessa Anita Kangas & Juha Virkki (toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet.* SoPhi 23, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 13–32.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994): *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma.* [Alkuteos: The Social Construction of Reality, 1966] Suom. Vesa Raiskila. Kirjapaino-Oy Like, Helsinki.

Bourdieu, Pierre (1985): *Sosiologian kysymyksiä.* [Alkuteos: Questions de sociologie] Suom. J.P. Roos. Vastapaino, Tampere.

Fischer, Frank (2003): *Reframing Public Policy. Discursive Politics and Deliberative Practices.* Oxford University Press, Oxford.

Garoff, Lasse (2010): *Kultuurexportstrategin och dess inverkan på den finländska dramaexporten under slutet av 2000-talet.* Avhandling Pro gradu. Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Helsingfors Universitet, Helsingfors.

- Gilboa, Eytan (2008): Searching for a Theory of Public Diplomacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 616:1, 55–77.
- Grincheva, Natalia (2010): U.S. Arts and Cultural Diplomacy: Post-Cold War Decline and the Twenty-First Century Debate. *Journal of Arts Management, Law & Society* 40:3, 169–183.
- Haigh, Anthony (1974): *Cultural Diplomacy in Europe*. Council of Europe, Strasbourg.
- van Ham, Peter (2001): The Rise of the Brand State. The Postmodern Politics of Image and Reputation. *Foreign Affairs*, 2001, 80:5, 2–6.
- Heikkinen, Merja (2004): Pohjoismaisen taiteilijatuon neljä muunnelmaa. Teoksessa Arpo, Robert (toim.) *Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset*. Taiteen keskustustoimikunnan julkaisuja N:O 28, Helsinki, 69–100.
- Heikkinen, Merja (2007): *Valtion taiteilijatuon taiteilijan määrittelijänä. Määrittelyvallan ehtoja ja ulottuvuuksia pohjoismaisen tukimallin suomalaisessa muunnelmassa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Tutkimusyksikön julkaisuja N:o 32. Taiteen keskustustoimikunta, Helsinki.
- Heinonen, Visa & Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (2002): Talouspolitiikan retoriikka. Teoksessa Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Gaudeamus, Tampere, 273–302.
- Heinonen, Visa, Mykkänen, Juri & Pantzar, Mika (1997): Suljettu sektori avoimen sektorin kakulla – valtiovarainministeriöiden budjettiesitelmät 1974–1994. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 5:1, 26–47.
- Heinonen, Visa, Mykkänen, Juri, Pantzar, Mika & Roponen, Seppo (1996): *Suomalaisen talouspolitiikan ajattelumallit valtiovarainministeriöiden budjettiesitelmissä 1974–1994*. Kulttajatutkimuskeskus, Helsinki.

Heiskanen, Ilkka (2002): Kulttuuriteollisuus. Teoksessa Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet*. Tietosanoma, Jyväskylä, 141–192.

Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (2002): Muutoksen suunnat, haasteet ja mahdollisuudet. Teoksessa Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet*. Tietosanoma, Jyväskylä, 327–340.

Helenius, Jenni (2011): *The State of the Art: Cultural Diplomacy in France and Finland*. Master of Arts Thesis. School of History, Culture and Arts Studies. University of Turku, Turku.

Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen, Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (2003): Johdanto. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen, Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino, Tampere, 9–18.

Hänninen, Sakari (1998): Puhe on hyvinvoinnista – ja ehdollistamisen retoriikasta. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere, 161–174.

Hänninen, Sakari (2010): Jakovaltiosta kilpailuvaltioon. Teoksessa Hänninen, Sakari, Palola, Elina, Kaivonurmi, Maija (toim.) *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 83–108.

Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (2004): Politologian profiloituminen. Teoksessa Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (toim.) *Lue poliittisesti. Profileja politiikan tutkimukseen*. SoPhi 81, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 4–11.

Häyrynen, Simo (2006): *Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka*. SoPhi 99, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Ilmonen, Kaj (2007): *Johan on markkinat. Kulutuksen sosiologista tarkastelua*. Vastapaino, Tampere.

Jalonen, Olli (1985): *Kansa kulttuurien virroissa. Tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana*. Otava, Helsinki.

Jansen, Sue Curry (2008): Designer nations: Neo-liberal nation branding - Brand Estonia. *Social Identities*, 14:1, 121–142.

Julkunen, Raija (2001): *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.

Julkunen, Raija (2006): *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Stakes, Helsinki.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Halonen, Ilpo (2002): Argumentaatioanalyysi ja hyvän argumentin ehdot. Teoksessa Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Gaudeamus, Tampere, 60–113.

Kangas, Anita (1988): *Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana*. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 63. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Kangas, Anita (2001): Kulttuuripoliitiikan murros. Teoksessa Riukulehto, Sulevi (toim.) *Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. Atena, Jyväskylä, 18–31.

Kangas, Anita (2002): Alueellisen taidepolitiikan syklit. Teoksessa *Taiteen mahdollisuuksista enemmän. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelmaehdotuksen oheisjulkaisu*. Opetusministeriö, Helsinki, 32–38.

Kangas, Anita, Heiskanen, Ilkka & Hirvonen, Johanna (2002): Kulttuuripoliittinen päätöksenteko, lainsäädäntö ja hallinto. Teoksessa Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell,

Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet*. Tietosanoma, Jyväskylä, 28–88.

Kangas, Anita & Hirvonen, Johanna (2000): *Euroopan unionin rakennerahastot kulttuuripolitiikan välineenä – Selvitys opetusministeriön rahoittamista kulttuurihankkeista*. Opetusministeriön EU-rakennerahastot -julkaisu 3/2000, Helsinki.

Kangas, Anita & Pirnes, Esa (2003): Kulttuuri kehittyy yhteiskunnan osana – ja yhteiskunta kulttuurin. Teoksessa Kivelä, Risto, Kunnas, Veikko, Laaksonen, Leena, Liedes, Jukka & Pirnes, Esa (toim.) *Kulttuurin aika. Kulttuurin ja kulttuuripolitiikan merkityksestä yhteiskunnassa*. Opetusministeriön julkaisu 2003:13. Opetusministeriö, Helsinki, 65–69.

Kantola, Anu (2006a): Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus. Helsinki, 156–178.

Kantola, Anu (2006b): *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Viestinnän julkaisu 6. Viestinnän laitos. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Karttunen, Sari (2003): Kulttuuri toimialana ja työpaikkoina. Teoksessa Kivelä, Risto, Kunnas, Veikko, Laaksonen, Leena, Liedes, Jukka & Pirnes, Esa (toim.) *Kulttuurin aika. Kulttuurin ja kulttuuripolitiikan merkityksestä yhteiskunnassa*. Opetusministeriön julkaisu 2003:13. Opetusministeriö, Helsinki, 42–46.

Karumo, Sara (2010): *Päivittäisviestinnästä pysyviin suhteisiin: Julkisuusdiplomatia Suomen ja Iso-Britannian hallitusten toiminnassa*. Pro gradu -tutkielma. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Keränen, Marja (1998): Tieteet retoriikkana. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere, 109–134.

Keskitalo, Pirkko (1988): *Kulttuuriviennin esteet - Esimerkkinä television-ohjelmien vienti*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja. D-109. ECOCULT-projekti. Helsinki.

Kettunen, Pauli (2003): Yhteiskunta. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen, Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino, Tampere, 167–212.

Kirjonen, Teemu (2004): *Kulttuuri osana ulkopoliittikkaa. Suomen ulkomaanedustustojen tekemän kulttuuri- ja tiedotustyön tarkastelua*. Lopputyö. Arts management. Sibelius-Akatemia, Helsinki.

Klaic, Dragan (2007): *Mobility of Imagination. A companion guide to international cultural cooperation*. Center for Arts and Culture. Central European University, New York.

Kumpulainen, Kaisu (2006): *Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma: poliittinen ohjelma taiteen ja taiteilijoiden aseman edistämiseksi*. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Loisa, Raija-Leena (2003): *The Polysemous Contemporary Concept: The Rhetoric of the Cultural Industry*. Academic dissertation. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 217. Jyväskylä.

Luoma, Raija-Leena (1997): *Suomalainen taidepolitiikka - 'reviirien vartiointia'? Asiantuntija poliittisena toimijana valtion taidehallinnossa*. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Mangset, Per (1997): Cultural divisions in international cultural cooperation. *International Journal of Cultural Policy*, 4:1, 85–106.

McCloskey, Donald N. (1986): *The Rhetoric of Economics*. Wheatsheaf Books. Brighton.

McGuigan, Jim (2004): *Rethinking cultural policy*. Issues in cultural and media studies. Open University Press, Buckingham.

Miller, Peter & Rose, Nikolas (1989): Poliittiset rationalisaatiot ja hallintatekniikat. *Poliittikka*, 31:3, 145–158.

Mitchell, Ritva (2002): Taiteen ja kulttuurin kentät: Sektorianalyysit. Taiteellinen työ ja sen tekijät: lainsäädäntö ja tuki. Teoksessa Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet*. Tietosanoma, Jyväskylä, 193–227.

Mäkelä, Janne (2008): The state of rock: a history of Finland's cultural policy and music export. *Popular Music*, 27:2, 257–269.

Nye, Joseph S. Jr. (2008): Public Diplomacy and Soft Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616:1, 94–109.

Paajaste, Kai & Nygård, Mikael (2001): Bortom den vackra stilen. Chaïm Perelman och Questin Skinner om politisk retorik. *Politiikka* 43:3, 242–256.

Palola, Elina (2004): Euroopan sosiaalinen malli. *Yhteiskuntapolitiikka*, 69:6, 569–582.

Palola, Elina (2007): *Näkökulmia eurooppalaiseen sosiaalipolitiikkaan: malli, väestö, resurssit ja kommunikaatio*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES: Tutkimuksia 164, Helsinki.

Palola, Elina, Rintala, Taina & Savio, Annikki (2010): Elämää kumppanuusvaltiossa. Teoksessa Hänninen, Sakari, Palola, Elina & Kaivonurmi, Maija (toim.) *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 53–82.

Palonen, Kari (1988): *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Vastapaino, Tampere.

Palonen, Kari (1993): Introduction. From policy and polity to politicking and politicization. Teoksessa Palonen, Kari & Parvikko, Tuija (toim.) *Reading the Political. Exploring the Margins of Politics*. The Finnish Political Science Association, Helsinki, 6–16.

Palonen, Kari (1997): *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 11. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Palonen, Kari (2003): Four times of politics: policy, polity, politicking, and politicization. *Alternatives: Global, Local, Political*, 28:2, 171–186.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1998): Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere, 7–19.

Pekonen, Kyösti (1995): *Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa?* Hallinnon kehittämiskeskus, Helsinki.

Pennanen, Terhi (2002): *Kamppailua ja taiteilua talouden ja kulttuurin poliittisella kentällä – taloudellinen menestys, kollektiivinen identiteetti ja ideologinen valta audiovisuaalialan politiikassa: Euroopan unionin audiovisuaalipolitiikka ja audiovisuaalialan merkityksellistämisen*. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Perelman, Chaïm (1996): *Retoriikan valtakunta*. [Alkuteos: *L’empire rhétorique. Rhétorique et argumentation*, 1977] Suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere.

Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1971): *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. [Alkuteos: *La Nouvelle Rhétorique: Traité de l’Argumentation*, 1958.] Transl. by John Wilkinson & Purcell Weaver. University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.

Pirnes, Esa (2008): *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 327. Jyväskylä.

Ranne, Paula (2008): *Kulttuurin uudet markkinat: Kulttuurivienti-käsitteen ja kulttuuriviennin edellytysten tarkastelua teorian ja empiirisen aineiston valossa*. Pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Ristimäki, Eija (1994): Voiko kulttuurivaihto olla kulttuurin vientiä? *ARSIS*, 1, 3–5.

Ristimäki, Eija (2002): Euroopan unioni ja kansallinen kulttuuripolitiikka. Teoksessa Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet*. Tietosanoma, Jyväskylä, 89–140. ISBN 951-885-189-1.

Siikala, Kalervo (1976): *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Summa, Hilikka (1989a): Hallinnon retoriikka ja politiikkojen synty. Onko retoriikalla vielä merkitystä? *Politiikka*, 31:3, 159–168.

Summa, Hilikka (1989b): *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Väitöskirja. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.

Throsby, David (2001): *Economics and Culture*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.

Törrönen, Jukka (1997): Intohimoinen teksti – pysäytetty kertomus suostuttelun makrorakenteena. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Gaudeamus, Helsinki, 221–247.

Vestheim, Geir (1994): *Instrumental Cultural Policy in Scandinavian Countries: A Critical*

Historical Perspective. *The international Journal of Cultural Policy*, 1:1, 57–71.

Väyrynen, Raimo (2000): Johdanto: Kuva Suomesta. Teoksessa Väyrynen, Raimo, Alasuutari, Pertti, Kasvio, Antti, Laasila Jukka, Nieminen Ari, Okko, Paavo, Rouvinen Petri, Ruuska, Petri, Valkonen, Tarmo & Ylä-Anttila, Pekka: *Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset*. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra (Sitra 223). Taloustieto Oy, Helsinki, 1–40.

Waldén, Jorma (2002): Kulttuuri, digitaalitekniikka, tekijänoikeus. Teoksessa Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet*. Tietosanoma, Jyväskylä, 258–270.

Weber, Max (2009): *Tiede ja politiikka – Kutsumus ja ammatti*. [Alkuteokset Politik als Beruf (1919) ja Wissenschaft als Beruf (1919)] Suom. Tapani Hietaniemi & Risto Hannula. Vastapaino, Tampere.

Hallitusohjelmat ja ministeriöiden julkaisut

Elovainio, Mauri K. (1990): *Kulttuurivientimme kasvava merkitys. Suomi-instituutti – ”Viisasten kivi” vaiko ”Ojasta allikkoon”*. Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunnalle laadittu selvitys. Ulkoasianministeriön julkaisuja 9:90. Ulkoasianministeriö, Helsinki.

Hallitusohjelmat. Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.valtioneuvosto.fi>>

Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987.

Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma 26.4.1991.

Pääministeri Paavo Lipposen I hallituksen ohjelma 13.4.1995.

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999.

Pääministeri Matti Vanhasen I hallituksen ohjelma 24.6.2003.

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011.

Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta. Loppuraportti 29.11.1990. (1990) Ulkoasianministeriö, Helsinki.

Kansallinen innovaatiostrategia (2008) Työ- ja elinkeinoministeriö. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.tem.fi/files/19704/Kansallinen_innovaatiostrategia_12062008.pdf>

Kolme puheenvuoroa luovuuden edistämisestä. Luovuusstrategian osatyöryhmien raportit. (2005): Opetusministeriön julkaisuja 2005:35. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2005/kolme_puheenvuoroa_luovuuden_edistamisesta_luovuusstrategian_os>

Kulttuurin arvo? Kulttuurin kansantaloudellisia vaikutuksia selvittäneen työryhmän raportti. (2006) Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006: 35. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/tr35.pdf?lang=fi>>

Kulttuurin matkailullinen tuotteistaminen: Esitys toimintaohjelmaksi 2009–2013. (2008) Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:34. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr34.pdf_1924203533.pdf>

Kulttuuripolitiikan strategia 2020 (2009) Opetusministeriön julkaisuja 2009:12. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm12.pdf?lang=fi>>

Kulttuuriteollisuuden kansainväliset suuntaviivat. Selvitys kulttuuriteollisuuden näkymistä kulttuuripolitiikassa. Kohteet: Pohjoismaat, EU sekä vertailumaat. (1997) Opetusministeriön työryhmän muistioita 1997:23. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-

muodossa:

<URL:http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/1997/Liitteet/kulttuuriteollisuuden_suuntaviivat_tr23_97.pdf?lang=fi>

Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa: kulttuuriteollisuustyöryhmän loppuraportti. (1999) Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/1999/liitteet/kulttuuriteollisuus_opm1_99.pdf)

<URL:http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/1999/liitteet/kulttuuriteollisuus_opm1_99.pdf>

Kulttuuriviennin tukiverkoston ja palvelurakenteen kehittäminen (2007) Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:5. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr5.pdf?lang=fi)

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr5.pdf?lang=fi>>

Kulttuurivienti näkyy, uudistaa ja vaikuttaa; Suomen kulttuuriviennin kehittämisohjelman 2007–2011 loppuraportti. (2011) Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:20. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/OKM20.pdf?lang=fi)

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/OKM20.pdf?lang=fi>>

Kupoli. Kulttuuripolitiikan linjat (1992): Komiteamietintö 1992:36. Opetusministeriö, Helsinki.

Leikola, Markus & Leroux, Päivikki (2006): *Kulttuuriviennin liiketoimintamallit*. Delicate Services Oy. Tekes. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.luovavienti.net/wp-content/uploads/2011/08/Kulttuuriviennin_liiketoimintamallit.pdf) <URL:http://www.luovavienti.net/wp-content/uploads/2011/08/Kulttuuriviennin_liiketoimintamallit.pdf>

Luotaus kulttuuriteollisuuteen (1998) Opetusministeriön työryhmien muistioita 1998:16. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/1998/luotaus_kulttuuriteollisuuteen?lang=fi&extra_locale=fi)

<URL:http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/1998/luotaus_kulttuuriteollisuuteen?lang=fi&extra_locale=fi>

Näin suomalaista kulttuuria viedään; Kulttuurivientiraportti 2007 ja esitykset kehittämistoimenpiteiksi (2008) Opetusministeriön julkaisuja 2008:15. Opetusministeriö, Helsinki.

Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/opm15.pdf?lang=fi>>

Näin suomalaista kulttuuria viedään; Kulttuurivientiraportti 2008 (2009) Opetusministeriön julkaisuja 2009:38. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.okm.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/OPM38.pdf?lang=fi>>

Näin suomalaista kulttuuria viedään; Kulttuurivientiraportti 2009 (2010) Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:10. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2010/liitteet/OKM10.pdf?lang=fi>>

Opetusministeriön strategia 2015 (2003) Opetusministeriön julkaisuja 2003:11. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2003/liitteet/opm_155_opm11.pdf?lang=fi>

Taide on mahdollisuuksia. Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi (2002) Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta TAO. Opetusministeriö, Helsinki.

Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2002/liitteet/opm_41_TAO.pdf?lang=fi>

Tekijänoikeuskorvausten tulovaihtelujen tasaaminen verotuksessa (2009) Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:18. Opetusministeriö, Helsinki.

Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/tr18.pdf?lang=sv>>

Tiedotustoimintakomitean mietintö (1961) Komiteamietintö 1961:23. Helsinki.

Ulkoasiainhallinnon strategia viennin ja kansainvälistymisen edistämiseksi. Lähtökohdat, painopisteet, toteutus. (2005) (Foreign service strategy for promoting exports and internationalisation. Premises, Focus, Implementation.) Ulkoasianministeriön julkaisuja, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=12499&GUID={1FC38D1A-B98E-4595-8152-3814CF0293AD}>>

Ulkoasiainministeriön viestintäsuunnitelma. Käytännön ohjeita onnistuneeseen viestintään. (2009) Ulkoasiainministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=73780&GUID=%7BA77A79E3-1248-4DE3-9F5D-842719AAB742%7D>>

Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta. (2003) Opetusministeriön julkaisuja 2003:20. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2003/liitteet/opm_166_opm20.pdf?lang=fi>

Valtion talousarvioesitys 2008. Hallituksen esitys Eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2008 (2007) Valtiovarainministeriö. [Viitattu 2011-10-24] Saatavilla www-muodossa: <URL:http://budjetti.vm.fi/indox/tae/2008/he_2008.html>

Viennin ja kansainvälistymisen edistämisen (vke) kansallinen strategia (2004) KTM julkaisuja 37/2004. Kauppa- ja teollisuusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:[http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/A90BA41A4FDF372BC2256F66002B08C5/\\$file/jul37mos_2004.pdf](http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/A90BA41A4FDF372BC2256F66002B08C5/$file/jul37mos_2004.pdf)>

Yksitoista askelta luovaan Suomeen. Luovuusstrategian loppuraportti (2006) Opetusministeriön julkaisuja 2006:43. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm43.pdf?lang=fi>>

Elektroniset lähteet

Cummings, Milton C. (2003): *Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey*. Cultural Diplomacy Research Series. Center for Arts and Culture, Washington D.C. [Viitattu 2012-02-05] Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/1434/MCCpaper.pdf>>

Euroopan unioni (2010): *Euroopan unionista tehdyn sopimuksen ja Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen konsolidoidut toisinnot. Euroopan unionin perusoikeuskirja*. Euroopan unionin julkaisutoimisto, Luxemburg. [Viitattu: 2012-02-05]. Saatavilla www-muodossa: <URL:http://europa.eu/pol/pdf/qc3209190fic_002.pdf#nameddest=article167>

Karo, Marko (2007): *Koordinaatteja tilassa ja ajassa – kuvataide ja kulttuurivaihto 2008–2012*. Näyttelyvaihtokeskus Frame. [Viitattu 2012-02-01] Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.frame-fund.fi/files/pdf/2009/publications/koordinaattejatilassajaajassa.pdf>>

Manner-Suomen ESR-ohjelma 2007–2013. Valtakunnalliset kehittämisohjelmat (2009). Vipuvoimaa EU:lta 2007–2010. Euroopan unioni. Euroopan sosiaalirahasto. [Viitattu: 2012-02-05]. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.rakennerahastot.fi/rakennerahastot/tiedostot/esitteet/esr_valtakunnalliset_kehohj_su.pdf>

Moilanen, Teemu & Rainisto, Seppo (2008): *Suomen maabrändin rakentaminen*. Finland Promotion Board, Helsinki. [Viitattu 2012-02-05]. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.sci.fi/~rainisto/suomi-julkaisu.pdf>>

Näyttelyvaihtokeskus Frame (2011): Framen toiminta. [Viitattu 2011-11-24]

<URL:<http://www.frame-fund.fi/fi/toiminta/framen-toiminta>>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011a): Opetus- ja kulttuuriministeriön organisaatio: johto, osastot ja yksiköt. [Viitattu 2011-11-15]

<URL:http://www.minedu.fi/OPM/Ministerioe_ja_hallinnonala/osastot_ja_yksikoet/?lang=fi>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011b): Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialan strategiat ja ohjelmat. [Viitattu 2011-11-15]

<URL:http://www.minedu.fi/OPM/Linjaukset_ja_rahoytus/strategiat_ja_ohjelmat/?lang=fi>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011c): EU-asiat. [Viitattu 2011-01-30] <URL:<http://www.minedu.fi/OPM/EU-asiat/index.htm>>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011d): EU-asioiden valmistelu ja vastuut. [Viitattu 2011-01-30] <URL:http://www.minedu.fi/OPM/EU-asiat/eu-asioiden_valmistelu/?lang=fi>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011e): EU-rakennerahastojen opetusministeriön toimialaan liittyvät rahastot. [Viitattu 2011-01-30] <URL:<http://www.minedu.fi/OPM/EU-asiat/EU-rakennerahastot/rahastot/?lang=fi>>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011f): EU-rakennerahastot. [Viitattu 2012-02-05] <URL:<http://www.minedu.fi/OPM/EU-asiat/EU-rakennerahastot/?lang=fi>>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011g): Kansainväliset asiat. [Viitattu 2011-11-18] <URL:http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/?lang=fi>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011h): Kansainvälinen kulttuuriyhteistyö. [Viitattu 2011-11-18] <URL:http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/Kansainvxlinen_yhteistyx_kulttuurissa/?lang=fi>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011i): Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituutit. [Viitattu 2011-11-18] <URL:http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/kulttuuri_ja_tiedeinstituutit/?lang=fi>

Opetus - ja kulttuuriministeriö (2011j):Kulttuurisopimukset ja -ohjelmat. [Viitattu 2011-11-18]

<URL:http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaelliset_asiat/kulttuurisopimukset_ja_ohjelmat/?lang=fi>

Opetusministeriö (2005): *Kulttuurivienti painopisteenä opetusministeriössä*. Tiedote. 2005-08-31. [Viitattu 2012-02-05] Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2005/8/kulttuurivienti_painopisteenä_opetusministeriossa?lang=fi>

Study on Cultural Cooperation in Europe. Report on the state of cultural cooperation in Europe. Final report. (2003) For the European Commission. Directorate-General for Education and Culture. Interarts & EFAH. [Viitattu 2012-02-05] Saatavilla www-muodossa:

<URL: <http://www.interarts.net/descargas/interarts669.pdf>>

Suomen rakennerahastostrategia 2007–2013: CCI 2007 FI 16 UNS 001. (2007) [Viitattu 2012-02-05] Saatavilla www- muodossa:

<URL:[http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/db511699f8baf9bfc225732a0040fcdf/\\$file/rakennerahastostrategia_30072007.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/db511699f8baf9bfc225732a0040fcdf/$file/rakennerahastostrategia_30072007.pdf)>

Tehtävä Suomelle. Miten Suomi osoittaa vahvuutensa ratkaisemalla maailman viheliäisimpiä ongelmia. Maabrändivaltuuskunnan loppuraportti (2010) [Viitattu 2011-10-24]

<URL: http://www.maabrändi.fi/wp-content/uploads/2011/06/TS_koko_raportti_FIN.pdf>

Työ- ja elinkeinoministeriö (2011): EAKR-ohjelmat. [Viitattu 2012-02-05]

<URL:http://www.rakennerahastot.fi/rakennerahastot/fi/02_eu_rr_ohjelmat/01_eakr/index.jsp>

Ulkoasiainministeriö (2011): Julkisuusdiplomatia – ”Winning Others on Our Side”. [Viitattu 2011-10-24]

<URL:<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=42397&contentlan=1&culture=fi-FI>>